

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 1997

ՆԻԿՈԼԱՅ ՂՈՎՅԱՆՆԻՍՅԱՆ-ծնվել է 1930 թ., Լենինականում: Ավարտել է Երևանի Պետական Չամալսարանի Միջազգային հարաբերությունների Ֆակուլտետը (1953թ.) և ասպիրանտուրան (1956թ.): Պատմական գիտությունների դոկտոր (1968), պրոֆեսոր (1971թ.): Չայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտի և Կոնֆլիկտների լուծման Չայաստանի Կենտրոնի տնօրեն: Միրիալի գիտությունների ընկերության, գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Փարիզ), ԱՊՀ երկրների Միջազգային և ստրատեգիական

հետազոտությունների ինստիտուտների Ասոցիացիայի Խորհրդի (Մոսկվա) անդամ: Միջազգային լայն ճանաչում ունեցող արևելագետ, արաբագետ, միջազգայնագետ: Բրիտանական Ակադեմիայի հրավերով 1989թ. Լոնդոնի և Օքսֆորդի համալսարաններում հետազոտել է Մեծ Բրիտանիայի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը 1960-1980-ական թթ., իսկ 1993-1994թթ. ԱՄՆ-ի Չորջ Վաշինգտոնի համալսարանում ուսումնասիրել ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Արաբական Արևելքում 1980-1990-ական թթ: Նրա ուսումնասիրությունների արդյունքները անփոփոխ են հրատարակված մոտ 240 աշխատանքներում, որոնք լույս են տեսել տարբեր լեզուներով ԱՄՆ-ում, Ռուսաստանում, Գերմանիայում, Սիրիայում, Լիբանանում, Քուվեյթում, Իրաքում և այլուր, և հանդիսանում լուրջ ներդրում արևելագիտության, ի մասնավորին արաբագիտության, միջազգային և տարածաշրջանային հարաբերությունների ուսումնասիրության բնագավառում: Նա հեղինակ է մի շարք հիմնարար հետազոտությունների, այդ թվում 20 մենագրությունների, ինչպես «Ազգային ազատագրական պայքարը Իրաքում» (Երևան, 1964, 1976), «Образование независимой Сирийской республики» (Москва, 1968), «Ազգային-ազատագրական պայքարը Լիբանանում» (Բեյրութ, 1974, արաբերեն), «Политика империалистических держав на Арабском Востоке» (Երևան, 1980), «Арабская историография новой истории Армении» (Երևան, 1993) և ուրիշներ:

«Դիվանագիտություն»-ը իր բնույթով հայերեն լեզվով հրատարակվող առաջին աշխատությունն է:

ՀՀ ԳԳՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԱՆ ՀԱՅՐԱՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
CONFLICT RESOLUTION CENTER OF ARMENIA

DIPLOMACY

FUNCTIONS

BODIES

EMPLOYEES

YEREVAN 1997

ՄԱՍՆ ԱՈՈՋԻՆ

**ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀՄԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱ ՏԵՂԵ
ԱՐՏԱՔԻՆ ԿԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Գլուխ 1. Դիվանագիտության սահմանումը	8
Գլուխ 2. Դիվանագիտության ճեղք արձանի ֆալսեփականության համակարգում	14

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

**ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՆԳԻՐՆԵՐԸ**

Գլուխ 1. Դիվանագիտական գրագրություն	23
Գլուխ 2. Միջազգային երկրորդնամի և թագմակողմնամի դրամագրերի, համաձայնագրերի և այլ վիսապայքերի նախադրարարում և ստորագրում	29
Գլուխ 3. Տարբեր նակարդակների միջազգային համաժողովների և հանդիպումների նախադրարարում, կազմակերպում և սնցկացում	42
Գլուխ 4. Արարատիանում մատակարար դիվանագիտական ներկայացուցչություն	46
Գլուխ 5. Մասնակցություն միջազգային կազմակերպությունների աշխատանքներին ..	53
Գլուխ 6. Դիվանագիտական ճեղքեկազմություն և լրատվություն	58

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԿԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Գլուխ 1. Արարատի գործերի գերատեսչություն	67
Գլուխ 2. Կատարարության Ֆունկցիաները դիվանագիտության և արարատի ֆալսեփականության ընտրակառուցում	70
Գլուխ 3. Պետության ղեկավարը	71

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

Գլուխ 1. Դիվանագետների դատակարգումը և առիժնակարգը	76
Գլուխ 2. Դիվանագիտական դրատնի նատակնան կարգը և դիվանագետի Ֆունկցիաները	79
Գլուխ 3. Դիվանագիտական արտոնություններ և յոնմիտես	85
Գլուխ 4. Հյուպատոս	90
Գլուխ 5. Դիվանագետի սնժը և կերոյարը	93

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱԳՅՈՒՐՆԵՐ

ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Արժանի կադրեր և հարաբերություններն այնքան հին են, որքան ինքը մարդկությունը: Դեռ վաղնջական ժամանակներից մարդկային հասարակական զանազան խմբավորումներ՝ տոհմեր, ցեղեր, ցեղային միությունները և այլն, քեկուզ և սաղմնային ձևով, ինչ-որ չափով իրականացրել են արժանի կադրեր, որոնք ավելի հաճախ բնությունների ձև են ընդունել: Դրանք եղել են նրանց միջև սարքեր վեճերի և հակասությունների հարթման, արյունաղի բախումների կանխման և վերացման, նոր վարելահողեր և արոտավայրեր գրավելու, ջրի աղբյուրներին տիրանալու, ցեղի այս կամ այն անդամին տղանելու և արյան վրեժի՝ վեճի-սայի, ցեղերի ու ցեղային միությունների միջև դասերազմների և բազմաթիվ այլ առիթներով: Բոլոր այդ դեղմերում մահադեպ կամ ցեղադեպ բնական մեջ է մեկ հակասակ կողմի դիրքով և արհիվ իրեն հավասար և սոճանի ներկայացուցիչի հետ և համաձայնության եկել վեճի առիթը վերացնելու և խաղաղությունը հակադիր կողմերի միջև վերահաստատելու համար: Հին եգիպտական գրավոր աղբյուրները վկայում են, որ մ.թ.ա. 25-րդ դ. Եգիպտոսը դեպի անուրախություններ է առաքել Կարմիր ծովի հարավային ափերի մոտ գտնվող Պունտի երկիր, որոնք բանակցություններ են վարել սեղական ցեղադեպերի հետ: Ցեղերի և ցեղային միությունների միջև ձեռք բերված համաձայնությունները սովորաբար խարսխվել են ազնիվ խոսքի վրա՝ նրանցից յուրաքանչյուրը վկայակոչելով իր ասվածներին, որոնք սովորաբար եղել են երկնի և երկրի, ծովերի, փոքրիկի և բաճու ասվածները: Երբեմն նաև դաստիարակներ են սվել ու վերցրել, ինչպես նաև ամուսնական-խնամախական կապեր հաստատել: Հնդկական որոշ ցեղերի մոտ ընդունված է եղել «խաղաղության ծխամորճ» ծխելը, որն այն ժամանակների համար ոչե՛ք է դիտել որդես գինադադարի կամ հաճություն հաստատելու դիվանագիտական արվեստի բարձրագույն դրսեւորումներից մեկը, որն իր ուժով երևի հավասարազոր էր մեր օրերում ընդունված խաղաղության ու բարեկամության դրամագրի կնիմանը:

Իհարկե, միանություն կլինեն դա դիտել որդես դիվանագիտություն և արժանի ֆաղստակնություն այդ բառի ամենալայն իմաստով, սակայն, միեւնույն ժամանակ անիրավացի կլինեն անսեսել այդ բոլորը և չընդունել, որ հենց այդ ժամանակ են ձեւավորվել նրանց սաղմերը:

Հետագայում, մարդկային փոխհարաբերությունների բարդացմանը զուգահեռ, ու դեռության առաջացումից հետո, արժանի հարաբերություններն ավելի կանոնավոր ու ծավալուն բնույթ են կրում, վարվում դեպի մակարդակով՝ դառնալով դեպի անուրախության բարձրագույն և անբաժան մասը և ամենակարեւոր Ֆունկցիաներից մեկը: Եւ բաճ հաճախ դրանով է դրամանավորվում սվլալ դեռության սեղն ու դերը այլ դեռությունների կամ ավելի միջ միջազգային հարաբերությունների համակարգում:

Արժանի հարաբերությունները սկզբից եւեթ այն ժամն ու բովանդակությունը չեն ունեցել, ինչ որ մենք տեսնում ենք այսօր: Այսօրվա մակարդակին հասնելու համար նրանք անցել են հազարավա ճանապարհի և վերափոխվել են մարդկության, մարդկային հասարակության զարգացման հետ զուգընթաց: Էվոլյուցիան ընթացել է անեղորեն, որի շնորհիվ արժանի հարաբերությունները նախնական դարձ, նույնիսկ կարելի է ասել խիստ դարձումակ վիճակից բարձրացել են այսօրվա վերին աստիճանի բարձր, սակայն և՛ շատ բարդ մակարդակի: Սկզբնական ժամանակում միջազգային հարաբերությունները չեն խորսիվել մշակված և բոլորի կողմից ընդունված սկզբունքների վրա: Ավելի շատ նրանք իրականացվել են չվաղ ժամանակից ցեղերի և ցեղային միությունների սովորյալների, ավանդույթների և աշխարհըմբռնմանը համադասասխան: Հետագայում է, որ ծագում է միասնական նորմերի մշակման, բոլորի կողմից ընդունելի դարձող կանոնների անհրաժեշտությունը: Դրան համադասասխան և՛ ձևավորվում ու զարգանում են միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ գիտությունները: Դրա շնորհիվ միջազգային հարաբերությունները, արժանի ֆաղափակությունը դուրս բերվեցին արտաբնական, խորհրդավորության, դասահականության և կամայականության ոլորտից և դրվեցին գիտական-իրավական հիմքերի վրա: Մշակվեցին որոշակի նորմեր, հասկացողություններ, միջոցական հարաբերությունները կարգավորող դրույթներ: Ահա այս տեսակետից ոչի՛ք է մոտենալ նաև դիվանագիտության, նրա ձևավորման և զարգացման փուլերի, եռթյան և խնդիրների լուսարանմանը:

Մենք մեր առջև խնդիր չենք դրել լուսարանել դիվանագիտության դաստիարակումը և միջազգային հարաբերությունների ու դիվանագիտության բոլոր հարցերը իրենց մանրամասնություններով: Դրա համար կոյահանջվեն ժամանակ աշխատություններ: Հեղինակն ավելի համեմատաբար է հետադիմում հայ ընթերցողին ընդհանուր դասկերպում սալ դիվանագիտության, նրա եռթյան ու հոմոլոգիաների մասին, անդրադառնալ արժանի հարաբերությունները և դիվանագիտությունն իրականացնող մարմինների գործունեությանը, բացահայտել դիվանագիտության շեղն ու դերը արժանի հարաբերությունների համակարգում, օգտագործելով, այլ աղբյուրների հետ միասին, հայկական նյութի և հայ դիվանագիտության ընձեռնած հնարավորությունները:

Կարծում ենք, որ ակնհայտ է նման մի աշխատության անհրաժեշտությունը մեր օրերում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակել է իր անկախությունը և հաստատականորեն ու՛ք դրել միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության աստիարեզը: Հուսով ենք, որ սույն աշխատությունը օգտակար կլինի ձևավորվող հայկական դիվանագիտական կորդուսի, աղագա հայ դիվանագետների և ընդհանրապես նրանց համար, ովքեր հետաքրքրվում են ցուցաբերում միջազգային կյանքի նկատմամբ:

**ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ
ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՂԸ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ

Գիվանագիտությունն արժանապատիվ է և չի կարելի նրանց միջև հավասարության նշան դնել և Կոպերնիկոսի միջև:

Արժանապատիվությունն անհասանելի է մեծ հասկացողություն է, քան զգիտությունը, և իրենից ներկայացնում է նույնականություն, նրանց իրականացման ու մեթոդների մի ամբողջ համակարգ: Արժանապատիվությունն իրականացվում է զգիտության, սնտեսական, առեսական, վարկաֆինանսային, մշակութային, կրոնական և այլ հարաբերությունների ու դասերով հարմարված գործողությունների միջոցով: Ուրեմն, զգիտությունն արժանապատիվ է հարմարված ձևերից մեկն է, գործիքը և միջոցը:

Ո՞րն է զգիտության հասկացողության ճշգրիտ և ամբողջական սահմանումը: Նախնային այդ հարցին դասասխանելը, անդրադառնալով «զգիտություն» բառի ծագմանը:

Գիվանագիտությունը Երոտայում և աշխարհի մեծ մասում ընդունված և հունական ծագում ունեցող դիոտոմասիայի /*diotima* և դիոտոմասիա, անգլ. դիոտոմասի, արաբ. դիոտոմասիյա և այլն/, հայկական համարժեքն է: Նրա հիմքում ընկած է հունական «դիոտոմաս» բառը, որը նշանակում է երկսակ ծալված քրթե կամ երկծալ բարակ սալասակից դասարանված հրովարակ, գիր: Հին կամ անհիշ Հունաստանում մեծան «դիոտոմասներ» էին թալիս դեպի անհիշներին այլ երկրներ մեկնելուց առաջ: Նրանցում նշված էր այդ դեպի անհիշները, ով լինելը և այն խնդիրները, որոնք նա դեպի է լուծել և որի համար նա մեկնում էր օտար երկիր: Ըստ էության «դիոտոմաս» հնում մի կողմից հավասարման գիր դեպի է կասարել, որով դեպիները ներկայացրել է իրեն ընդունող երկրի մեծաններին, իսկ մյուս կողմից՝ հրահանգի դեպի դեպի համար, որով սահմանվել են նրա դասարանությունները և առաջնության մոտակայքերը:

«Գիոտոմասիա» բառը հաստատուն կերպով օրջանառության մեջ է մտել Արեւմտյան Երոտայում միայն 18-րդ դարի վերջում և նշանակում է ոչ թե առանձին անհատ, թեկուզ և նա լինի դեպի, գործունեություն, այլ դեպիական յուրահատուկ գործունեություն արժանապատիվության բնագավառում: Գրանից հետո «դիոտոմասիա» բառը Արեւմտյան Երոտայից սարածվել է աշխարհի այլ մասեր և դարձել միջազգայնորեն ճանաչված տերմին:

Իսկ դիոտոմասիայով զբաղվող դասերի կոչվում է դիոտոմաս:

Հայերը, ինչպես նաև, օգտագործում են այլ բառ՝ զգիտություն, որի միայն վերջին «գիտություն» մասն է հայերեն: «Գիվանագիտություն» տերմինի հիմքում ընկած է զգիտական բառը: Որտե՞րից է այն ծագում և ի՞նչ իմաստ ունի նա: Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատա-

կան բառարանում» նշված է, որ դա փոխառություն է դարսկական դիվան բառից: Պարսկերենում դա նշանակում է «դահլիճ, արհայական սրահ, ասեան»*: Ըստ Հ. Աճառյանի այդ բառն անցել է նաև վրացիներին, բալկանյան ժողովուրդներին, ռուսներին և այլ ազգերի: Նա անցել է նաև Իրանիացիներին «բազմոց» իմաստով:

Հայերի կողմից հունական դիոլոմասիա բառի փոխառնումը դարսկերեն «դիվան» բառը վերցնելը, որի հիման վրա ըստ հայոց լեզվի բառաստեղծման օրինաչափությունների առաջացել է «դիվանագիտություն» սերմինը, դեռ է բացասել, քայցի այլ հանգամանքներից, նրանց դասմահադավական իրավիճակով: 11-րդ դարի կեսերին Մեծ Հայքում Բագրատունիների դինասիայի անկումից և ոչնչացումը կորցնելուց հետո, հայերը դեգերում էին արեւելյան հասարակությունների, որը շատ հաճախ վայրենի բռնություններին և ստիպումներին կոնցլոմերատ էր, որոնքն էին: Հայերը և Հայաստան երկիրը հանդիսանում էին սելջուկների, քարա-մոնղոլների, օղուզ-թուրքերի և այլ վաչկասուն, զարգացման ցած մակարդակի վրա գտնվող և դեռևս ժողովուրդ չձևավորված խառնարածների ասոլյասակությունների առարկա և ատարել: Իսկ 16-17-րդ դարերում կասաղի ու արյունահեղ դասերագման էին գնում Սեֆյան Պարսկաստանի և Օսմանյան Թուրքիայի միջև, որոնց համար դասերագմի հիմնական դասը Հայաստանն էր: Վերջապես 1639 թ. նրանց միջև դաշմանագիր ստորագրվեց Հայաստանը բաժանելու վերաբերյալ: Արեւելյան Հայաստանն անցավ Պարսկաստանի, իսկ Արևմտյան Հայաստանը՝ Թուրքիայի սիրադասության ձևը:

Ահա ամբողջ այս ժամանակաշրջանում, սկսած 11-րդ դարի երկրորդ կեսից, Հայաստանը հնարավորություն չունեց զիջելու Եւրոպայի, մասնավորապես նաև Արևմտյան մասի հետ, որն ստորկող Վերածնունդի լուսավոր և փառահեղ դարաշրջանը, դարձավ գիտության ու մշակույթի, ֆալստական մտքի և կարողությունների բարձրագույն կենտրոն: Հայաստանն արհեստականորեն անջատված էր նրանից, նրանց միջև մի անանցանելի դասեր էր բարձրացված, որի հետևանքով հայերը գրկված էին օգտվելու եւրոպական առաջադեմ և կենարար ակնադրությունից: Յավալին նաև այն էր, որ հայերը իրենց հոգևոր մշակութային կերտվածքով, խելով, արարելու ինքնաստիպությամբ, ձեռներեցությամբ և այլ որակներով ու հասկանիլներով հոգեհարազատ էին եւրոպացիներին: Սակայն նրանք հարկադրված էին սանել արեւելյան հետամնաց բուստյեությունների լուծը և բավարարվել եղածով, սովի ճիշտ չեղածով: Իհարկե, այստեղ, արեւելյան խճանկարային հասարակությունների մեջ, իրենց զարգացման մակարդակով, այդուհանդերձ, առանձնանում էին դարսկները, որոնք շատ կողմնորոշ գերազանցում էին քյուրախելու ժողովուրդներին: Նրանք ունեին դեհական շինարարության մեծ փորձ և ֆալստականություն վարելու, քնելու և խորամանկ, շատ հաճախ նենգ, քայց, այնուամենայնիվ,

* Գր. Աճառյան. Հայերեն արմատական բառարան, Ա հատր, Ա.Գ. երեւան, 1971, էջ 671:

բարձր կույտուրա: Եւ քնալ էլ ոյասահական չէ. որ արեւելյան Եւս երկրներում գործածական են դարձել դարակերեն քառեր և սերմիններ, որոնք վերաբերում են ոչ միայն նրբին բանաստեղծական Բերթալաճներին, հոյակաղ մանրանկարչոյթյանը, սնեստական հարաբերոյթյուններին, կոտավարման համակարգին, այլև արտաքին հարաբերոյթյունների քննազտութիւն: Ահա քն ինչու զսնվելով այս ոլորտում, հայերը փոխառնում են դիվան քառը: Նրանց մոտ այն օգտագործվել է ոչ այնքան դահլիճ կամ արհայական արտ խնասով (արդեն արհա չկար), որքան որդես ասեան, ալիլի ճիւս դիւսական որու Եակի մարմին կամ օրգան: «Դիվան» քառի հիման ձեւալորվում է դիվանագիտոյթյուն սերմինը որդես արտաքին հարաբերոյթյունների հետ առնչոյթյուն ունեցող գործունեոյթյուն, իսկ աղա ման «դիվանագեթը» որդես դիվանագիտոյթյան ասոյարեկում ծառայող ոյասեոյթյուն:

Իսկ ի՞նչ է դիվանագիտոյթյունը և ո՞րն է նրա սահմանումը: Չնայած դիվանագիտոյթյան բազմաղաղա զոյթոյթյանը, դիվանագիտոյթյան էության և բուն խնդիրների վերաբերյալ միասնական տեսակետ մինչև օրս զոյթոյթյուն չունի: Ըստ այդմ էլ չկա միասնական, բոլորի կողմից ընդունված դիվանագիտոյթյան սահմանում:

Բացի այն, որ դիվանագիտոյթյունը Եիթոյում են արտաքին Բաղաճակաւնոյթյան հետ և հալաարոյթյան նեան դնում նրանց միջև, Եւս տարածված է դիվանագիտոյթյունը որդես «բանակոյթյունների արվեստ» դիւսկո կարծիքը և այդ տեսակետը երկար ժամանակ տրադիտոյթ է եղել: Չ՛վստելով արվեստի որու տարրերի աւկոյթոյթունը և աւհրաճեոյթունը բանակոյթոյթուններ վարելու և համաձայնոյթյան զալու հարցում, այդուհանդերձ, միանգամայն սխալ է դիվանագիտոյթյունը աճրոզաղես հանգեցնել դրան: Ուճաղաղ է դիվանագիտոյթյան այն սահմանումը, որ տրված է Մանոյի օրեններում: Մանոն համարվում է արիացիների առատոյթական նախապաղը և նրա ուսմունքը, որ դարունակում է օրեններ միջազգային իրալոմնի, դիվանագիտոյթյան, աւեսրի և ոյասերագմների վերաբերյալ, ձեւալորվել է մ.թ.ա. առաջին հազարամյակում: Ըստ այդ օրենների, որոնք իրենց ձագոնով համարվում են աստվածային, «դիվանագիտական արվեստը կոյթանում է ոյասերագմը կանխելու ու խաղաղոյթյունն աճրաղնելու ունակոյթյան մեջ»*: Մանոյի ուսմունքի մեջ Եւս հետակորեն սահմանված է, որ միջազգային հարաբերոյթյուններում ձագող բոլոր վիճելի և բարդ հարցերը ոյես է լուծվեն դիվանագիտոյթյան ժամատղարիով և դիվանագիտական արվեստով: Հին Հնդկասանը այս օրեններն էր դրել իր արտաքին Բաղաճակաւնոյթյան հիճոմում: Եւ ինչոյես վկայում են ոյասնական աղոյթները, դիվանագիտոյթյան վերաբերյալ Մանոյի օրենները հայտնի են եղել հին աւխարհին՝ հելլենական ոյեսոյթյուններին, մասնաւորաղես Սելեւկյանների ոյեսոյթյանը (մ.թ.ա. 3-2 դդ.), Հռոմեական կայսրոյթյանը՝ Օկտաւիանոս և Տրոյանոս կայսրերի

* История дипломатии. Москва, 1959, т. 1, с. 27.

ժամանակ (մ.թ.ա. 1-2-րդ դդ.): Միջին դարերում Եւրոպայում լայն տարածում էր գտնվող դիվանագիտությունը, որոնք խաթրելու արվեստ սեռակերպ: Եւ, իրոք, այդ ժամանակներում դիվանագիտության քննադատում խաթրելը, ուխտադրությունը, կաշառքը, անգամ սղանությունը սովորական երևույթներ էին և կազմում էին դիվանագիտական գործունեության անբաժան սարքերը: Այդ քննադատում հասկառու փայլում էին իտալական ֆաղափ-հանրադատությունները՝ Զյուրենցիան, Վենետիկը, Վենետիկը և այլն, որոնք խաթրելու, դավաճանելու և սղանության ֆաղափականությունը հղկելով հասցրել էին քարձրագույն արվեստի:

Արևմտյան Եւրոպայում հիմնված քաջարձակ միադատությունները լայնորեն ու հաճույքով օգտվում էին այդ զինանոցից իրենց դիվանագիտության քննադատում: Դիվանագիտության այդ տեսակն անգամ ունեցավ իր տարածումը հանձնիս իտալացի ֆաղափական գործիչ և դիվանագետ Նիկկոլո դի Բեռնարդո Մաֆիավելլիի (1469-1527): Նրա գրչին է դասկանում 1513 թ. գրված և հետագայում մեծ տարածում գտած «Իտալացի» տեսակազը, որակաւ շարադրված և նրա տեսակները դիվանագիտության երկրան, քնույթի և քարոյական ու ֆաղափական չափանիւիւների վերաբերյալ: Նա գտնում է, որ դիվանագիտական արվեստը կայանում է նրանում, որդեկալի «իտալանությունը ստողել քաներով»: Նա առաջ ֆաւելց «դիտական Եսիի» զարդաբարը, որը քարձր է ամեն քանից, ուսի և համուն այդ Եսիի կարելի է դիմել ամեն մի ֆայլի, ցնչելով քույլատելիի և անքույլատելիի սահմանները: «Մեր ժամանակների փորձը ցույց է տալիս, գրում է Մաֆիավելլին, որ մեծ գործեր արարել են հենց այն իտալանները, որոնք Ես ֆիլ են հոււլիի սուկ խոտումների հետ, կարողացել են խորամանկությամբ դասեցնել մարդկանց զուլտները և վերջիվերջո հաղթել են նրանց, ուլիք ատյալիները են ազնուությանը... Իտալանը միտ դիտ է դաստատ լինի դասկալու ամեն կողմ, նայած թե ինչու են հրամայում ֆանիները և երջանկության տատանումները... և չիտաւարվեն քարուց, երե դա հնարալոր է, սակայն կարողանան ոտ դենը չարի ոտը վրա, երե դա անհրաձեւ է»*: Մաֆիավելլին հիմնավորում է ամեն տեսակ քարոյական չափանիւիւներից գուրկ և ուժի, խորամանկության և ուխտադրության վրա հիմնված ֆաղափականություն, այդ թվում և դիվանագիտություն վարելը: Նրա ցինիզմի ստիւճանի հասնող տեսակազը դարձավ յուրատեսակ դասագիրք քաջարձակ միադատների համար, որոնք իրենց դիվանագիտական գործունեության մեջ առաջնորդվում էին այդ ուսմունքի հանձնարարականներով, որ ստացավ «մաֆիավելլիզմ» անունը:

Մաֆիավելլիզմը, քնականարար, չէր կարող երկար ժամանակ հիմն հանդիտանալ, մանավանդ հոտալի և քուրդի կալմից ընդունելի, դիվանագիտական գործունեության համար: Միջազգային հարաբերությունների քարդացումը, դիտությունների միջև տարաքնույթ հարաբերությունների զարգացումն անհրաձեւ էին դարձնում նոր, քարոյական կայուն չափա-

* Дипломатический словарь. М., 1961, т. 2, с. 242.

ճիշդների վրա խարսխված դիվանագիտության կիրառում: Եւ մաֆիավելլիզմը աստիճանաբար իր սեղը զիջում է իրավահավասարության և միջանցն ցնրին գործերին շմիջանկելու ավելի հուսալի և ընդունելի սկզբունքներին: Իհարկե, միամտություն կլիներ կարծել, թե ուխտադրությունը, թայմանագրային դարավորությունները չկասարելը կամ խաբելու փորձերը դիվանագիտական դրակսիկայից իսդառ վերացել են: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն մասին, որ մաֆիավելլիզմն այլևս ուղեցույց չի հանդիսանում դիվանագիտության համար և ասդարեզի վրա են դիվանագիտության խնդիրների ու Ֆունկցիաների նոր սահմանումներ: Դրանք կադված են նախ և առաջ այդ բնագավառում դասականներ համարվող Ե. Մարտենսի, Է. Մասնուի և Ն. Նիկոլսոնի աւունների հետ:

Ե. Մարտենսը գտնում է, որ «դիվանագիտությունը գիտություն է դեսության արտաին հարաբերությունների կամ արտաին գործերի մասին, իսկ ավելի նեղ իմաստով՝ բանակցությունների գիտություն կամ արվեստ»*:

Ինչդես սեսնում ենք, այս սահմանումը սրամագծորեն իսկառակ է դիվանագիտության մաֆիավելլիզմական սահմանումին: Այն խարսխված է ֆադաֆալիթը մարդկության կողմից ընդունված և հարզված հասկացությունների՝ գիտական նորմերի վրա և դիտվում է որդես արվեստ: Սակայն այս սահմանումը անեստում է մի կարելու հանգամանք՝ արտաին ֆադաֆալանությունը չի սդառվում դիվանագիտությամբ, նա ավելի մեծ հասկացություն է, ինչդես նեւ ենք, մի ամբողջ համակարգ, որը ներառում և իրականացվում է նաև սեսեսական հարաբերությունների, դասերագմական գործողությունների միջոցով և այլն: Եթե ընդունենք, որ դիվանագիտությունը արվեստ և գիտություն է արտաին ֆադաֆալանության մասին, ադա դրանից սրամաբանորեն բիում է, որ դիվանագիտությունը գիտություն է նաև դասերագմ վարելու մասին, կամ սեսեսական հարաբերությունների հասսասման ու զարգացման արվեստ: Իհարկե, դրա հետ համաձայնվել հնարավոր չէ:

Դիվանագիտության իր սահմանումն է սալիս Է. Մասնուն: Նրա կարծիքով «դիվանագիտությունը խելի և սակսի կիրառումն է անկախ դեսությունների կառավարությունների հարաբերությունների ժամանակ, իսկ երեսն նաև այդ դեսությունների և նրանց վասալների միջես»**:

Այս սահմանումը աս բանով հնացած է և մեր օրերի համար կիրառելի չէ: Նախ, այժմ աշխարհի ֆադաֆալան ֆարեզից անհետացել են վասալական դեսությունները և բոլոր դեսությունները միջագային իրավունքի սեսակետից դիտվում են սովերեն և հավասար: Երկրորդ, ինչֆան էլ որ կարելու լինեն խելքն ու սակսը, դիվանագիտության էությունը չի կարելի հանգեցնել միմիայն դրանց: Մանավանդ, որ խելքն ու սակսը անհրաժես են և կիրառվում են անգամ դիվանագիտությունից բավականին հեռու այլ մարզերում:

* В. Израелян. Дипломаты лицом к лицу. М, 1990, с. 9.

** * Լույն տեղում, էջ 10:

Իսկ Հ. Նիկոլսոնի կարծիքով, «դիվանագիտությունը դա միջազգային հարաբերությունները բանակցությունների միջոցով վարելն է» և «մեթոդ է, որի օգնությամբ կարգավորվում են հարաբերությունները և վարվում են դեսպանների և դեսպանորդների կողմից»*: Այս ձեակերտման մեջ կան, անուշ, ճիշտ մեթոդ, սակայն ամբողջությամբ վերցրած նա քերի է և ունի բացթողումներ: Ընդունելով, որ դիվանագիտության կարևոր խնդիրներից մեկը բանակցություններ վարելն է, Հ. Նիկոլսոնի տեսադասից վրիպել է դիվանագիտության մի այնպիսի խոսք և չափազանց կարևոր բնագավառ, ինչպիսին դիվանագիտական գրագրությունն է, առանց որի ընդհանրապես դժվար է լուծելու ժամանակակից դիվանագիտությունը: Մյուս կողմից, համաձայնվելով, որ իրոք մեծ է դեսպանների և դեսպանորդների դերը դիվանագիտության բնագավառում, մանավանդ հարաբերությունները կարգավորելու գործում, սակայն լուրջ է նեղ, որ դա նրանց մեծագույնը չէ: Հարցերի կարգավորումն այսօր ավելի լայն իրագործվում է արտաքին գործերի մինիստրների, տրանսպորտի մինիստրների և լուծարման դեպարտամենտի կողմից և նրանց դերի անտեսումը աղմուկ է դիվանագիտական գործունեության իսկական լուծարմանը:

Դիվանագիտության իրենց սահմանումն են ստիպ նաև մի շարք այլ մասնագետներ, ինչպես Վ. Չորինը, Հ. Մորգենթաուն, Ֆ. Չոնդերմանը և ուրիշներ:

Վերոհիշյալ բոլոր սահմանումները, չնայած իրենց բերություններին, լուծարմանություններին և ոչ ամբողջական լինելուն, այնուամենայնիվ, լուծարմանում են ռացիոնալ հասիկ և այդ առումով էլ ուսագրավ են:

Մեզ ավելի ճշգրիտ, ամբողջական և լուծարման է քվում դիվանագիտության այն սահմանումը, որ տրված է «Դիվանագիտական բառարանում»: Ահա այն. «Դիվանագիտությունը լուծարմանների, կառավարությունների դեկավարների և արտաքին հարաբերությունների հասուկ մարմինների լուծարման գործունեությունն է բանակցությունների, գրագրության և այլ խաղաղ միջոցներով լուծարման արտաքին ֆուրաբակալունության նույնականների և խնդիրների, որոնք որոշվում են ժողովուրդի դասակարգի Եսիերով, իրականացման, ինչպես նաև արտասահմանում լուծարման իրավունքները և Եսիերը լուծարմանը ուղղությամբ»**:

Ինչպես հասկանալու ենուում է այս սահմանումից, դիվանագիտությունը արտաքին ֆուրաբակալունությունը բանակցությունների և գրագրության միջոցով լուծարմանացնելու ձև է: Սակայն ամենակարևորն այն է, որ նա արտաքին ֆուրաբակալունությունը կենսագործելու և Եսիերացնելու միայն խաղաղ ձև է: Այս հանգամանքը Եսիերում է եղել դեռևս մեր կողմից արդեն հիշատակված Մանուի օրենքներում: Այնուհետև Եսիերում էր, որ արտաքին ֆուրաբակալունության մեջ ուժը գտնվում է երկրորդ տեղում, այսինքն առային տեղում դիվանագիտությունն է և Եսիերը խաղաղ ձև:

* Г. Никольсон. Дипломатия. Пер с англ., М., 1941, с. 20.

** Дипломатический словарь. М., 1960, т. 1, с. 457.

նադարձով կարգավորելու հմնությունը: Գիվանագիտության այս յուրահատկ կողմը նկատել է անտիկ Երջանի հույն մտածող Գևորգիանեսը, (մ.թ.ա. 4-րդ դ.) նշելով, որ «ղևադանների սնորհնության սակ չկան նաև վեր, հետևակագոր կամ ամրոցներ, նրանց զենքը քառերը և հնարավորություններն են»: Իհարկև, կան հակառակ տեսակետներ, որի խտացված արտահայտությունն է Պրուսիայի քագավոր Ֆրիդրիխ 2-ի (18-րդ դ.) քննվոր դարձած արտահայտությունը. «Գիվանագիտությունն առանց զենքի նույնն է, քն ևրաժեսությունն առանց գործիքների»*: Ինչքան էլ որ դիվանագիտությունը կարիք զգա ռազմական աջակցության, այդուհանդերձ, նա որդևս այդդիսին կարող է իրականացվել միայն խաղաղ միջոցներով, հակառակ դեղմում նա դադարում է դիվանագիտություն լինելուց: Այս հանգամանիքը դիվանագիտության ամենաէական ևս առանձնատեսակ հատկանիշներն է:

Գ.ՈՒՆՆԵՐԿՐՈՐԳ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԸ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Արտաին քաղաքականությունը, ինչդևս նշվեց, ավելի մեծ հատկացողություն է, քան դիվանագիտությունը, ևս իրականացվում է նաև սնեստական, մեակորքային, կրոնական ևս այլ կատերի, վերքաղևս, դասերազմական գործողությունների միջոցով: Գրանք քլորը սերտրեն առնչվում են դիվանագիտության հն: Համնայն դեղմս, սնեստական, մեակորքային, կրոնական, ռազմական ևս այլ բնույթի հարաբերությունները հնարավոր չեն հաստատել, դատողանել ևս կամ զարգացնել առանց դիվանագիտության օգնության, միջնորդության ևս կամ ուղղակի մասնակցության: Գիվանագիտությունը որդևս կանոն նախորդում, ուղեկցում ևս հաջորդում է քիբևում նշված արտաին քաղաքական քլոր քայլերին: Արտաին հարաբերությունների դասնությունը հարուս է նման դեղմերով: Վերցնենք դիվանագիտության ևս դասերազմական գործողությունների քիտխարաբերությունը: 1939 թ. օգոսոսի 23-ին Գևրմանիայի ևս ԽՍՀՄ-ի միջև ստրագրվեց չհարձակման դայմանագիր, որը հայտնի է նաև «Ռիքքենսրոդ-Մոլոտով դակս» անվանմամբ: Նա այդդևս հորջորջվեց այն ստրագրած Գևրմանիայի արտաին գործերի միմիսր Իոսիմում Ֆոն Ռիքքենսրոդի ևս ԽՍՀՄ արտաին գործերի ժողովրդական կոմիսար Վյաչեսլավ Մոլոտովի անուններով: Պակսի ստրագրումն արտացոլումն էր քաղաքական իրադրության այն նոր քիտիտության, որ սեղի էր ունեցել Գևրմանիայի ևս, հատկաղևս, ԽՍՀՄ արտաին քաղաքական կուրսի մեջ:

* Մեքերումն ըստ В. Израэлян. Дипломаты лицом к лицу. с. 12.

Սաալինյան ղեկավարությունը որպեսզի Զախսական Գերմանիայի հետ համագործակցելու և այդ ուղիով Երոտայում իր ազդեցության գոտին ընդարձակելու և, հնարավորության դեպքում, նոր սերիտորիաներ ձևավորելու արասավոր ֆադաֆականությունը: Ըստ այդմ էլ չհարձակման որակի հետ միասին ստորագրվեց զադսնի արձանագրություն, որով Գերմանիան Մերձբալթիկան, Ֆինլանդիան, Բեսարաբիան ճանաչում էր խորհրդային ազդեցության գոտի: Միաժամանակ համաձայնություն ձևավորվեց, որ Լեհաստանի դեպքում կառուցվածքում փոփոխություններ տեղի ունենալու դեպքում Խորհրդային Միությանը կանցնեն Արևմտյան Ուկրաինան և Արևմտյան Բելոռուսիան: Գերմանիան իր հերթին գործողությունների ազատություն էր ստանում Լեհաստանի, ինչպես նաև Արևմտյան Երոտայի համադասաստան մասերում: Այս համաձայնագրերը մինչև վերջերս խիստ զադսնի էր դասվում Խորհրդային Միության ժողովուրդներից, քնն Արևմտստան վաղուց էին դրա մասին խոսում: Այդուհանդերձ, երկու ամբողջաստիական (տոտալիտար) վարչակարգ ունեցող երկրների դիվանագիտությունը նախատասաուստեց Երոտայի հյուսիս-արևելյան մասի ֆադաֆական ֆառեզի վերածնունդը: Դրա իրականացումը կատարվեց ռազմական գործողությունների օգնությամբ: 1939 թ. սեպտեմբերի 1-ին գերմանական զորերը ներխուժեցին Լեհաստան և արագորեն գրավեցին նրա մեծ մասը, իսկ սեպտեմբերի կեսերին Լեհաստան մասն խորհրդային զորերը, որոնք «ազատագրեցին» Արևմտյան Ուկրաինան և Արևմտյան Բելոռուսիան: 1940 թ. ընթացքում ԽՍՀՄ-ի կազմի մեջ մեցվեցին Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան, ինչպես նաև Բեսարաբիան և Բուկովինան, որոնց հիմքի վրա ձևավորվեց Մոլդովան: Դրանով իսկ զինվորականները, զինված ուժերը կենսագործեցին այն, ինչ որ նախատասաուստեց ու կանխագծել էին դիվանագետներն ու դիվանագիտությունը: Տվյալ դեպքում արտաքին ֆադաֆականության նույնականները՝ նոր սերիտորիաների գրավումը, իրականացվեց երկու մակարդակով՝ դիվանագիտական և ռազմական:

Քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ գործողության մեջ են դրվում արտաքին ֆադաֆականություն մի քանի քաղաքամասեր: Դրա վառ օրինակն է իրաֆաֆականության կոնֆլիկտը:

1990 թ. օգոստոսի 2-ին իրաֆյան զորերը հարձակվեցին սուվերեն Քուվեյթի վրա, արագորեն գրավեցին այն, բռնակցեցին և հռչակեցին Իրաֆի 19-րդ նահանգ: Դա ոչնչով չարդարացված ագրեսիա էր, որն առաջացրեց համաբախարհային համագործակցության խիստ բողոքը: Կոնֆլիկտի առաջին փուլում փորձ արվեց այն լուծել ֆադաֆական դիվանագիտական ուղիներով, որի նույնական էր համոզել Իրաֆի ղեկավարությունը իր զորերը դուրս բերել Քուվեյթից և վերականգնել Քուվեյթի ֆադաֆական անկախությունը և գերիշխանությունը: Այդ հարցը բազմիցս քննարկվեց ՄԱԿ-ի, մասնավորապես նրա Անվտանգության խորհրդի, Արաֆական դեպարտամենտի լիգայի, Երոտական համագործակցության երկրների կողմից: Այդ հարցը հասուկ քննարկման առարկա էր դիվանագետ-

ների քաղաքիս հանդիպումների ժամանակ, ինչդեռ ԱՄՆ-ի ղեկավար ֆարսուղար Ջեյմս Բեյկերի և Իրաֆի արտաքին գործերի մինիստր Թարիկ Ազիզի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաֆի զանազան ներկայացուցիչների (Է. Շեարդ-Մադեն, Ե. Պրիմակով, Սադան Հուսեյն, Թարիկ Ազիզ և այլն) միջոցով և այլն: Էլ չեմք խոսում քաղաքիս դիվանագիտական ֆայլերի մասին, որ ձեռնարկվում էին արաբական երկրների կողմից, որոնք ձգտում էին կոնֆլիկտին չալ արաբական «ներքնսանկան» վեճի քնույթ:

Սակայն դիվանագիտական այս և այլ ֆայլերն աղադրյուն անցան: Իրաֆը, քեռ և ներարկվեց միջազգային դիվանագիտական մեկուսացման, սակայն մնաց անդրդվելի: Այնժամ միջազգային համագործակցության կողմից արվեց հաջորդ ֆայլը՝ օգտագործվեց սնեստական գործունը: ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհրդի որոշմամբ Իրաֆի նկատմամբ կիրառվեց սնեստական դատարանի լիցենզիայի էմբարգոյի մի ամբողջ համակարգ և Իրաֆը ներարկվեց սնեստական օրջախակման, արգելվեց Իրաֆ արտահանել զենք, հումք և այնպիսի առարկաներ, որոնք ունենին ստրատեգիական նշանակություն: Իրաֆը գրկվեց նավթ արտահանելու հնարավորությունից, որը Եւս ծանր հարված էր նրան, ստեղծվեցին արտասահմանյան բանկերում զսնվող նրա ավուարները՝ հաշիվները, ակտիվները և այլն:

Սակայն Իրաֆը չընկրկեց նաև սնեստական ճնշումների առջև: Եւ դրանից հետո հակաիրաֆյան քաղաքացիական ուժերի կողմից հան ԱՄՆ-ի զլխավորությամբ դիմեց ռազմական գործողությունների: Պատերազմը երկար չտևեց: 1991 թ. փետրվարին Իրաֆը կրեց ռազմական դարտություն, իր զորքերը դուրս քերեց Քուվեյթից (ավելի ճիշտ նրանք խուճապահար փախան) և վերականգնվեց Քուվեյթի անկախությունը: Այս դեպքում արտաքին ֆաղաֆականությունը հասավ իր նդասակին և իրագործվեց երեք միմյանց հաջորդող մակարդակներով՝ դիվանագիտական-սնեստական-ռազմական:

Սակայն, երբ խոսք է գնում արտաքին ֆաղաֆականության իրականացման դիվանագիտական ձեռից սնեստականին, ռազմականին կամ մեկ այլ ձեռի անցնելու մասին, աղա դա չի նշանակում, քե այդ ձեռերի կիրառման ժամանակ դիվանագիտությունը խաղից դուրս է գալիս, մասնավոր անգործության և գրավում դասիսի դիտորդի դեր: Ընդունված է ասել, որ «երբ խոսում են քնդանդները, աղա լում են դիվանագետները»: Ինչքան էլ որ դա գեղեցիկ արտահայտություն լինի, սակայն չի համադասախանում իրականությանը:

Դիվանագիտությունը երբև չի դադարում գործելուց: Թերեւս նրա դերը դատերազմի ժամանակ այնքան ցցուն չէ, որքան խաղաղ ժամանակ, քայց, այդուհանդերձ, նա գործում է, երբեմն Եւս ակտիվ կերպով ու ծանրաբեռնվածությամբ: Դրա համոզիչ օրինակն է հանդիսանում երկրորդ համաշխարհային դատերազմի ժամանակ հակափիսիսերյան կուլիցիայի մեջ միավորված երկրների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, ինչդեռ նաև մյուս դեռությունների դիվանագիտական գործունեու-

բյուրն*։ Այդ ընթացքում երկու անգամ գումարվեց նրանց դեկավարների՝ Ռուզվելտի, Ստալինի և Չերչիլի հանդիպումը։ Առաջին անգամ 1943 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբերին Թեհրանում, իսկ երկրորդ անգամ 1945 թ. վերջավարին Յալթայում։ Պասերազմի արհեստագործական ընդհանուր համաձայնագրեր, կնքվեցին արտաբերական ընդհանուր համաձայնագրեր, կնքվեցին դեկլարացիաներ (ԱՏԿՄ-ի խարտիան 1941 թ. և այլն), արվեցին հայաստանաբնակներ և այլն։

Պասերազմների ժամանակ դիվանագիտության հիմնական խնդիրը կառուցում է նույնատեսակի իրականացման արդյունքում ստեղծել ռազմական ուղիով փորձարկման խնդիրների իրականացման համար, դաշինքային հավասարակշռությունը ընդունված դաշինքային կառուցումների հանդեպ, կանխել անջատ, սեպարատիստական գործողությունները դաշինքային կողմից և նախադասարանական դաշինքային ավարտից հետո հիմնական փորձարկման դաշինքային ձևակերպումը, առաջադրումը և նեղ նրանց իրագործման ուղիները և ձևերը։ Այսպես, օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, հասկալիա Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում, կանխազմվեցին հետպատերազմյան Եվրոպայի կառուցվածքը, վարչատարածքային բաժանումը, ինչպես նաև ռազմական, փորձարկման, ֆինանսա-սոցիալական ռազմաքիվ այլ հարցեր։

Այդուհանդերձ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գաղտնի դիվանագիտական ճանապարհներով փորձեր արվեցին սեպարատիստական համաձայնության գալ Հիտլերի հետ՝ սկզբում, 1941 թ. Ստալինը Բուդապեշտայի միջոցով, իսկ վերջում՝ 1944-45 թթ. ԱՄՆ-ը Ալլեն Դալլեսի և այլ գործիչների միջոցով Եվրոպայում։ Ինչպես հայտնի է, երկու փորձերից էլ բան չսացվեց։

Նույն կերպ ակնհայտ էր գործում դիվանագիտությունը 1991 թ. Պարսից ծոցի պատերազմի ընթացքում։ Այս դեպքում նրա խնդիրն էր ադապտվել հակաիրաքային կոալիցիայի մեջ մտնելու 30 դեկտեմբերին կողմից վերցված ռազմական-փորձարկման և սոցիալական դաշինքային կողմից հետևողական կատարումը, մեկնել ծրագրեր և նեղ համադասարանական միջոցներ կանխելու ադապտում մեծ դեպքային կողմից փորձեր կողմից հնարավորությունը, ինչ-որ դաշինքային միջոցներ սահմանել Իրաքին, սակայն, որ ԵՄ կարևոր է, դրա հետ միասին բոլոր չափ Իրաքի որոշումները և դրանց կամ անդամահատումը։

Անհրաժեշտ են համարում կանգ առնել նա մի հարցի լուսաբանության վրա։ Դա դիվանագիտության և կրոնական կառույցի փոխհարաբերության մեխանիզմն է, ելնելով երկու հանգամանից. նախ, որ այդ փոխհարաբերությունը անհամեմատ քարոզ ձևով է դրսևորվում և դա-

* Տե՛ս. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., М., 1957, т. 1., Тегеран. Ялта. Потсдам. Сборник документов, М., 1970, և այլն։

րուված է կրոնական շարժում, եւ, աղա, այլ մասին մարդիկ շատ աղոս դասկերացում ունեն:

Կրոնական կաղերը կամ, եթե կարելի է ասել, կրոնական դիվանագիտությունը կարող է դրսևորվել ուղղակի կերտով, ինչոյև սվյալ կրոնին դասկանող սարքեր եկեղեցիների միջև փոխհարաբերությունների, այնոյև էլ միջկրոնական հարաբերությունների ձեւով: Որոյև առաջին բնույթի կաղերի օրինակ կարող են հանդիսանալ սարքեր բնույթի շխտմները քրիստոնյա կարողիկ, ուղղափառ եւ բողոքական եկեղեցիների, ինչոյև նաև կոմկրես առանձին երկրների եկեղեցիների, ասեմք, հայ առաքելական եկեղեցու եւ ռուսական, անգլիական, վրացական եւ այլ բոյր եկեղեցիների միջև: Գրանց բնորոշ գոս կրոնական-ասսվածաբանական, դավանաբանական ծիսակասարությունների հես կաղված, միմյանց աջակցություն ցոյց սալու եւ բազմաթիվ այլ հարցերի բնարկումն է:

Եւկրոր բնույթի կաղերը՝ միջկրոնական, դրսևորվում են քրիստոնություն, խկամի, բոսրոյալխանության, հրեականության եւ կրոնական այլ ուղղությունների ու հոսանքների միջև փոխհարաբերությունների ձեւով, որոնց ընթացքում կարող են բնարկվել ինչոյև գոս կրոնական, այնոյև էլ առանձին, ասեմք, գրասրության, կրոնական հանդուրժողականության, խաղաղության-դաիողանման, համագործակցության եւ այլ հարցեր:

Այոյիսի դեղմերում դիվանագիտությունն այնքան էլ ակթիվ հանդես չի գալիս եւ նրա դեմը ցցում չի երեսում: Դիվանագիտության դերը այսեղ ասեմանալիակվում է այլ շխտմների կամ համասեղ ժողովների, այլ քիւում եւ շիեզերական, կազմակերտման ու անցկացման համար դուրություններ եւ անհրաժեւես դայանմներ սեղծելով:

Սակայն առակել կարեսող կրոնական բոլի սակ որեսակի բաղաբանություն անցկացնելն է: Եւ դասմությանը հայեթի են բազմաթիվ դեղմեր, երք այս կամ այն դեսությունը կամ դեսությունների խումը կրոնը գործիք է դարձում որեսակի բաղաբանական նոյասակների հասնելու համար եւ այսեղ լայն սաղարեղ է բացվում նաև դիվանագիտական գործունեության համար: Այլ են հաստատմ փաստը:

451 ք. Բուհորի ասիական ակում գեմկող Քաղկեդոնում, որն այժմ Սսամբուլի արվարձանն է, գումարվեց քրիստոնեական եկեղեցիների չորսրոջ շիեզերական ժողովը, որը նախածեանել էր բյուզանդական Մարկիանոս կայսրը (450-457): Տիրերաժողովը բնարկեց առաջին հայացքից մի շատ դարգ կրոնական հարց՝ Հիսուսի բնության հարցը: Քրիստոնյա եկեղեցիների միջև վեւ էր առաջացել այն հարցի արք, քե Քրիստոսը քանի բնույթ ունի: Եկեղեցիների մեւ մասը գեմում էր, որ նա երկու բնույթ ունի՝ ասսվածային եւ մարդկային, որի դասճառով նրանք կոչվեցին երկաբանակներ՝ դիաճիզիթներ, իսկ փոքր մասը գեմում էր, որ Քրիստոսը մի բնույթ ունի՝ ասսվածային, եւ դրա հեսեւորդները կոչվեցին միաբանակներ՝ մոնոճիզիթներ: Այս երկրորդ ուղղությունը՝ միաբանակությունը

որդերեցին արտելյան՝ Հայաստանի, Եգիպտոսի, Ասորիի Բիսուսայա եկեղեցիները: Իսկ Հռոմի, Կոստանդինադուսի եւ նրանց շուրջը համախմբված այլ եկեղեցիներ ընդունեցին երկարնակությունը: Քաղկեդոնի սիեզերածողվը քանապես միաբնակությունը եւ նրան հետևող եկեղեցիները:

Իրականում դա զուտ կրոնական հարց չէ: Երկարնակությունը դարձադրելու միջոցով Բյուզանդական կայսրությունը ձգտում էր Կոստանդինադուսից կախման մեջ դնել մնացած բոլոր եկեղեցիները եւ ուժեղացնել իր հաղափական ազդեցությունը նրանց եւ նրանց երկրների վրա: Հայաստանի համար դա ուներ սկզբունքային նշանակություն: Երկարնակությունը ընդունելու դեպքում մտավախություն կար եւ քավականին հիմնովին, որ հայերի կախվածությունը բյուզանդացիներից խիստ կանխանա եւ նրանք կարող են կոչ գնալ նրանց: Դրա վստահ լինելու էր, մասնավորապես եթե ի նկատի ունենանք, որ այդ ժամանակ Արեւելյաններն գահընկեց էին արվել Հայաստանում, որը դեռեւս 387 թ. բաժանվել էր Բյուզանդիայի եւ Պարսկաստանի միջև, եւ հայերը գրկվել էին դեսպանությունից: Մինչդեռ միաբնակության ընդունումը, որով հայերը հակադրվում էին Բյուզանդիային, ծառայում էր նրանց ազգային ինքնուրույնության, ինքնատիպության դաստիարակմանը եւ հենարան դառնում Հայաստանի հաղափական անկախության վերականգնման համար: Չոլիս է մոռանում, որ հայ առաքելական եկեղեցին ազգային եկեղեցի է, որը բացի կրոնական Ֆունկցիաներից, կատարել է նաեւ հոգևոր-մտավորային, ազգային, ի հարկին նաեւ հաղափական-դեսպանական Ֆունկցիաներ: Նման խիստ կարևոր ազգային կենտրոնի կախվածությունը հզոր Բյուզանդական կայսրությունից բացասաբար կանդրադառնալու հայ ժողովրդի գոյադաստիարակման վրա:

Եւ Քրիստոսի բնույթի վեճի ժամանակ երկու կողմերն էլ լուրջ հասկանում էին այդ դպարի հաղափական ենթահարցը: Ահա քե ինչու Քաղկեդոնի ժողովից հետո ընկած ժամանակում Բյուզանդիան խիստ բեռնակրկան դիրք էր դրավում միաբնակների, մասնավորապես հայերի նկատմամբ, հավանում նրանց եւ զանազան տեսակի ճնշած գործադրում նրանց նկատմամբ: Դեռույզ գործադրվում էր նաև դիվանագիտության միջոցով, փորձ էր արվում համոզել, կատարել, սպառնալ եւ այլն: Իսկ արտելյան Բիսուսները դասական ժողովուրդների, այդ թվում հայերի դիվանագիտությունը փորձում էր դիմագրավել կամ չեզոքացնել բյուզանդական դիվանագիտության գործողությունները:

Քաղաքական-դիվանագիտական աստիճան ավելի ցայտնորդ էր սևորվում խաչակիրների արեւելյանների ընթացքում (11-13-րդ դդ.): Արսաբին դասյանը այստեղ նույնպես կրոնական է. Բիսուսայա դեսպանները Երուդայում Հռոմի դատի դեկլարացիայի եւ օտնանում միավորվում եւ արեւելի են դուրս գալիս Բիսուսներության սուրբ վայրերը, առաջին հերթին Երուսաղեմը եւ Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի գերեզմանը անհավաստներից՝ մոտավաններից ազատագրելու համար: Չբացառելով արեւելյան-

ների առանձին մասնակիցների ունեցած նվիրվածությունը այդ գաղափարին, խաչակրաց արժանիքներն ըստ էության ռազմա-ֆադաֆնական ակցիաներ էին, երբ բարձրացող Եւրոպայի փորձում էր իր տիրապետությունը ընդարձակել և սարածել Արեւելքի հարուստ երկրների վրա: Դրանք վերջին հաւելով նվաճողական արժանիքներ էին, որոնք ուղեկցվում էին, մասնավոր վերջին օրջանում, ավազակությամբ, քաղաքով և ավարատությամբ: Տիրոջ գերեզմանը փրկելու հարցն ավելի ու ավելի մոռացության էր տրվում: Խաչակրաց արժանիքների ընթացքում, անմախքնապես կերտվում աստիճանաբար ներդրական և արարական-մուսուլմանական դիվանագիտությունը: Եւրոպական, հասկադես Հռոմի դատարանի դիվանագիտությունը ծառայում էր Եւրոպական դիտարկումների դաշինքի և միացյալ զինված ուժերի ստեղծմանը, յուրաքանչյուր արժանիքի ծրագրերի մեկնմանը, արժանիքների ընթացքում Արեւելքում հնարավոր դաժնակիցներ գտնելուն, արժանիքների մասնակիցների համար բարեւոյալ ֆադաֆնական և բարոյական դայանմանը ստեղծելու խնդիրն և այլն: Այդ արժանիքների ընթացքում ներդրական դիվանագիտությանը հաջողվեց սերտ հարաբերություններ հաստատել Կիլիկյան Հայաստանի հետ և աղաքովի նրա սպանությունն ու օժանդակությունը:

Նույն կերպ էր վարվում նաև մուսուլմանական երկրների դիվանագիտությունը, որը էլիք բան չարեց նրանց միախորձան և խաչակիրների դեմ միասնական ճակատ ստեղծելու ուղղությամբ: Եւ երբ խաչակիրներին չհաջողվեց հասնել իրենց նոյապակներին, առյա դրանում մուսուլմանական երկրների դիվանագիտության դերը բնավ էլ ներդրական չէր:

Կրոնական գործոնը, շարժված դիվանագիտական որոշակի ակնկալության հետ, միայն հեռավոր միջնադարյան երևույթ չէ: Այն դրսևորվում է, նույնիսկ ավելի կազմակերպված ու բարձր մակարդակով, նաև մեր օրերում: Դրա աղաքույցն է իսլամական դիտարկումների գործունեությունը վերջին 30 տարիների ընթացքում: Նրանց մոտ չափազանց ուժեղացել են ինտեգրացման միտումները, միասնական համախաղամական ֆադաֆնականության մեկնման ձգտմանը, որի հիմքի վրա սուսազանց է մի դիվանագիտություն, որը մենք կանվանենք «իսլամական դիվանագիտություն»: Արդեն ստեղծվել և գործում են ֆանեք ավելի միջազգային իսլամական կազմակերպություններ՝ ֆադաֆնական, սեֆեական, գիսական, մեկնաքային, կրոնական և այլն: Դրանց բլում Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպությունը, Իսլամական համախաղահային կոնգրեսը, Իսլամական աշխարհի լիգան, Չարգացման իսլամական բանկը, Գիսաստիսիական զարգացման իսլամական Ֆոնդը, Առևտրի զարգացման իսլամական կենտրոնը, անգամ նորությունների իսլամական գործակալություն և այլն և այլն: Դրանք փակ բնույթի կազմակերպություններ են, որոնց անդամ կարող են դառնալ միայն իսլամական դիտարկումները, որոնց քիվն այսօր հասնում է մոտ 45-ի: Դրանց մեջ հասկադես դիտարկ է առանձնացնել 1969 թ. ստեղծված Իսլամական կոնֆերանսի կազմակերպությունը, որը իսլամական աշխարհի բարձրագույն ֆադաֆնական մար-

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵԻԵՐԸ ԵՒ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչդեռ որ հասարակական-հաղափական ամեն մի երևույթ քարացած չէ եւ մեկ անգամ ընդմիջես տրված ձևով չի դրսևորվում, այդդեռ էլ դիվանագիտության գործունեության ձևերը եւ ֆունկցիաները միանգամից չէ, որ մշակվել ու ստացել են ներկա տեսքը: Դարերի ընթացքում դիվանագիտությունը, նրա ֆունկցիաները եւ կիրառման ձևերը անընդհատ փոխվել ու քարդացել են, հարստացել եւ համդես են եկել նոր խնդիրներ եւ դրանց լուծման նոր, այլ բվում եւ կազմակերդչական ձևեր ու մեթոդներ:

Մեր օրերում ընդունված է, որ դիվանագիտությունը որդես արտաքին հաղափականության իրականացման միջոց, ընդգրկում է հիմնականում վեց բնագավառ, որոնց համադասասխան լուծում է վեց կարևոր խնդիր:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սա քերես դիվանագիտության ամենաավանդական ձևն է, որ կիրառվում է հնուց ի վեր, մասնավանդ սեղազրի եւ այբուքենի հայճնագործումից հետո: Մեզ են հասել հին աեխարհի բավականին հարուս դիվանագիտական փաստաթղթեր, որոնց մեջ հիշատակության է արժանի Ալ-Սմարնայի (Եգիպտոսում) դիվանագիտական արխիվը (մ.թ.ա. 15-14-րդ դդ.): Դա դիվանագիտական գրագրություն է մի կողմից Եգիպտոսի փարավոններ Ամենխոսեոյ 3-ի եւ նրա որդի Ամենխոսեոյ 4-ի, իսկ մյուս կողմից Միսանիի եւ Բաբելոնի թագավորների եւ դադեսիսիան ու սիրիական իեխանների միջև: Արխիվը կազմված է 360 կալն սալիկներից եւ գրված է սեղազրով՝ ափաղերեն լեզվով, որը համարվում էր ժամանակի միջազգային դիվանագիտության լեզուն: Կարևոր աղբյուր են նաև խեթական արխիվները, գտնված Բողազ-Քոյում (Անկյարայի մոտ), եւ սուրական արխիվները, գտնված Նիևվեյի՝ Ասորեստանի մայրաքաղաքի գրադարանում, որը ոչարունակում է մոտ երկու հազար փաստաթուղթ: Դրա նեանակալի մասը դիվանագիտական գրագրություն է, որ Ասորեստանի թագավորներն ունեցել են իրենց մոտիկ ու հեռավոր հարեաններին, իրենց բարեկամներին ու թեմամիներին հետ: Դիվանագիտական գրագրության նմուշներն են դասիդանվել նաև Հին Հունաստանից, Հին Հռոմից եւ միջնադարյան Եւրոպայից:

Դիվանագիտական գրագրությունը սովորաբար իրագործվում է մասնակների, զանազան նոտաների, հուշագրությունների, հայտարարությունների եւ այլ ձևերով:

Նամակների փոխանակությունը կարող է տեղի ունենալ ոչևսությունների դեկլարաների (միապետ կամ ոլեզվիդեն), կառավարության դեկլարաների՝ որեմիեր միեխտրների, բայց ամենից հաճախ երկու ոչևսությունների արտաքին գործերի միեխտրների միջև: Առանձին դեկլարում, ոչևսության եւ կառավարության դեկլարաի եւ արտաքին գործերի միեխտրի գիտությանը եւ հանձնարարությանը նման բնույթի դիվանագիտական փաստաթղթերի փոխանակություն կարող են կատարել սակի ցածր աստիճանի դիվանագիտական դասեռնյանները՝ արտաքին գործերի միեխտրի տեղակալ, միեխտրության որեւ բաժնի վարիչ, դեսպան եւ կամ հասուկ լիազորություններով օժտված ոչևսական դասեռնյա:

Հայտարարությունը սովորաբար արվում է կառավարության կողմից: Առանձին դեկլարում հայտարարություն կարող են անել նաև արտաքին գործերի միեխտրությունները կամ այլ ոչևսական մարմիններ, սակայն այդ դեկլարում որդես կանոն նեվում է, քն նրանք ում կողմից են լիազորված հանդես գալու նման հայտարարությանը: Սովորաբար նեվում է, որ հայտարարությունն արվում է սվյալ երկրի կառավարության կողմից կամ անունից, ավելի հազվադեպ թագավորի կամ ոլեզվիդենի անունից կամ հանձնարարությանը:

Նոսաների փոխանակությունը կասարվում է սովորաբար արժափն գործերի մինիստրությունների մակարդակով: Սակայն ավելի բարդ հարցերի դեպքում, երբ շեղվում են դեպքի մեծության ազգային կենսական շահերը (դրաներից են սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և այլն) նոսան հղվում է կառավարության կողմից: Ավելի երկրորդական, մանր հարցերի դեպքում նոսաների փոխանակությունը կարող է կասարվել և դեպքի մեծության մեծության մակարդակով: Ի՞նչ բան է նոսան: Դա դիվանագիտական բան է, որ կասարվում է գրավոր ձևով դեպքի մեծության արժափն գործերի մինիստրության (ԱԳՄ) կամ այլ դիվանագիտական մարմնի, այդ թվում և ներկայացուցչության միջոցով, որի մեջ բարադրվում են սվյալ դեպքի մեծության կամ կառավարության դիրքորոշումը միջազգային կարևոր հարցերի վերաբերյալ, արժափն սվյալ դեպքի մեծության շեղանկերը երկու դեպքի մեծության փոխարարություններում ծագած զանազան, շահախախտ վիճակի հարցերի ու փաստերի վերաբերյալ: Դիվանագիտական դրանքից կայուն ընդունված սովորույթի համաձայն նոսաներ են փոխանակվում նաև դրաների վավերացման, միջազգային դրաներից են միանալու և դրաներից չեղյալ հայտարարելու կառավարությանը: Կան դեպքեր, երբ նոսան հղվել է իմնված է ոչ թե սովորույթի վրա, այլ դրաներից է միջազգային իրավունքով:

Նոսան բացի գրավորից, առանձին դեպքերում կարող է լինել նաև բանավոր, որն արվում է բանավոր հայտարարությամբ երկու դեպքի մեծության ներկայացուցիչներից մեկի կողմից՝ նրանց համաձայն ժամանակ: Միջազգային դիվանագիտական դրանքից կայուն բավականին լայնորեն կիրառվում է ոչ իմնառումի՝ վերջնագրի բնույթի նոսան:

Դիվանագիտության դրանքից կայուն ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դիվանագիտական այդ բանը կիրառվել է դեռևս հին ժամանակներում: Պատմության կողմից գրավոր վկայված վերջնագրի բնույթի առաջին նոսան ներկայացվել է մ.թ.ա. 16-րդ դ., երբ հյուսիսային Եգիպտոս ներխուժած հիփոսոսների բռնակալական ցեղի առաջնորդը մի բարձր դրաներ է ներկայացնում Թեբեի քաղաքին, ներկայումս, որ երբ նա չընդունի այդ դրաները, ապա ինքը դրաներից կսկսի նրա դեմ*:

Հետագա դրաներում քաղաքում անգամներ դեպքերում են այդ բանը:

Սեր ժամանակներում վերջնագիրը ներկայացվում է դիվանագիտական ճանադարով, սովորաբար մի դեպքի մեծության արժափն գործերի մինիստրի կամ դիվանագիտական այլ բարձրաստիճան դրաներից կողմից մեկ այլ դեպքի մեծության դիվանագիտական ներկայացուցիչին: Ուղիմաստի բնույթի նոսաները կարող են ներկայացվել նաև կոլեկտիվ կերպով: Նրանցում սովորաբար ներկայում են այն դրաներից, որ մի կողմը դրան է կասարի (ներխուժողի) կողմում, գրվելի հետևանքում սահմաններն զո-

* История дипломатии, т. 1, с. 12.

տուց, ռազմասուզանների վճարում, սվյալ ոլեսության դեմ ուղղված քե-
նամուկան քարազուքյան դադարեցում և այլն) նրա նկատմամբ որոշակի
ճեւումներ կիրառելու տղառնալիքի սակ: Այդ տղառնալիքը կարող է լի-
նել դիվանագիտական հարաբերությունների խզում, առեւտրահարկային
կտակերի ստեղծում, սվյալ ոլեսության քաղաքացիների արտաքսում, ռազ-
մական ուժի կիրառում և այլն: Վերջնագիր-նոտաներում նշվում է սվյալ
ողեսության դախանջների ընդունման և կասարման վերջուական ժամկե-
սը: Եթե նոտան ստացած ոլեսությունը մինչև նշված ժամկետի ավարտը
կասարում է վերջնագրի դախանջները, առյա նրա դեմ նախաստեղծ
դասժամիչոցները մյուս ոլեսության կողմից սովորաբար չեն կիրառվում:
Իսկ եթե վերջնագրի ժամկետը անցնում է և դախանջները չեն կասար-
ված, առյա մյուս կողմը դիմում է համադասասխան քայլերի:

Վերջնագիր-նոտաներ ներկայացնելը ճանաչում է գտել միջազգային
իրավունքի կողմից: 1907 թ. ստորագրված Հասագայի կոնվենցիայի (հա-
մաձայնագրի) I-ին հոդվածի համաձայն, դասերազմ սկսող ոլեսությունը
ռազմական գործողություններից առաջ դարձավոր է նախազգուշացնել
դասերազմ սկսելու մասին և հիմնավորել նման քայլի դիմելը կամ էլ
դարձավոր է վերջնագիր-նոտա ներկայացնել, որտեղ ոլես է նշված լինեն
դասերազմ հայտարարելու դայնունները:

1938 թ. սեպտեմբերի 30-ին Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և
Իսպիան Մյունխենում համաձայնության եկան Չեխոսլովակիային
դասկանող Մադեբուերի մարզը Գերմանիային հանձնելու մասին: Գրա
հիմուն վրա համադասասխան ոլեսիմասում ներկայացվեց Չեխոսլովա-
կիայի կառավարությանը: Վերջինս հարկադրված զիջեց և նրա սերիտ-
րիայի այդ հասվածն անցասվեց ու կցվեց երրորդ ռեյխին՝ Գերմանիա-
յին: Այս դեղում գործը չհասավ դասերազմի:

1940 թ. Խորհրդային կառավարությունը վերջնագիր ներկայացրեց
Ֆինլանդիային, դախանջելով նրանից որոշ սերիտրիալ զիջումներ, իբրև
թե Լենինգրադ և Մորմանակ քաղաքների և Մորմանակի երկաթուղա-
յին ճանաղարհի անվտանգությունն ապահովելու համար: Ֆիննական
կառավարությունը մեծեց կասարել խորհրդային վերջնագրի դայնուննե-
րը և ԽՍՀՄ-ը 1939 թ. նոյեմբերին դասերազմ սկսեց Ֆինլանդիայի
դեմ, որն ավարտվեց 1940 թ. մարտին: Երկու երկրների միջև հաստատվեց
ոլեսական նոր սահման, որով Խորհրդային Միությանն անցան Կարելա-
կան դարանոցը, Վիբորգ քաղաքը և Վիբորգի ծոցն իր կղզիներով, Լա-
դոգա լճի արեւմտյան և կյուսիսային ափերը մի քանի քաղաքներով և
այլն:

Լինում են դեղեր, երբ ի խախտումն Հասագայի 1907 թ. կոնվենցի-
այի, դասերազմն սկսվում է առանց համադասասխան վերջնագիր-նոտա
հղելու: Այդպես վարվեց Գերմանիան, երբ 1941 թ. հունիսի 22-ին հար-
ձակվեց ԽՍՀՄ-ի վրա: Այդ օրը, վաղ առավոտյան ժ. 3.30 ժողկին, երբ
ընթանում էր Համկթ/կ Քաղքյուրոյի նիստը, Մոլոտովին հայտնեցին, որ
գերմանական դեսոյանը Եսաղ ցանկանում է նրան տանել Ես կարտոր

հարցի կադակցությամբ: Մոլոտովն արժանի գործերի ժողովոյի իր առանձնաանկյակում անհատադ ընդունեց նրան: Գերմանական դեսպանը՝ կոմս Ֆ. Ֆոն Շոլենբուրգը հայտարարեց, «ես հակիրճ կերպով, որ «խահրդային գործերի կենտրոնացումը գերմանական տանհանի մոտ հասկ է այնպիսի չափերի, որ գերմանական կառավարությունն այլևս չի կարող համբերել: Այդ դասճառով էլ նա որոշեց ձեռնարկել համադասաստիան հակամիջոցառումներ»: Այս հակիրճ հայտարարության ժամանակ, որ արվեց հոգևապետ Մոլոտովին, խիստ լարված մթնոլորտում, կոմսի կողմից դասերագմ բառը չօգտագործվեց, քնն այն արդեն սկսվել էր: Հաղթահարելով իրեն դասած հոգմունքը և խախտելով գերմանական դեսպանի հայտարարությունից հետո որոշ ժամանակ հաստատված փառ լռությունը, Մոլոտովն ուժ գտավ իր մեջ հարցնելու. «Դու ի՞նչ է, դասերագմի հայտարարություն»: Շոլենբուրգը դաստիասն ոչ մի բառ չարձատանեց, բավարարվելով ձեռքը հուսահատուն բախահարելով*:

Ուլսիմասունի փայլուն օրինակ է ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի դրսևանքը 1945 թ., երկրորդ համաշխարհային դասերագմի սկստիան, Գերմանիայի անվերադաս կադիսույացիայի վերաբերյալ, որը, խո՛ր, ընդունվեց և կաստրվեց:

Ուլսիմասունի հարցը մի փոքր այլ կերպ է դրված ՄԱԿ-ի Կանոնադրություն մեջ: Նրա 2-րդ հոդվածում արձանագրված է, որ ՄԱԿ-ի անդամ բոլոր դեկտրությունները իրենց միջազգային հարաբերություններում դեկ է ձեռնդլան մնան ուժի սդառնալիից և նա կիրառումից: Սակայն այդ կեքը «ես ու «ես հաճախ է խախտված: Եր Իրաքը 1990 թ. օգոստոսին բոնակցեց Քուվեյթը, որի մասին հիքաստրվել է վերեում, և եր սդառնվեցին կոնՖլիկտը դիվանագիտական ճանադարհով և ճնեռական ճնեճան միջոցով լոնելու հնարավորություններ, ադա Իրաքն հոկտրաբյան կոպիցիայի անդամ երկրների կողմից վերջնագիր երկայացվեց այն մասին, որ երև մինչև 1991 թ. հունվարի 15-ը Իրաք իր գորերը դուր չրերի Քուվեյթից, ադա նա դեմ ռազմական գործողություններ կսկսվեն: Վերջնագրի ժամկեան անցավ և Իրաքը չկաստրեց նա դրսևանքները: Այնժամ հակոտրաբյան բազմազգ ուղերի կոպիցիան դասերագմական գործողություններ սկսեց, որն սկստրվեց Իրաքի դրստրոյամբ և Քուվեյթի անկոպիության վերականգնումով:

Գլովանագիտական գրտկոտրության մեջ և դիվանագիտական դրակսիկայում կիրառվում են նաև նոսաների այլ ձեեր, որոնք կադված են դիվանագիտական կոնկրետ փայերի և երկու դեկտրությունների միջև հարաբերությունների ճեգրման, որոշ որդրլանելու լոնումն արազացնելու և սյլ դրարագուների հեք:

Այդ բնոյթի նոսաներից են.

ա. Անձնական նոսա-նոսայի այս ձեերն սոլորարար դիմում են «ես

* В. Соколов. Неркоминдел Вячеслав Молютов. Международная жизнь., 1991, № 5, с. 106-107

կարևոր հարցի կամ իրադարձության կառավարչության: Անձնական
 նոսա է հղվում, երբ տղի է ունեցել դեսական հեղափոխում ևս դե-
 սական կարգի (կառուցվածքի) փոփոխություն: Մնան նոսա է ներ-
 կայացվում, երբ հավասարնագրված դեսության դիվանագիտական
 ներկայացուցիչը ինչ-ինչ դասճաններով ժամանակավորապես ինչ-
 հասում է իր դարձակությունները կամ երբ դատարն իր ակա-
 սարնագրերը հանձնելուց ևս իր դաճոնական դարձակ. անարյուննե-
 րին անցնելուց հետո այդ մասին տղյակ է դասում հավասարնագր-
 ված երկրի դիվանագիտական կորոյասին ևս այլն: Ընդունված կար-
 ցի համաձայն անձնական նոսա ուղարկվում է նաև ի դասասխան
 ստացված անձնական նոսայի: Գոյություն ունի անձնական նոսա
 գրելու և տխմիկական տեսակետից ձևակերտելու որոշակի կարգ:
 Անձնական նոսան դարձադիր կերպով գրվում է նամակի ձևով, ա-
 ռաջին դեմով և ստորագրվում նրա կողմից: Այն գրվում է դաճո-
 նական նոսաների համար նախատեսված բլանկի վրա: Բլանկի ա-
 ջակողմյան վերևի մասում նշվում է հաղաքը, անասրիվը և անձ-
 նական նոսայի առաճան տղը: Այնուհետև գալիս է նամակի բուն
 տեղը, որ սկսվում է հարգանքի խոսքերով, հետ շարադրվում է
 անձնական նոսայի շարժառիթը, բուն խնդիրը ևս ավարտվում անձ-
 նական նոսան ուղարկողի ստորագրությամբ: Մի նրբություն, անձնա-
 կան նոսայի առաջին էջի ձախակողմյան ներևի անկյունում նշ-
 վում է այն անձնավորության ազգանունը ևս դաճոնը, ում հասցե-
 վորված է անձնական նոսան:

Վերքալ նոսա—այս ձևը դիվանագիտական գրագրության մեջ կի-
 բառվում է բնթայիկ հարցերի կառավարչության: Ի՝ սարբերության
 անձնական նոսայի, վերքալ նոսան կազմվում է երբորդ դեմով
 «Անգլիայի արձաքին գործերի մինիստրությունը դասիվ ունի հայցնե-
 լու» ևս այլն, որից հետո գալիս է տեղը:

Վերքալ նոսան անձնական նոսայի համեմատությամբ ունի մի սար-
 բերություն ևս, այն չի ստորագրվում: Սակայն նա նույնպես մեկ-
 նագրվում է նոսայի բլանկի վրա նշվում է երկրի համարը, հաղաքը ևս
 անասրիվը ևս դրվում արձաքին գործերի մինիստրության կնիքը, եթե
 նա է նոսան ուղարկողը, կամ դիվանագիտական մեծական ներկայա-
 ցուցչության կնիքը, եթե նա է վերքալ նոսայի հեղինակը: Եւ, ինչ-
 որև անձնական նոսայի դեղում, առաջին էջի ներևի ձախ ան-
 կյունում նշվում է հասցեն՝ քե ում է այն ուղարկված: Ըստ որում,
 ստացողի հասցեն միջոց նշվում է նոսայի առաջին էջում, անկախ
 այն բանից, քե բանի էջից է այն կազմված:

Վերքալ նոսան փոսով կամ դիվանագիտական խողովակով չի ու-
 դարկվում, այլ հանձնվում է անձամբ կամ դիվանագիտական ստ-
 հանդակի միջոցով:

Գ. Հիշեցման գրացարկ: Երբ երկու դեսությունների ներկայացու-
 ցիչների միջև տղի է ունենում հանդիպում կամ գրույց, որի ժամա-

նակ կողմերը անում են համադասարան հայտարարություն, առաջ գրույցի վերջում տրվում է հիփեցման գիր՝ ի հաստատման արված հայտարարության: Գրանով կանխվում է հայտարարության արված-դումը կամ սխալ մեկնաբանությունը: Այն դեպքում, երբ հիփեցման գիրն անձամբ չի հանձնվում, այն հետ ուղարկվում է ստեղծողակի միջոցով:

Հիփեցման գիրը սովորաբար մեկնագրվում է ոչ դասեմական քրթի վրա, առանց նեկու կրի համարը և չի կնիվում: Նեվում է միայն հաղաքը և հիփեցման գրի հանձնման ամսաթիվը: Այն կազմվում է անդեմ ձևով, որի ըմբացում օգտագործվում են «Հաղորդում է» «Հիփեցվում է» «Ընդգծվում է» և նման այլ անդեմ ձևակերպումներ:

դ. Հուեագիր կամ մեմորանդում-դիվանագիտական փաստաթուղթ. որն ունի իր կոնկրետ տարբերակիչ բովանդակությունը և կազմման ձևը: Նրան բնորոշ է այս կամ այն հարցի փաստական կողմի մանրակրկիտ և համակողմանի լուսաբանումը, մյուս կողմի փաստարկների վիճարկումը և վերլուծությունը: Նա դրսևորվում է երկու ձևով՝ որդես ինֆորմույց փաստաթուղթ և կամ հավելում անձնական և վերապ նոտաների: Վերջին դեպքում հուեագիրը մեկնագրվում է առանց գերթի քրթի վրա, համարը, կնիքը, տղը և ուղարկելու ամսաթիվը չի դրվում, ինչդեպ նաև չի նեվում հասցեն: Իսկ եթե մեմորանդումը կազմվում է որդես առանձին փաստաթուղթ, ադրա այն մեկնագրվում է նոտայի քրանկի վրա, նեվում են հաղաքը և ուղարկելու ամսաթիվը, սակայն կնիք չի դրվում և համար չի նեվում:

ե. Կիտադասեմական բնույթի անձնական նամակ: Արդեն անվանումն իսկ հուում է դիվանագիտական գրագրության այդ ժանրի բնույթը: Դա նամակ է որևէ դասեմաստ անձի, անձնական խնդրանք, երբ որևէ հարց իուստավում են նմարկել դասեմաստես: Դա սովորաբար հղվում է ազդեցիկ անձի և նրա օգնությամբ փորձ է արվում իմանալ մյուս դեսության կառավարող քշանների դիրքորոշումը կամ օգտագործել նրա հեղինակությունը նմարկման որդեստան գեմկող հարցի լուծումն արագացնելու, կոմդումխասյին լուծումներ գեմկու համար:

Ընդունված կարգի համաձայն վերևում նեված դիվանագիտական քրթր փաստաթղթերում ուղղումներ և ետումներ անել արգելվում է:

ԳԼՈՒԻ ԵՐԿՐՈՐԴ

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿԿՈՂԱՆՆԻ ԵՒ ԲԱԶՄԱԿՈՂԱՆՆԻ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ, ՀԱՄԱԶԱՅՆԱԳՐԵՐԻ ԵՒ ԱՅԼ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ՆԱԽՄԱՏՐԱՏՈՒՄ ԵՒ ՍՈՌԱԳՐՈՒՄ**

Սա դիվանագիտական գործունեության ամենակարևոր բնագավառներից մեկն է և այն գլխավոր խնդիրներից, որ դեռ վաղնջական ժամանակներից դիվանագիտությունը կոչված է լուծելու:

Պայմանագրի կնիումը որդևս միջոցիական հարաբերությունները կարգավորող միջոց և ձև, դիվանագիտության մեջ կիրառվել է դեռևս մեր քվականությունից առաջ: Գրա մասին է վկայում մ.թ.ա. 1269 թ. Եգիպտոսի Փարավոն Ռամսես 2-ի և խեթական քաղալոր Խասսուբիլի 3-ի միջև կնիված դայմանագիրը, որի տեսքը լրիվ դաստիարակվել է: Այն եղել է հաստության, բարեկամության և եղբայրության դայմանագիր, հաստատել է ռազմական դաշինք երկու երկրների միջև և համարվել ինչդեռ նշված է տեսում, «գեղեցիկ դայմանագիր»:

Պայմանագրերի բնորոշիվ կարգավորում են միջազգային հարաբերությունները և հնարավոր դառնում դրանք կառուցել միջազգային նորմերի վրա:

Ի՞նչ բան է դայմանագիրը և ինչ նպատակների համար է այն ստորագրվում: Երկկողմանի դայմանագիրը երկու բարձր դայմանավորող կողմերի միջոցիական, քաղաքական, դիվանագիտական, տնտեսական, ռազմական, մշակութային և այլ բնույթի հարաբերությունները կամ նրանց հիմնադրույթները սահմանող և կարգավորող, իրավական ուժ ունեցող դատարանական քաղաքական փաստաթուղթ է, որը որոշում է կողմերից յուրաքանչյուրի իրավունքները և դատարանությունները նրա ուժի մեջ լինելու ամբողջ ժամանակաընթացում:

Բազմակողմանի դայմանագիրը երկկողմանի դայմանագրից տարբերվում է ոչ միայն այն ստորագրող դիտությունների քանակով, այլև հարցերի բնույթով, որոնց վերաբերյալ այն կնիվում է: Այն ընդգրկում է ավելի մեծ, գլոբալ խնդիրներ, որոնք շեղվում են քաղաքական դիտությունների, իսկ երբեմն նաև ամբողջ միջազգային հասարակության բաները:

Բազմակողմանի դայմանագիրը դիտությունների մի ամբողջ խմբի կողմից ստորագրվող և իրավական ուժ ունեցող քաղաքական փաստաթուղթ է, որը կարգավորում է դատարանի, խաղաղության, քաղաքացիական պայքարի դատարանում, համայն մարդկության բաները շեղվող այլ հարցեր, սահմանում միջազգային համակեցություն և համագործակցության հիմնադրույթները և որոշում դայմանագրին մասնակցից յուրաքանչյուր դիտության իրավունքներն ու դատարանությունները:

Սովորաբար դայմանագրի ստորագրմանը նախորդում է լարված ու հոգնասանջ դիվանագիտական գործունեություն, մասնավորապես երբ այն կնիվում է կոնֆլիկտային վիճակում և տարբեր բնույթի ճգնաժամեր հար-

քահարկու նույսակով: Պայմանագրի սեփաք կազմելու և ձեռնկելու համար առանձնացվում է մասնագետ-փորձագետի (Էֆաղևրսենի) խումբ: Պայմանագրի սեփաք կարող են կազմել կողմերից յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին, որը հետ համասեղ քննարկման է ենթարկվում. կամ երկու կողմերի հանձնաժողովները համասեղ:

Պայմանագիրն ունի արդեն ավանդույթ դարձած իր ձևը: Նա կազմված է որևեմբուլայից՝ առաջարանից կամ մոտից, որտեղ շարադրվում է ղեկավարող պայմանագիրն ստորագրելու շարժառիթները և նույսակները:

Այնուհետև զալիս է բուն պայմանագիրը, որտեղ հողված առ հողված շարադրվում են այն խնդիրները և նույսակները, որոնց համար կազմվել է ղեկավարող պայմանագիրը և այն ստորագրող յուրաքանչյուր կողմի դարձվորությունները և իրավունքները:

Պայմանագիրն ավաստում է կզախակիչ մասով: Նրանում սովորաբար նշվում են պայմանագրի գործողության ժամկետը (ուժի մեջ մտնելը, երկարաձգվելը և ուժը կորցնելը), այն հաստատելու ձևը, շարքնիբրցումների դեղումն առաջացած վեճերը լուծելու ողիխները և այլն:

Միջազգային դիվանագիտական դրակիխայում ցարդ գոյություն չունի պայմանագրերի տեսակների դասակարգում ըստ նրանց բովանդակության և դրանից կախված նրանց անվանում: Երկկողմանի և քաղնակողմանի ստորագրված դաշտնական միջոյնտական փաստաթղթերը կոչվում են պայմանագիր, դակտ, տակտատ, համաձայնագիր, կննվնցիտ, դեկլարացիտ, հայտարարություն, կոյունիկ, արձանագրություն և այլն: Կողմերն իրենք են ընտրում փաստաթղթի անվանումը: Սակայն կննվով դիվանագիտության բնագավառում կոտակված համալարհային փորձից ենտարվոր է նրանց միջև ինչ որ տարբերակում մցնել:

Մեր կարձիխով ամենակարևոր և իմնական դիվանագիտական փաստաթուղթը **պայմանագիրն է**: Այդդեա են անվանում այն փաստաթղթերը, որոնք սահմանում են փոխհարաբերությունների իմնադրույթները, վերտերում են դեկորությունների ամենակարևոր և ամենակննական տակերին և նրանց կարգավորանք: Պակտը և տակտատը պայմանագրի (treaty) լաշինական համարձեքն է:

1928 թ. Ֆրանսիայի արտաքին գորձերի մինիտր Բրիանի և ԱՄՆ-ի ոյնական փառտար Կելլոգի միջև Փարիզում ստորագրվեց պայմանագիր դաշտնագրոր որդես ազգային փաղտակախության գորձիք օգտագորձելու արգելման մասին: Սակայն փարիզյան այդ համաձայնագիրը կոչվում է նաև «Բրիան-Կելլոգի դակտ»:

1939 թ. օգոտոսի 23-ին ստորագրված խորհրդա-գերմանական չհարձակման պայմանագիրը տա հաձախ կոչվում է դակտ, նույնիսկ «Ռիքերենտոլ-Մոլոտով դակտ»:

Այդդիաին է նաև 1940 թ. սեպտեմբերի 27-ին Գերմանիայի, Իտալիայի և Շարիքիայի միջև ստորագրված համաձայնագիրը, որն սակի տա հայնի է «երեք տերությունների դակտ» անվանմամբ:

Իսկ 1878 թ. Բեռլինի կոնգրեսում ստորագրված դաշմանագիրը կոչվում է «Բեռլինի տակտաս» և այլն: Այս բոլոր դեպքերում դրանք համարժեք են դաշմանագրին:

Համաձայնագիրը, որի լատինական համարժեքն է Կոնվենցիան, իր նշանակությամբ, հարցերի ընդգրկման ծավալով և կարգավորման ուժով ավելի աստիճանաբար բնույթ է կրում, քան դաշմանագիրը, և կոչված է լուծելու ավելի կոնկրետ և իր բնույթով ավելի դաշտա կարեւոր դրոշմներ, քան լինում են բացառություններ, ըստ որում, համաձայնագիրը շատ հաճախ ստորագրվում է կենդանի մինչ այդ կնքված դաշմանագրի այս կամ այն դրոշմից: Այսպես, 1972 թ. ապրիլի 9 ին Բաղդադում Խորհրդային Միության և Իրաֆի միջև ստորագրվեց «Բարեկամության և համագործակցության դաշմանագիր»*: Նրանում նախատեսվում էր երկու երկրների միջև զարգացնել ճնշանակալի, ձեւակորային և այլ բնույթի հարաբերությունները: Ի կասարումն այդ դաժանցի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաֆի միջև ստորագրվեցին մի շարք առանձին համաձայնագրեր ձեւակորային, ճնշանակալի, կրթության, տնտեսի, տնտեսի և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Կոնյունկիկեն ավելի շատ կիրառվում է, երբ ավարտվում են բանակցությունները կամ հանդիպումները երկու դիտարկությունների քարձր դեկլարանցի միջև: Գա փաստորեն համատեղ ամբողջիչ հաղորդում է այդ բանակցությունների կամ հանդիպումների և նրանց արդյունքների մասին:

Գեկարացիան և հայտարարությունը նույնատիպ դիվանագիտական փաստաթուղթ են: Նրանք ավելի շատ օգտագործվում են դիտարկության կամ դիտարկումների դիմելու ձեւակոր այս կամ այն հարցում, ճնշանակալի կամ այլ հարցի նկատմամբ, դասերագրի վճարգի կամ դասերագրի դեպքում, միջազգային կարեւոր նշանակություն ունեցող սկզբունքների և դրոշմների նկատմամբ կամ նրանց հարկում առթիվ և նման այլ դեպքերի կառուցվածքով:

Այսպես, 1975 թ. Հեկտինկիում եւրոպական բոլոր դիտարկումները, ԱՄՆ-ը ու Կանադան, ընդամենը 35 դիտարկում, ընդունեցին դեկլարացիա մարդու իրավունքների վերաբերյալ:

Իսկ ինչ վերաբերում է **Արձանագրությանը**, ապա նա դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դաշմանագիր, համաձայնագիր, հայտարարություն և այլն համակարգում, գրավում է ամենացածր և համեմատաբար շատ: Սովորաբար Արձանագրության միջոցով, հենվելով մինչ այդ ստորագրված ավելի կարեւոր և հիմնավոր համաձայնագրերի վրա, կարգավորվում են տեղական բնույթի հարցեր, ինչպես աստիճանաբար գտնում առեւտուր անելը, վիզաներ տալու կարգը և ժամկետները, աստիճանային որոշ ձեւակորներ և այլն: Սակայն լինում է նաեւ, որ հենց արձանագրության միջոցով է, որ լուծվում են շատ կարեւոր հարցեր: Այսպես,

* Н. Оганесян, Национально-освободительное движение в Ираке, 1917-1958. Ер., 1976

օրինակ, ի հավելումն 1898 թ. դեկտեմբերի 10-ին ԱՄՆ-ի և Բաղանիայի միջև Փարիզում ստորագրված հասարկային դայմանագրի, որով Բաղանիան ԱՄՆ-ին էր զիջում Ֆիլիպինները, 1900 թ. նոյեմբերի 27-ին Վաշինգտոնում իտալանական դիտան հերցոգ Արկուցը և ԱՄՆ-ի ոչ-սակյան ֆաբրիկա Ջեյք ստորագրեցին Արձանագրություն, որով Բաղանիան հրաժարվում էր Ֆիլիպինյան աբեյդակազին հարող բոլոր կղզիների վրա ունեցած իր իրավունքներին: Դրա դիմաց ամերիկյան կողմը որդես փոխ-հասուցում իտալանական կողմին վճարեց 100 հազար դոլլար:

Կամ, 1939 թ. օգոստոսի 23-ին կնքված խորհրդագրեմանական դայմանագրին ավելացվեց գաղտնի Արձանագրություն Երկու ոչ-հարկայինների միջև Եւրոպայում ազդեցության գոտիների բաժանման վերաբերյալ, որի վրա հենվելով խորհրդային զորքերը մտան Լեհաստան, գրավեցին Արևմտյան Ուկրաինան, Արևմտյան Բելոռուսիան, Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան և Բեռարսիան, իսկ Գերմանիան Լեհաստանի մնացած մասը:

Պայմանագրում սովորաբար արձանագրվում են հիմնադրույթները, իսկ եթե մանրամասնությունները գրելու անհրաժեշտություն է ստաջանում, առյա մրան կցվում է **Հավելված**, որը թացի սեփաց կարող է ըստ անհրաժեշտության դարձնակել նաև ֆարսեղեր կամ նկարագրություն, հասկաղես, երբ հարցը վերաբերում է ոչ-սակյան ցամախային և ծովային սահմաններին: Հավելվածի դեղյում դայմանագրի սեփացում այս մաղին լինում է հասուկ հիլեասկություն:

Պայմանագիրը լինում է հիմնականում գրավոր: Հնում այն գրվում էր գլխավորաղես սեղագրով կավն սաղիկների վրա: Պահողանկել են հազարավոր նման արձանագրություններ, որոնց զգաղի մասը վերաբերում է միջազգային հարաբերություններին: Աղղղիսի սաղիկներ են հայտնաբերվել Հին Եղղղոսի, Խերսակյան ոչ-հարկային, Ատրեսանի, Բարկոնի, Հայաստանի և այլ երկրների սարաժներում: Մակայն եղել են դեղյեր, որ դայմանագիրը գրվել է թանկարժեք մեխաղի վրա: Մ.թ.ա. 1296 թ. Ռամես 2-ի և Խասսուեղղի 3-ի միջև կնքված դայմանագիրը գրվել է արժարյա թիլեղղի վրա: Խերսակյան թագավորը դրա վրա փորագրել է սաղիս դայմանագրի սեփաց, իր և իր գլխավոր հովանավոր ֆամո և կայծակի սասված Թեուրի դասկերը և ողղարկում եղղղոսական փարավոնին: Վերջինս Խասսուեղղիին ողղարկեց արժարյա նման մի թիլեղղ նայն սեփացով, որ նեանակում էր, որ կողմերի միջև դայմանագիրը ստորագրվել է:

Հեխաղայում, գրի և զրչագրության կասարեղագործման և այրոքեղղի հանդես գաղուց հեռո, օզսագործվում է ավկի կարծր նյութ՝ թագաղ, մարմար և այլն:

Աղղ ավանդուղղը - հասկաղես սարաժված էր Հին Հունաստանում: Իսկ Հին Հունում դայմանագրերը գրվում էին կսաղի, փայջյա սաղսակների, քրոնզե և մեխաղյա թիլեղղների վրա: Կսաղղ երկար չէր դիմանում, փայջյա սաղսակը հաճաղ հրդեհի զոհ էր դաղնում, իսկ քրոնզից և ողղնժից զեղն էին ծուղում: Աղղ դասաղղով էլ Հին Հունից համեմաս-

քար ավելի քան դայմանագրերի սեփական են հասել մեզ և այն էլ ընդհանրապես դասնիշխանների գրառումների:

Ավելի ուշ գործածության մեջ մտավ մագաղաթը, մինչև որ ամենասարածվածը դարձավ թուղթը, որի վրա գրի են առնվում դիվանագիսական բոլոր փաստաթղթերը:

Առանձին դեղեկներում դայմանագիրը լինում է քանակոր, որը դիվանագիսական ոլորտի ստանդարտ ստացել է «Զենկյան համաձայնագիր» անվանումը: Այն հիմնված է փոխադարձ վստահության վրա՝ կողմերը սովորաբար քանակոր համաձայնության են գալիս այս կամ այն հարցը լուծել երկուսի համար ընդունելի ձևով: Չենկյան համաձայնագիրը քննել հիմնված է քարոզական սկզբունքի վրա, սակայն միջազգային իրավունքում ճանաչում է ստացել այն ճեպակերպ, որ դայմանագիրը գրվոր, քի քանակոր, դեղեկ է կատարվի՝ «Պակտ սերվանիս սուս»:

1937 թ. հունվարի 2-ին Հռոմում Անգլիայի և Իտալիայի միջև կնքվեց առաջին Չենկյան համաձայնագիրը Միջերկրական ծովի կարգավիճակի մասին: Համաձայնագիրը ձեռք բերվեց Իտալիայի արտաքին գործերի մինիստր Կոնս Չիանոյի և Հռոմում Անգլիայի դեսպան Գրոմ-Ուոլդի միջև: Ուս դրա, Իտալիան դարձավ ընդունելու Միջերկրական ծովի ստանդարտը: Միաժամանակ Անգլիան և Իտալիան դարձան ընդունելու էին ճանաչել Միջերկրական ծովում կլ և մոսթի, ինչպես նաև ճանաչելի ազատությունը:

1938 թ. ապրիլի 16-ին երկու երկրների միջև կնքվեց երկրորդ Չենկյան համաձայնագիրը, որով Իտալիան դարձավ ընդունելու էր Բալթիկ ծովի մասին դաշտերի ավարտից հետո Իտալիայից դուրս բերել իր կամավորներին, իսկ Անգլիան խոստանում էր հասնել Ազգերի լիգայի կողմից Երոպայի վրա Իտալիայի գերիշխանության ճանաչմանը և այլն:

Միջազգային հարաբերությունների ճեպակերպից ընդունելու էր համաձայնագիր ձեռք բերվեց 1946 թ. Լոնդոնում, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Անգլիայի, Չինաստանի և Ֆրանսիայի միջև՝ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ոչ մեծական վեց անդամների վերաբերյալ: Կողմերը համաձայնվեցին, որ քանակոր դեղեկ է ընկրկն այն հավելով, որ առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո արդարացիության սկզբունքը: Ուս այդ էլ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հինգ մեծական անդամները համաձայնվեցին, որ ոչ մեծական անդամները դեղեկ է ներկայացնել Արևմտյան Երոպայի, Արևելյան Երոպայի, Լատինական Ամերիկայի, Ասիայի, Մերձավոր Արևելքի և այլն:

Պայմանագրում սովորաբար նշվում է նաև ուժի մեջ մտնելու կարգի մասին: Առանձին դեղեկներում կողմերի համաձայնությանը դայմանագիրը ուժի մեջ է մտնում նրա ստորագրումից անմիջապես հետո: Սակայն ավելի հաճախ, մասնավոր կարևոր դայմանագրերը, ենթակա են վավերացման՝ ռազմաքաղաքական դեղեկության դեղեկության, քաղաքական կամ նրանց համարժեք կողմերի մարմնի կողմից: ԽՍՀՄ-ում մինչև 1946 թ. դեղեկների կառավարման ձևերի անցնելը դայմանագրերը վա-

վերացվում էին Գերագոյն խորհրդի նախագահության կողմից: Այդ կառույցությամբ ընդունվում է վավերագիր, որտեղ նշվում է, որ դայմանագիրը հնարավոր է լինի միայն այն դեպքում, եթե դայմանագրի սեփականատերը, ընդգծվում, որ սկսյալ տեսությունը հավասարի կմնա դայմանագրի սահմաններում, որից հետո սկսվում է դեռևս դայմանագրի սահմաններում ու լինելով: Գրանով դայմանագիրը համարվում է վավերացված:

Բազմակողմանի դայմանագրերի դեմքում վավերագիրը համընդունվում է դայմանագրով նախատեսված տեսություններից մեկին, որը կոչվում է դայմանագրատանձնի դեմքում:

Երկկողմանի դայմանագրերի դեմքում նրանց միջև տեղի է ունենում վավերագրերի փոխանակում: Այս դեմքում կա մի նրբություն: Եթե դայմանագիրը ստորագրվել է կողմերից մեկի մայրաքաղաքում, ապա վավերագրերի փոխանակումը կատարվում է մյուս կողմի մայրաքաղաքում: Օրինակ, Անգլո-սովետական պարեկամության և անվտանգության դայմանագիրը ստորագրվեց 1927 թ. նոյեմբերի 27-ին Անգլո-սովետական մայրաքաղաք Քարբուլում, իսկ վավերագրերի փոխանակումը տեղի ունեցավ Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանում: Կամ 1991 թ. հուլիսի 27-ին Թբիլիսիում Հայաստանի և Վրաստանի միջև ստորագրվել է միջդեպարտամենտ դայմանագիր, որի վավերագրերի փոխանակումը տեղի կունենա Երևանում:

Պայմանագրի վավերացման համար կոնկրետ ժամկետներ չեն նշանակվում: Նրա արագ կամ դանդաղ վավերացումը կախված է կողմերի քաղաքականության աստիճանից: Լինում են դեմքեր, երբ վավերացումը ձգձգվում է մի քանի տարի: Պոռնոգրաֆիկ գրականության ստեղծման դեմ դայմանագրի մեկնում 1923 թ. կոնվենցիան Ֆրանսիան վավերացրեց միայն 1940 թ. մարտի 12-ին:

Միջազգային տրանսպորտային համախառն դայմանագրերի դեմքում, երբ դեռևս պարզապես մարտիկը, որն իրավասու է վավերացնելու դայմանագիրը, չի վավերացնում իր իսկ ներկայացուցիչների կողմից արդեն ստորագրված դայմանագիրը, որի դայմանագրերը սկսյալ դեմքում նույնպես համարվում են չեղարկված, որ այդ դայմանագիրը սկսյալ դեմքում նույնպես համարվում են չեղարկված: Այսպես, օրինակ, 1827 թ. Արգենտինայի չվավերացրեց Բրազիլիայի հետ կնքված դայմանագիրը, 1909 թ. Լոնդոնի դեկլարացիան ծովային տրանսպորտային մասին չվավերացրին նրան մասնակից բոլոր տեսությունները և այլն: Մակայն մինչև օրս ամենատարածված դեմքը ԱՄՆ-ի սենատի հրաժարվելն էր վավերացնել ամերիկյան կառավարության 1919 թ. հունիսի 28-ին ստորագրած Վերսալի հասցության դայմանագիրը: Հիջազը և Էկվադորը, որոնք ստորագրել էին Վերսալի դայմանագիրը, նույնպես հրաժարվեցին նրա վավերացումից:

Պայմանագրերի գործողության ժամկետը սահմանելու միասնական և դարձադիր օրենք գոյություն չունի: Այն կարող է կնքվել մեկ տարով, իրենց տարով, սա կամ քանի տարով և ավել կամ դարձա ժամկետով.

բայց դայմանագրում կոնկրետ կերպով ոչե՛ս է արձանագրվի, երբեմն առանձին հոդվածով, նրա ուժի մեջ լինելու ժամկետը:

Այդ կադրակցությամբ առաջանում է նրա ժամկետը երկարացնելու՝ որոշվողացիայի և չեղյալ համարելու՝ ղեկնուսացիայի կամ ուժը կարգում լինելու հարցը, որը շատ կարևոր հանգամանք է միջազգային դիվանագիտության մեջ: Մովորսբար դայմանագրում նշվում է նրա որոշվողացիայի կարգը: Այսուհետ, 1991 թ. օգոստոսի 14-ին Հայաստանի Հանրապետության և Լիսվայի Հանրապետության միջև միջդիվանագիտական հարաբերությունների մասին Պայմանագրի 16-րդ հոդվածում գրված է. «Մույն դայմանագիրը կնկնվում է հինգ տարի ժամկետով: Պայմանագրի գործողության ժամկետը ինքնասինքյան երկարաձգվում է հաջորդ հնգամյա ժամկետով, եթե բարձր դայմանավորվող կողմերից մեկը ժամկետը լրանալուց վեց ամիս առաջ գրավոր չի հայտնում նրա գործողությունը չեղարացնելու մասին իր ցանկությունը»*: Պայմանագրի երկարաձգման ժամկետի մասին կողմերի միջև կարող է ստորագրվել նաև առանձին Արձանագրություն:

Իսկ եթե կողմերից մեկը ցանկություն չունի երկարաձգել դայմանագրի գործողության ժամկետը, ադա նա, ըստ դայմանավորվածության, վեց ամիս առաջ, առանձին ղեկո՛ւբերում նաև մեկ տարի առաջ մյուս կողմին տեղյակ է դառնում այդ մասին, այսինքն չեղյալ է հայտարարում ղեկնուսացիայի է ենթարկում դայմանագիրը:

Ղեկնուսացիան կարող է տեղի ունենալ նաև ավելի վաղ, եթե կողմերից մեկը խախտում է դայմանագրի դրոյթները: Այդպես դաստիեց Դաեինի և դասերազմի վերաբերյալ խորհրդա-անզլիական դայմանագրի հետ, որը ստորագրվել էր Լոնդոնում 1942 թ. մայիսի 26-ին՝ քսան տարի ժամանակով: Մակայն երբ Անզլիան 1954 թ. հոկտեմբերի 23-ին ստորագրեց Փարիզյան համաձայնագրերը, որոնցով հնարավորություն էր առաջանում ԳՖՀ-ի համար ունենալ իր բանակը, ռազմական ուժեր և մտնել ՆԱՏՕ-ի մեջ, ադա խորհրդային կառավարությունը դա ժամարեց խորհրդա-անզլիական դայմանագրի հիմնադրոյթների կողմի խախտում և 1955 թ., այսինքն ժամկետից յոթ տարի ցուտ, չեղյալ հայտարարեց այն:

Գլխանագիտական որակիկայում ընդունված է դայմանագրի կամ համաձայնագրի այսուդեա կոչված նախաստորագրում: Հայտնի է, որ դայմանագրի տեսի վրա աեխասում են կողմերի վրագոր ներկայացուցիչները: Տեխսը ավարտելուց հետո նրանք կարող են դայմանագրի տակ դնել իրենց ազգանունների առաջին տառերը՝ ինիցիալները: Դա նեանակում է, որ դայմանագրի կազմումը սվյալ տեսով և խմբագրությամբ հիմնականում ավարտվել է և իրենք հավանություն են տալիս դրան: Մակայն դա չի նեանակում, որ այն ընկունված է և ուժի մեջ է մեջ: Տեղի է ունեցել միայն նրա նախնական ստորագրումը: Ինչու՞ է այդ ձևը կիրառվում: Դա տեղի է ունենում այն դեղում, երբ տեսը թեև համաձայնեց-

* Հայաստանի Հանրապետություն, Երեվան, 16 VIII 1991:

ված է լիազոր ներկայացուցիչների կողմից, սակայն դա հանցվում է նաև կառավարության վերջնական հավանությունը, որի ժամանակ քացառված չեն առանձին փոփոխություններ, շեկումներ, ուղղումներ և այլն: Սակայն այդ ուղղումները կարող են վերաբերել ոչ թե հիմնադրույթներին, այլ խմբագրմանը և ոչ ավելին: Հակառակ դեպքում դայմանագիրը իր իմաստը կկորցնի և նախատեսածի փոխարեն կդառնա նոր փաստաթուղթ:

Նախաստորագրումը կիրառվում է նաև այն դեպքում, երբ նրա գործողության մեջ դնելը կողմերը ինչ-ինչ դասճաններով սլյալ դա հիմն նդասակահարմար չեն զգնում և հետաձգում են ավելի ուշ ժամանակի:

Երբ որ այդ դասճանները վերանում են և կողմերը համաձայնվում են դայմանագիրը գործողության մեջ դնելու վերաբերյալ, այն ժամանակ նախաստորագրված սեփսը փոխարինվում է հիմնական սեփսով, որի սակարդեն դրված են լիազոր ներկայացուցիչների լրիվ ստորագրությունները:

Այս սկզբունքը բավականին սարսված է: Օրինակ, 1925 թ. հոկտեմբերի 16-ին նախաստորագրվեցին Լոկարնոյի համաձայնագրերը, որոնք ստորագրվեցին նույն քվակսանի դեկտեմբերի 1-ին:

Սակայն չդեխ է կարծել, որ նախաստորագրումը դարսադիր է և բոլոր դայմանագրերն ու համաձայնագրերը նրա բովով են անցնում: Դա սեղի է ունենում միայն կողմերի ցանկությանը և դայմանավորվածության դեպքում:

Պայմանագիրը ստորագրելիս կիրառվում է այսերնասի՝ հերթականության սկզբունքը: Դրա էությունը հետևյալն է: Հայցնի է, որ երկկողմանի դայմանագիրը սովորաբար կազմվում է երկու լեզվով և այն ստորագրողները համարվում են Կողմեր: Պայմանագրի այն սեփսում, որ գրված է այն ստորագրած կողմերից մեկի լեզվով և նախատեսված է այդ կողմի համար, նրա անվանումը (այսինքն երկրի անունը), լիազոր ներկայացուցիչների ստորագրությունը, կնիքը և բուն սեփսը սլյալ կողմի լեզվով դրվում են առաջին սեղում: Առաջին կամ դասվավոր սեղը համարվում է սեփսի ներքևի ձախ կողմը, եթե ստորագրությունները դրվում են կողկողի: Իսկ եթե ստորագրությունները դրվում են մեկը մյուսից վերև կամ ներքև, ադյա առաջինը և դասվավորը համարվում է վերևի սեղը:

Ասեմ, եթե ստորագրվել է Ֆրանս-իրանական դայմանագիր և այն կազմվել է Ֆրանսերեն և դարսկերեն լեզուներով, ադյա դայմանագրի դարսկերեն լեզվով կազմված քնագրի սեփսի ներքևի ձախ սեղումն ցվում է Իրանի անունը, դրվում նրա ներկայացուցչի ստորագրությունը և կնիքը, իսկ Ֆրանսիական սեփսում՝ ընդհակառակը:

Այսերնասի սկզբունքը խստորեն դա հողանվում է երկկողմանի դայմանագրերի ստորագրման ժամանակ և դիսվում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի իրականացում:

Այսերնասի սկզբունքը հազվադեպ է կիրառվում քազմակողմանի դայմանագրի ժամանակ, ավելի ճիշտ այն կիրառվում է մի փոքր փոփոխված ձևով: Դեռես անցյալ դարից ընդունված սովորույթի համար

ձայն բազմակողմանի դայանամագրի քննարկը կազմվում է մեկ օրինակով մեկ կամ մի քանի լեզուներով: Այդ դեղիում միակ քննարկ օրինակում ըստ այբբենական կարգի նշվում են այդ դայանամագրի ստորագրած լեզուները՝ եւ ըստ այբբենական կարգի դրվում նրանց ներկայացուցիչների ստորագրությունները: Բայց այստեղ կա մի նբբություն: Բազմակողմանի դայանամագրի մասնակից լեզուներն իրենք են որոշում թե ստորագրության համար ո՞ր այբուբենն է հիմք ընդունվում, քանի որ այբուբենների մեջ տառերի հերթականության հարցում կան տարբերություններ: Արաբական այբուբենը տարբերվում է անգլիականից, իսկ նա ռուսականից, որն իր հերթին տարբեր է հայկական այբուբենից եւ այլն:

Իհարկե այս հարցում, մասնավոր առջակ դարում, եղել են հազվադեպ բացառություններ, երբ բազմակողմանի դայանամագրի յուրաքանչյուր մասնակցի համար կազմվել է քննարկ տեղ: Մեր օրերում այդպես են վարվում, երբ դայանամագրը ստորագրող լեզուներն թիվը չի անցնում 3-4 լեզուներից:

Պայանամագրերը լինում են բաց եւ փակ: Այդ դարազան որդես կանոն նշվում է դայանամագրի տեղում:

Բաց են համարվում այն դայանամագրերը, որոնց ազատեն կարող է միանալ ամեն մի լեզուներ, դրա վերաբերյալ անկողի համադաստախան հայտարարություն: Այդ մասին տեղյակ է դասվում դայանամագրատի (դեղողիսոր) լեզուները, որն իր հերթին տեղեկացնում է դայանամագրի ստորագրած մյուս լեզուներին:

Սովորաբար բաց տիղի դայանամագր են հանդիսանում զանազան միջազգային կոնվենցիաները միջուկային զենքի փորձարկումների դադարեցման, իմիսկան, բակտերիոգիսկան զենքի արգելման, դատարգմի ժամանակ խաղող քնակչության զնդակոծման անթույլատրելիության, ռազմագրիների նկատմամբ մարդատիրական վերաբերմունքի, շղակա միջավայրի դատդանման մասին եւ այլն:

Փակ տիղի դայանամագրեր են մեծ մասամբ ռազմատաղաքական բլոկներ ստեղծող դայանամագրերը՝ ՆԱՏՕ, Բաղդադի դակտ եւ այլն, որի դեղիում եթե որեւէ լեզուներ ցանկանում է միանալ այդ դատագրերին, աղա դա ենթակա է քննարկման եւ դատանշվում է դրանց անդամ-լեզուներին համատայնությունը:

Սակայն կան նաեւ այլ քնույթի, ոչ ռազմատաղաքական դայանամագրեր, որոնք նույնդես փակ են համարվում եւ այդ մասին հատուկ նշվում է դայանամագրում: Այդդիսին է մեր կողմից արդեն հիտասակված Հայաստանի եւ Լիսվայի միջեւ միջդեսակալ հարաբերությունների մասին 1991 թ. օգոտոսի 14-ին ստորագրված դայանամագրը, որի 12-րդ հոդվածում աաված է. «Հայաստանի Հանրատեսության եւ Լիսվայի Հանրատեսության միջեւ կնվված երկկողմանի դայանամագրերն ու համատայնագրերը չեն կարող բաց լինել երրորդ կողմի միանալու համար»*:

* Հայաստանի Հանրատեսություն, Երեվան, 16 Վիլ 1991:

Սակայն փակ դայմանագրերը չդեֆ է Եվրոպեյ գաղտնի դայմանագրերի հետ, դրանք սարքեր բնույթի փաստաթղթեր են: Փակ դայմանագրերը, ինչդեռ ևս բացերը, հրադարակվում են և նրանց մասին տեղյակ են դառնում բոլոր Եսիազգիո կողմերը և միջազգային հանրությունը: Մինչդեռ գաղտնի դայմանագիրը, ինչդեռ ևս հուշում է անունը, չի հրադարակվում, նրա մասին դառնումսկան որեւէ հաստատում չի լինում ևս դրա մասին գիտեն միայն ստորագրած կողմերը: Գաղտնի դայմանագրերը չափազանց մեծ սարածում ունեին հին Երջանում, միջնադարում, ինչդեռ նաեւ նոր Երջանում: Մեր օրերում էլ նրանք հազվապէս չեն: Այդ բնույթի դայմանագրեր սովորաբար ստորագրվում են ազդեցութեան գոտիների բաժանման, ռազմական կոալիցիաներ ստեղծելու, դասերազմների և տերիտորիալ նոր ձեռքբերումների և բազմաթիվ այլ նույնապէսներով:

Այդդիսի դայմանագիր էր 1916 թ. մայիսի 16-ին Անգլիայի ներկայացուցիչ Մարկ Սայսի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչ Ֆրանսուա Ժորժ-Պիկոյի միջև ստորագրված համաձայնագիրը, որը ստացել է «Սայս-Պիկոյի համաձայնագիր» անունը, Օսմանյան կայսրութեան արարական երկրների բաժանման մասին: Ըստ այդ գաղտնի համաձայնագրի Անգլիան իրավունք էր ստանում իր տիրապետությունը հաստատել Իրաքում և Պաղեստինում, իսկ Ֆրանսիան՝ Սիրիայում և Լիբանանում*: Առաջին համաշխարհային դասերազմի ավարտից հետո Անգլիային և Ֆրանսիային հիմնականում հաջողվեց իրագործել այդ գաղտնի համաձայնագրի կէտերը:

Գաղտնի համաձայնությունը ձեռք բերվեց նաև 1945 թ. փետրվարի 4-12-ը կայացած Ղրիմի կոնֆերանսի ժամանակ: ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարները ստորագրեցին «Երեւ մեծ տերությունների համաձայնագիրը Հեռավոր Արեւելի հարցերի վերաբերյալ»: Այն նախատեսում էր, որ Եւրոպայում դասերազմի ավարտից հետո Խորհրդային Միությունը դասերազմի մեջ է մտնելու Եւրոպայի դեմ: Դրա դիմաց դառնակիցները համաձայնվում էին ԽՍՀՄ-ին սուլ Սախալին կղզու հարավային մասը, Կուրիլյան կղզիները և այլն: Այս գաղտնի համաձայնագիրը կա՛ մինչև վերջ իրագործվեց:

Միջազգային իրավունքի նորմերի համաձայն երկկողմանի և բազմակողմանի դիվանագիտական դայմանագրերը դեֆ է խարսխված լինեն իրավահավասարութեան և միմյանց ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքների վրա: Դա քաղաքական մեքի և ազգերի ու դեռությունների միջև հավասարություն հաստատելու սկզբունքի բարձրագույն նվաճումն է:

Սակայն իրականում միշտ չէ, որ այդպէս է լինում: Պատմութեանը, մանավանդ հին ու միջին դարերում, հայտնի են անիրավահավասար դայմանագրերի կնքման, հաղթած և ուժեղ դեռութեան կողմից դասերազմ, վոտր և բոլլ ունեռութեանը իրեն ձեռնառու դայմանագիր դասերազմ-

լու բազմաթիվ դեղեր: Սակավ չեն նման դայմանագրերը նոր օրջանում և մեր օրերում: Դրանց թվին են տասկանում երկու և ավելի դեսպոյունների կողմից երրորդ դեսպոյան վերաբերյալ դայմանագրերի ստորագրումը, որոնք ցաս հաճախ ճակատագրական նեանակոյուն են ունենում այդ դեսպոյան համար: Այդ բնույթի դայմանագիր է 387 թ. Հռոմի և Սասանյան Պարսկաստանի միջև ստորագրված դայմանագիրը Հայաստանի բաժանման մասին՝ առանց վերջինիս նախնական գիտոյան և համաձայնոյան: Դա հանգեցրեց Արեւկունյաց դիմաստիայի անկմանը և հայերի դեսկանոյան կորուստին: Բազմիցս այդ ճակատագրին է արժանացել Ռեչ Պոտոլիսան՝ Լեհաստանը: 1795 թ. հոկտեմբերի 24-ին Ռուսաստանի, Ավոստիայի և Պրուսիայի միջև ստորագրվեցին գաղտնի համաձայնագրեր Ռեչ Պոտոլիսայի երրորդ վերջնական բաժանման մասին: Պայմանագրի ստորագրումը հաջորդեց 1794 թ. Թադեոս Կոստյուշկոյի դեկալարոյանք լեհերի ազատագրական ապստամբոյանը: Եւ ահա երեք հեռադիմական միադեսպոյուններ որոշեցին կայսրոսի Եկատերինա 2-ի խոստերով ասած «ոչ միայն մարել մինչեւ վերջին կայծը, որ բռնկվել է հարեան օջախում, այլև կանխել, որդեկողի նա երբեւիցէ կրկին չբոցալաւալի մոխիրներից»: Այդ համաձայնագրով լեհական հողերը բաժանվեցին երեք մասի և անցան ցարական Ռուսաստանի, Ավոստիայի և Պրուսիայի սիրադեսպոյան սակ:

Կան նաեւ ուժեղ դեսպոյան կողմից թույլ դեսպոյանն անյրաւախաւաւասար դայմանագրեր դարտադրելու բազմաթիւ այլ դեղեր: Դրանց թվին են դասկանում Թորսիայի կողմից 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանին դարտադրված Ալեքսանդրապոլի դայմանագիրը, անգլո-իւրաբյան 1930 թ., անգլո-եգիպտական 1936 թ. և բազմաթիւ այլ դայմանագրեր:

Դիվանագիտական դայմանագրերի մասին խոսելիս հարկ է համատոտակի կանգ առնել դաւնակցային դայմանագրերի որոշ կողմերի լուսաբանոյան վրա: Այդդիայի դայմանագրեր կնկվել են սկսած հին դարերից մինչեւ մեր օրերը: Դաւնակցային դայմանագիր էր Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի և Անգլիայի միջև կնկված դայմանագրերի օարքը, որի հիման վրա 1907 թ. ձեւավորվեց Անտանթը, 1942 թ. ստորագրված Անգլո-իւրեհրոյային-իւրանական դայմանագիրը դաւնակնի մասին և բազմաթիւ այլ դայմանագրեր, որ կնկվել ու օարունակում են կնկվել աւխարհի բոլոր մասերի երկրների միջև:

Այդ դայմանագրերի առանձնահատկոյունը կայանում է նեանում, որ դախանջվում է մեծ ձօգրոյանք որոշել, թե որ դարազաներում դայմանագիրը ստորագրած դեսպոյունները դարտալոր են կասարել իրենց դաւնակցային դարտականոյունները: Այդ կատակցոյանք դիվանագիտոյան մեջ առաջացել է կազուս Զեդերիս (casus foederis) հատակցոյունը, որը բարգմանաբար նեանակում է «դաւնակնի դեղ» կամ առիթ, այսինքն այնդիայի իրադրոյան առաջացում, որ համադասախանում է դայմանագրի մեջ ձեւակերտած «դաւնակցային դարտա-

կանոթյուններ» հասկացուքյանը, որից ինքնաբերաբար բխում է այդ դարսականությունները կասարելու անհրաժեշտությունը: Դա մեծ մասամբ կառված է լինում դասերազմի հետ, երբ դայմանագիրը ստորագրած կողմերից մեկը ենթարկվում է հարձակման կամ այնուհետև դայմաններ են ստեղծվում, երբ նա է հարկադրված դասերազմական գործողությունների դիմելու: Այս առնչությամբ դիվանագիտական դրակտիկայում ձևավորվել է «casus belli» «դասերազմի առիթ» հասկացությունը: Պայմանագրում easus husակ կերտով սահմանվում է, թե ինչը կարող է ծառայել casus belli, որին դեռ է անմիջապես հաջորդի casus foederis. Այսպես, օրինակ, ավստրիական Երցիսցու Ֆրանց Ֆերդինանդի սպանությունը Սարաևոյում 1914 թ. հունիսի 26-ին եւ դրան հաջորդած Ավստրո-Հունգարիայի վերջնագիրը Սերբիային դարձան առաջին համաշխարհային դասերազմի սկսման առիթ՝ casus belli, որին հաջորդեց թե՛ Անտանտի մեջ մտնող երկրների՝ Ռուսաստանի, Անգլիայի եւ Ֆրանսիայի, եւ թե՛ եռյակ դաշինքի՝ երկրների՝ Գերմանիայի, Ավստրո-Հունգարիայի եւ Օսմանյան կայսրության, կազմու Ֆեդերալ դաշնակցային դարսականություններ կասարելու դառն:

Եւ, վերջապես, դիվանագիտական գործունեության մեջ կարեւոր տեղ է գրավում լեզվի հարցը: Գոյություն ունի դիվանագիտական լեզու հասկացությունը, որի սակ մկասի է առնվում ա) դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դայմանագրի, համաձայնագրի, արձանագրության եւ դեկլարացիաների միջոց դիվանագիտական գրագրության լեզուն եւ բ) դիվանագիտական տեղեկանքների եւ դարձվածքների ամբողջությունը, որը բնորոշ է արտաքին ֆաղափականության այդ բնագավառին:

Հնում դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունն իրականացվել է սեռագրով աֆաղական լեզվի իման վրա, հեղինակական օրջանում մեծ սարածում է ստանում հունարենը, մասամբ ասորերենը, միջնադարյան Եւրոպայում միջազգային դիվանագիտական լեզվի Ֆունկցիաներն իր վրա էր վերցրել լատիներենը, իսկ մուսուլմանական Արեւելքում՝ արաբերենը: 18-րդ դարից մեծանում է Ֆրանսիական լեզվի նշանակությունը, որը ոչ դասերազմական կերտով դառնում է միջազգային դիվանագիտության լեզու: Հետագայում ուժեղանում է նաեւ այլ լեզուների, մասնավորապես անգլերենի նշանակությունը: Թեւեւ այսօր անգլերենը easus սարածում է գտել, այդուհանդերձ, կարող ենք ասել, որ գոյություն չունի մեկ միասնական դիվանագիտական լեզու, որ դարսադիր լինի դայմանագրերի կազմման եւ դիվանագիտական գրագրության իրականացման ժամանակ: Ընդհակառակը, մեր օրերում դիտարկվում է հակառակ երեւոյթը՝ դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունն իրականացնել դեկլարացիաների ազգային լեզուներով: Ազգային լեզուներով դայմանագրերի եւ այլ դիվանագիտական փաստաթղթերի կազմումը դարձել է բոլորի կողմից ընդունված երեւոյթ եւ որեւէ առարկայի չի հանդիպում: Եթե դայմանագիրը ստորագրում են Իրանը եւ Իրանը, ապա նրա տեսքը գրվում է ոչ թե Ֆրանսերեն կամ անգլերեն,

ինչոյնս դա կարող էր դաստիարակ նախկինում, այլ արարներն եւ դարակերներն, երբ ստորագրվում է Կորնայի եւ Չինաստանի միջեւ՝ աղա կորներն եւ չինարեն եւ այլն: Ըստ որում, դայմանագրի ինչ լեզվով գրված լինելու հանգամանքը դարձապիւր կերպով նշվում է նա ճախարհում:

Պայմանագիրը սարքեր լեզուներով կազմելու առնչությամբ ծագում է նրանց առեւտրային, այսինքն «միանման ուժ ունենալու» կամ «հավասարազոր լինելու» հարցը: «Առեւտրային ճեփ» դիվանագիտական ճեփին է, որ նշանակում է ճշգրիտ, քննարկի ուժ ունեցող, սկզբնաղբյուրի վրա հիմնված ճեփ, որ ճանաչում են դայմանագիրը ստորագրած բոլոր կողմերը:

Նախկինում, երբ դայմանագիրը ստորագրում էին բազմաթիվ դեմոկրատներ եւ այն կազմվում էր համադասախառնաբար բազմաթիվ լեզուներով, նրանք բոլորը չէին, որ համարվում էին առեւտրային: Ճեփում կոնկրետ նշվում էր, թե որ լեզվով կամ լեզուներով գրվածն էր համարվում առեւտրային: Սակայն հետագայում, մասնավորապէս մեր օրերում, բազմակողմանի դայմանագրերը գրվում են այն ստորագրած բոլոր դեմոկրատների լեզուներով եւ այդ բոլորն էլ համարվում են առեւտրային, այսինքն՝ միանման ուժ ունեցող, հավասարազոր: Եւ այդ մասին հասուկ ընդգծվում է դայմանագրի ճեփում: Դա ձեւակաւ հարց չէ, այլ բոլոր դեմոկրատների հավասարության սկզբունքի իրականացում:

Այդ նույն իրավահավասարության սկզբունքը դառնալով երկկողմանի դայմանագրի ժամանակ: Պայմանագրի ճեփում ընդգծվում է, որ երկու լեզուներով գրված ճեփերն էլ համազոր են: Այսպէս, օրինակ, Հայաստանի եւ Լիբիայի միջեւ միջոյնական հարաբերությունների մասին դայմանագրում արձանագրված է. «Ստորագրված է 1991 թ. օգոստոսի 14-ին Վիլնյուսում, յուրաքանչյուրը երկու օրինակով՝ հայերեն եւ լիբիերեն, ընդ որում՝ երկու քննարկերը հավասարազոր են»:

Սակայն միջազգային դիվանագիտության դասնությամբ հայտնի են դեղիք, երբ դայմանագիրը չի կազմված այն ստորագրած դեմոկրատների ազգային լեզուներով: Այդպիսին էր Ռուսաստանի եւ Ճապոնիայի միջեւ 1905 թ. կնքված հաշտության դայմանագիրը, որ գրված էր անգլերեն եւ Ֆրանսերեն լեզուներով: Եւ հետագային այստեղ այն էր, որ վեճերի ծագման կամ սարքերեցումների դեղիքում, դարձապիւր, այսինքն քննարկի ուժ ունեցողը, համարվում էր, ինչոյնս նշված էր դայմանագրում, Ֆրանսերեն լեզվով կազմված ճեփը:

Բոլոր ճեփային միջազգային դայմանագրերը՝ դայմանագիր, համաձայնագիր, արձանագրություն, դաշտնական հայտարարություն եւ այլն, ՄԱԿ-ի անդամ դեմոկրատները դարձապիւր կերպով գրանցում են ՄԱԿ-ի փութադրությունում:

Դրանից հետո նրանք հրատարակում են ՄԱԿ-ի փութադրութեւ համադասախառն ժողովածուներում եւ դառնում համաձայնագրային համադրության սեփականությունը:

**ՏԱՐԲԵՐ ՄԱԿԱՐԳԱԿՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԵՒ ՀՆԵՂԻՊՈՒՄՆԵՐԻ
ՆԱԽԱՊԱՏՔԱՍՏՈՒՄ, ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ ԵՒ ԱՆՅԿԱՅՈՒՄ**

Համաժողովներն ըստ անհրաժեշտության կարող են լինել ղեկավարյան ղեկավարների, կառավարության ղեկավարների և արժին գործերի մինիստրների, ինչդեռ նաեւ այլ մակարդակի դիվանագիտական ներկայացուցիչների հանդիպումներ և խորհրդակցություններ:

Հին Երջանում միջազգային դիվանագիտական խորհրդաժողովներ չեն գումարվել. քննադատել են առանձին փորձեր: Մ.թ.ա. 448 թ. Աթենական ղեկավարյան ակամավոր ղեկավար Պերիկլեսը փորձեց հրավիրել Հունաստանի ֆաղափ-ղեկությունների՝ որոյիսների պանինդենական կոնգրես, նույնպէս ունենալով նրանց միավորել Աթենքի ֆաղափական հովանու ներքո: Բայց այն հնարավոր չեղավ գումարել եւ ծրագիրը ձայնովեց: Ավելի հաջողակ զգնվեց Գայոս Հուլիոս Կեսարը, որը գալլիական արեւալանքի ժամանակ (մ.թ.ա. 58-51 թթ.) կարողացավ գումարել «համագալլիական կոնգրես», որին մասնակցեցին գալլիական բոլոր ցեղերի ներկայացուցիչները: Նրանք Կեսարին ճանաչեցին որդես իրենց առաջնորդ: Այդ ժամանակ Գալլիայի մեջ մտնում էին ժամանակակից Ֆրանսիայի եւ Բելգիայի տերիտորիաները եւ Գերմանիայի տերիտորիայի մի մասը: Իհարկե, ցեղապետերի այդ համահավաքը միայն մեծ վերադասումով ղեկ է ընդունել որդես միջազգային կոնգրես:

Միջին դարերում միջազգային դիվանագիտական համաժողովների դեր որոշ չափով կասարել են տեղափոխությունները, որ գումարվել են Հռոմի դատարանի եւ Կոնստանդինուպոլսի դատարանի կողմից, զայն համախառնաբար կալուստերի հետ համատեղ կամ նրանց աջակցությամբ: Տեղափոխությունների գումարման անմիջական նույնակները քննադատել են կրօնական զանազան հարցեր, այդուհանդերձ, դրանց հետ միասին Իննսերվել են ֆաղափական, այդ թվում եւ ներդասական ղեկավարներին վիտիսարաքերությունների հարցեր:

Տեղափոխություններին, որ համանասարաք կանոնավոր կերպով հրավիրվում էին 12-15-րդ դդ. զայն համախառնաբար մասնակցում էին ներդասական երկրների դատարանները, հրավիրվել են միաստեղ եւ այլն:

Գրանցից հիշատակության են արժանի Կլերմոնում (1095 թ.), Լիոնում (1274 թ.), Պիզայում, Կոնստանդնուպոլսում եւ Բազելում (15-րդ դ.) գումարված տեղափոխությունները: Նրանցում են ընդունվել ֆաղափական բնույթի այնուպի որոշումներ, ինչդեռ խաչակրաց արեւալանք սկսելու (1095 թ.), «աստվածային զինադար» կնկելու, «աստվածային խաղաղություն» հաստատելու (13-րդ դ.), հրաների եւ մահմեդականների իրավունքների սահմանափակման, քրիստոնյաների բեմամբներին ռազմական օգնություն ցույց տալու արգելման, կայսերական գահի քննադատելու, մոն-

դրվելին դիմադրություն կազմակերպելու և բազմաթիվ այլ հարցեր:

15-րդ դարից սկսվում են գումարվել մասն աշխարհիկ կոնգրեսներ, որտեղ քննարկվում են գոտս քաղաքական հարցեր: Այդ քնույթի առաջին կոնգրեսներից մեկը համարվում է Լուցկում 1429 թ. գումարված միջազգային կոնգրեսը, որին մասնակցում էին քյոլնիցյան կայսրի և դանիական թագավորի դեսպանները, Լեհաստանի թագավորը, Լիսվայի մեծ իշխանը, ռյադական լեզասը, Տեսոնական օրդենի ներկայացուցիչը և այլն: Նրա նույասակն էր դիմագրավել վերահաս բուրժուական վճանգը: 1435 թ. հրավիրվեց միջազգային կոնգրես Առասում, որի նույասակն էր վերջ դնել դասերազմին Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև: Սա ավելի ներկայացուցչական էր:

Հիշատակության է արժան մասն 1459 թ. Մանսալայում կայացած կոնգրեսը: Նրա մասնակիցները Եւրոպայի կաթոլիկ դեռություններն էին՝ Հռոմի դատի գլխավորությամբ: կոնգրեսն իր առջև երկու կարևոր խնդիր էր դրել, ա) վերջ տալ դասերազմներին և հաեսություն հաստատել եւրոպական դեռությունների միջև, և թ) կազմակերպել ռազմական արտոյական թուրքիայի դեմ: Մակայն երկու խնդիրներն էլ մնացին անկատար:

Միջազգային կոնգրեսներ և կոնձերանները որդես դիվանագիսական գործունեության նոր ներառք ավելի լայն տարածում են ստանում և կանոնավոր կերպով գումարվում սկսած 19-րդ դարից: Եւ այսօր միջազգային դիվանագիսական կյանքն անհնար է դասկերացնել առանց դեռությունների և կառավարությունների դեկլարացիաների, արտաքին գործերի միմիսրների և այլ ասիճանի դիվանագիսների դարբերաքար կազմակերպվող կոնձերանների և այլ քնույթի համայնությունների:

Իսկ ի՞նչ տարբերություն կա կոնգրեսի և կոնձերանի միջև: Այժմ ընդունված տեսակետ է համարվում, որ մրանց միջև ըստ Լուքյան ոչ մի տարբերություն չկա և ամեն ինչ հանգում է ավանդույթին և որոշ դեռություն մրանց Լուքյան ազատ մեկնաբանությամբ:

Կոնգրես տեմինը սովելի սոս գործածական էր 17-19-րդ դարերում: Մովորաքար այդդես կին կոչվում միջազգային դիվանագիսական այն համաժողովները, որոնց մասնակցում էին առնվազն մի քանի դեռությունների դեկլարացիաներ կամ դիվանագիսական բարձրասիճան ներկայացուցիչներ, քննարկելու գլխավորապես դասերազմի ավարտման, հաեսության ուղայմանների համաձայնեցման և հաեսության ստորագրման, տերիտորիալ դասանջների կարգավորման և միջազգային կյանքի այլ կարևոր հարդասանջների կարգավորման և միջազգային կյանքի այլ կարևոր հարդասանջների կարգավորման համաբազմարի էին բերում դասերազմի արդյունքները և դրա էիման վրա ստեմանում նոր քաղաքական իրավունակ, նոր սոստու-վի:

Այդ քնույթի կոնգրեսների սարում առաջին հերթին դեռ է նեկ Վիեննայի կոնգրեսը, որը գումարվեց 1814 թ. հոկտեմբերից մինչև 1815 թ. հունիսը: նա անմիջադիս հաջորդեց Նապոլեոն Բոնապարտի դարտությանը: Կոնգրեսը համաբազմարի բերեց նրա վեմ տարած հաղթանա-

կի արդյունքները, Եւրոպայում հաստատեց ֆաղափական նոր իրավիճակ, որտեղ դարձված Ֆրանսիան զրկվեց գլխավոր դեր խաղալուց և վճռական դերը անցավ Անգլիային, Ռուսաստանին, Ավստրիային և Պրուսիային:

Վիեննայի կոնգրեսին մասնակցում էին Եւրոպային բոլոր երկրների ներկայացուցիչները՝ 246 մարդ և այդ առումով նա իրոք ներկայացուցչական բնույթ էր կրում: Դրան նույնպես էր նաև այն հանգամանքը, որ կոնգրեսի աշխատանքներին մասնակցում էին ռուսական ցար Ալեքսանդր I-ը, Ավստրիայի կայսր Ֆրանց I-ը, Պրուսիայի քաղաքացի Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ 3-ը: Միադեմների մասնակցությունը հիմք էր սվել երկար ժամանակ կոնգրեսի համարել միջազգային դիվանագիտական այն համաժողովը, որին մասնակցում են դեմոկրատիաների ղեկավարները: Սակայն միջազգային դիվանագիտական դրակայնություն կան քաղաքացիական դեմոկրատիայի, սակայն նա կոչվել է կոնգրես: Այդպիսին է, օրինակ, Բեռլինի կոնգրեսը, որը կայացավ 1878 թ. հունիսի 13-ից մինչև հուլիսի 13-ը: Նրա աշխատանքներին մասնակցում էին Ռուսաստանի, Անգլիայի, Ավստրո-Հունգարիայի, Պրուսիայի, Օսմանյան կայսրության, ինչպես նաև Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Իսպանի, Ռումինիայի և այլ դեմոկրատիաների ներկայացուցիչներ: Նրանց բոլորն չկար և ոչ մի միադեմ: Կոնգրես մեկնեց նաև հայկական դատարանությունը ամենայն հայոց կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի գլխավորությամբ:

Բեռլինի կոնգրեսը հանրազանքի քերեց 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական դատարանի արդյունքները և վերանայեց մինչ այդ Ռուսաստանի և Օսմանյան կայսրության միջև Սան-Ստեֆանոյում կնքված հաշտության դաշմանագիրը: Այդ վերանայումը, որ կատարվեց գլխավորապես Անգլիայի, ինչպես նաև Ավստրո-Հունգարիայի ճնշման տակ, անբարենդաս-եղանակ բուլղարների և հասկաղեսի հայերի համար: Ճիշտ է, Կարսը և Արդահանը անցան Ռուսաստանին, սակայն Արեւմտյան Հայաստանում քարտիտիստներ անցկացնելու հնարավորությունները գործնականում հավասարվեցին զրոյի:

Բեռլինի կոնգրեսի արդյունքները ռուսական դիվանագիտության դատարանին էր, որը չկարողացավ դիտարկել և ֆաղափական իրողության վերածել ռուսական գեներալ հաղթանակը:

Կոնգրեսի սերմինն այնուհետև ասիականաբար դուրս է գալիս օրջանառությունից և 20-րդ դարում միջազգային դիվանագիտական դրակայնություն ավելի գործածական է դադրում կոնվենան սերմինը: Այդպես են կոչվում 1919 թ. Փարիզի համաժողովը, որտեղ ամփոփվեցին Առաջին համաշխարհային դատարանի արդյունքները և կնքվեց հաշտության դաշմանագրերի մի ամբողջ շարք, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարների 1943 թ. Թեհրանի կոնվենանը, 1945 թ. Սան-Ֆրանցիսկոյի կոնվենանը, որտեղ հիմնվեց Միավորված ազգերի կազմակերպությունը և այլն:

Կոնգրեսը իր սեղը գլխելով կոնֆերանսին, սակայն իր իրավունքները ոլախոյանեց զանազան միջազգային ոչ դիվանագիտական կամ ժողովրդական դիվանագիտական հավաքների նկատմամբ՝ խաղաղասեր ուժերի համաձայնարհային կոնգրես, մեակոյրթի գործիչներին կոնգրես, երկարամյաների միջազգային կոնգրեսն է այլն:

Աստիճանաբար մեակվեցին կոնֆերանսներ հրավիրելու և անցկացնելու կարգը, ձևերն ու մեթոդները: Կոնֆերանսներ կարող են հրավիրվել ինչդուս մեկ կամ մի քանի դիտարկումների, այնուհետ էլ միջազգային որևէ կազմակերպության նախաձեռնությամբ: Այսդուս, 1922 թ. հունվարին Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Բելգիան և Ճապոնիան հանդիսակալան սնեստական և Ֆինանսական հարցերին նվիրված կոնֆերանս հրավիրելու սուաշարկությամբ՝ Խորհրդային Ռուսաստանի մասնակցությամբ: Այդ կոնֆերանսը գումարվեց Ջենովայում 1922 թ. ադրիլի 10-ից մայիսի 19-ը: Կամ ՄԱԿ-ի նախաձեռնությամբ և նրա հովանու ներքազմաթիվ միջազգային կոնֆերանսներ են գումարվել նվիրված զինաքափման, աղազադուրացման, սարաժաբաբաբային կոնֆլիկտների (մերձավորարեւելյան, լատինամերիկյան և այլն), բննարկման և հարժման համար:

Արդեն ընդունված սովորույթ է դարձել, որ կոնֆերանսի նախազստ է դառնում այն երկրի ներկայացուցիչը, որտեղ անց է կացվում սլյակ կոնֆերանսը, թեև փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են ընդունվել նաև այլ որոշումներ:

Կոնֆերանսի ժամանակ գումարվում են լիազումար նիստեր, որտեղ ոլազվրակությունների դեկավարները բարադրում են իրենց դիտարկումների դիրքորոշումը բննարկվող հարցերին նկատմամբ, նում ոլրոքեմեների լումման ուղիներ, որոշումներին կասարման երաբխիքները և այլն: Հարցերի ավելի մանրագլխին, մասնագիտական և սուարկայական բննարկումը կասարվում է կոնֆերանսի կողմից սեղծվող հանձնաժողովներում կամ կոմիտեներում: Հանձնաժողովների (կոմիտեների) բանակը սահմանում է ինքը՝ կոնգրեսը:

Միջազգային դիվանագիտական կոնֆերանսների ժամանակ կոնֆերանսի մասնակից դիտարկումներն իրենք են որոշում նաև դաբանական լեզվի հարցը:

Միջին դարերում, ընդհուղ մինչև 18-րդ դարը, միջազգային հանդիդումների և նրանց կողմից ընդունված փաստաթղթերի լեզուն Արեմսյան Երոդայում լատիներենն էր: Հեազայում, մինչև 20-րդ դարի սկիզբը լայն սարածում գալ Ֆրանսերենը և միջազգային կոնֆերանսների մեժ մասի լեզուն դարձավ նա: Մակայն դա էլ երկար չսեուց: Մրան մրցակից դարձան անգլերենը, աղա նաև ռուսերենը, իտալներենը և այլն: Բսկ նաանից ավելի արաբական երկրներին դիվանագիտական զանգան հանդիդումներին լեզուն, բնականաբար, արաբերենն է:

1945 թ. ՄԱԿ-ի սեղծումից հետո նրա դաբանական լեզուները համարվում են անգլերենը, իտալներենը, չինարենը, ռուսերենը և Ֆրանսե-

բերը, սակայն դրանք դարձադիր չեն ստան մի կոնֆերանսի համար, մասնավորապես եթե դա նեղ կազմով է անցկացվում և էթնիկական այնուպես կազմ ունի, ուր նշանակալից և ոչ մեկը ոչիսանի չի կարող լինել: Այդ դեպքում կոնֆերանսի մասնակիցները իրենք են լուծում դաժանակալից լեզվի հարցը:

Բացի կոնֆերանսի դաժանակալից լեզվից կամ նաև աշխատանքային լեզուներ, որով նրա մասնակիցները կարող են հանդես գալ, բանավիճիկ, նախագծեր առաջարկել և այլն: Բայց միայն սյոդանը:

Կոնֆերանսների որոշումների ընդունման կարգը սահմանում են նրա մասնակիցները: Փոխադարձ համաձայնությամբ որոշումներ կարող են ընդունվել միաձայն, ձայների դարձ մեծամասնությամբ կամ այլ համամասնությամբ:

Կոնֆերանսում ընդունված որոշումը նրա մասնակից ոլեություն համար դարձադիր է միայն այն դեպքում, եթե նա փխարկել է դրա օգտին: Հակառակ դեպքում նա իրավունք ունի չենքարկվելու նրան:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՈՐԳ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ՄՇՏԱԿԱՆ ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՉՈՒԹՅՈՒՆ

Գլխամագիստրոսի կիսնակալի Ֆունկցիաներից է սվյալ ոլեությունը մեզադես արժատահմանում ներկայացնել դեպքանության և դիվանագիտական այլ ներկայացուցչության միջոցով: Սա ամենօրյա աշխատանք է և կոչված է դաժանակալից ոլեության Եստից արժատահմանում և մեզական Բաղանակալի կաղեր (բանակցություններ, հանդիպումներ և այլն), իրականացնել ընդունող երկրի դիվանագիտական գերատեսչության, ի հարկին նաև ոլեության և կառավարության դեկլարաների նեց:

Մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչության ինստիտուցիոն միջին դարերում (մինչև 16-րդ դ.) գոյություն չի ունեցել: Այն ժամանակներում կիրառվել է հասուկ առաքելությամբ մի երկրից մի այլ երկիր դաժանակալից ոլեության ոլեության գլխավորությամբ: նա կոչված է եղել լուծելու կոնկրետ մեկ կամ մի Բանի հարցեր՝ դաժանակալից կնքում, համաձայն դաժանակալի մոլելու համաձայնություն, հարկի վճարում, մեկը մյուսին զինվորների և զինամթերքի Տրամադրում, զինադադարի և հաժանության կնքում և այլն: Դրանով ավարտվել է նրա առաքելությունը:

Գլխամագիտական գործունեության նման ձեռք համադաժանակալից է դաժանակալից այդ դարձադանի դաժանակալից ոլեության, միջազգային իրավունքի գարգացման համեմատաբար ոչ քարձ մեկարդակին և ոլեությունների միջև գոյություն ունեցած ոչ այնքան ինքնուրույն և քազմա-

կողմանի հարաբերություններին:

Հետագա միջոցների հարաբերությունների զարգացման, խորացման և բարդացման կադրակազմում, անհրաժեշտություն է ծագում, որ մի ոլորտում մյուս ոլորտում ունենա իր մասկան դիվանագիտական ներկայացուցչությունը: Դրան մեծադեմ խթանեց նաև Երողայում կենտրոնացված ոլորտումների առաջացումը:

Միջազգային դիվանագիտական դրակայություն մասկան դիվանագիտական ներկայացուցչություններ հանդես են եկել Երողայում 15-16-րդ դդ.: 16-րդ դ. մասկան դիվանագիտական ներկայացուցչություններ էին գործում իտալական հանրապետություններում՝ Ֆլորենցիայում և Վենետիկում: 1513 թ. Հռոմի դատը Լեան 10-րդ Մեդիչին իր մասկան դիվանագիտական ներկայացուցիչները՝ նունցիաները՝ նշանակեց Գերմանիա, Ֆրանսիա և Անգլիա: Ավելի ուշ, 16-րդ դ. երկրորդ կեսին իր մասկան դիվանագիտական ներկայացուցիչներին հարեան երկրներում նշանակեցին գերմանական կայսերը և այլն: Այդ ինստիտուտն այնուհետև արածվեց ամբողջ աշխարհով մեկ և ընդգրկեց բոլոր մայրցամաքները: Եւ այսօր միջազգային հարաբերությունները և դիվանագիտական գործունեությունն անհնար է դասկերացնել առանց մասկան դիվանագիտական ներկայացուցչության:

Մասկան դիվանագիտական ներկայացուցչության հաստատմանը նախորդում է մի ոլորտային կողմից մեկ այլ ոլորտային ճանաչումը և նրանց միջև ձեռք բերված համաձայնությունը դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու մասին:

Ճանաչումը որդես միջազգային դիվանագիտական ակն կիրառվում է երկու դեղմում: Առաջին, երբ միջազգային ասոյաբեզում հանդես է գալիս նոր ոլորտային: Նրա ճանաչումն արդեն գոյություն ունեցող ոլորտայինների կողմից նշանակում է, որ նրան այդ ոլորտայինը ճանաչում են որդես միջազգային իրավունքի սոյրեկե, սովերեն ոլորտային: Այդ կարգավիճակը նրա առջև բացում է միջազգային հարաբերությունների լիիրավ անդամ դասնալու հնարալորություն՝ դրանից բխող բոլոր իրավունքներով և դարսալորություններով:

Ենրիկիլ ճանաչման ակնի անընդիս ավելանում է սովերեն ոլորտայինների ընհանրիք: Եթե համեմատելու լինենք այժմ գոյություն ունեցող անկախ և սովերեն ոլորտայինների քանակը անհիլ քջանում և միջնադարում գոյություն ունեցած ոլորտայինների քվաքանակի հետ, ադա կեսնենք, որ այդ ընրացում սովերեն ոլորտայինների քանակը ավելացել է մի քանի անգամ: Այդ ոյրցեսն ավելի արագ թալով զարգացավ 20-րդ դ., հասկադես նրա երկրորդ կեսում: Երբ 1945 թ. սեղծվեց Միալորված ազգերի կազմակերոյությունը, ադա նրա անդամների թիվը հասնում էր 50-ի: Դրանք այն ոլորտայիններն էին, որոնք մասնակցեցին Ման-Ֆրանցիսկոյում կայացած հիմնադիր համագումարին և սոնրազրեցին ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը: Տասնիկնգ արի անց՝ 1961 թ. նրա անդամների թիվը կրկնադասկվեց և հասավ 103-ի, իսկ այսօր հարա

մարյա եռադասկվել է. հասնելով 183-ի:

Պետության սեղծման բուռն ոլրոցը իրականացվեց ինճնականում ԱՅ-րիկայի, ինչոյեւ նաեւ Ասիայի եւ Լաւիանական Ամերիկայի մայրցամաննե-րի սարածննրում ձեւախորված սուլերեն դեհարյուննեւրի հաւլին, որոնք սսա-ցան համադասաւիան միջազգային ճանաչում:

Երկրորդ, ճանաչումը, որոյեւ միջազգային դիվանագիտական ալք, կի-րաւում է նաեւ այն կառավարություննեւրի նկասմանք, որոնք իշխանության գլուխ են եկել ոչ աահմանաւրական ուղիով՝ հեղափոխություննեւրի եւ դեհա-կան հեղաւրջումնեւրի եւ նման այլ ճանադարիով: Ճանաչումը այս դեղումն նեւանակում է, որ դեհարյուննեւրը ճանաչում են այդ կառավարության իր-ւաւարյուննեւրը ներկայացնելու սվլալ սուլերեն դեհարյունը:

Ուրեմն, առաջին դեղումն ճանաչումը նեւանակում է ճանաչել նորաս-եղծ դեհարյան սուլերենությունը, իսկ երկրորդ դեղումն՝ կառավարության իրաւաւարյունը եւ լիազորյուննեւրը միջազգային աադարեղում ներկայաց-նելու սուլերեն դեհարյունը: Սա մեկ սարբերոյուն:

Մյուս սարբերոյունն այն է, որ դեհարյան ճանաչման դեղումն ծագում է նրա հեհ դիվանագիտական հաւաքերոյուննեւր հասասեղու հարցը:

Ահա այս կադակցոյանքը հարկ է նեւ, որ միջազգային դիվանագի-տական դրակսիլկայումն ընդունված է երկու եհակի ճանաչում: Առաջին, դե-Յակո կամ վիասացի ճանաչում: Նրա էակն հասկանիլեւ-այն է, որ նա ժամանակաւոր եւ աահմանաւիակ բնոյթի ճանաչում է: Գրանով ճանաչվում է դեհարյան սեղծման. գոյոյան վիասը, նրա հեհ կարող են հասասվել եհեհաւական, ճեակոբային եւ այլ բնոյթի հարաբերոյուննեւր, սակայն ոչ քաղնեակն եւ դիվանագիտական: Այդ դեղումն, բնականաբար, եղի չի ու-նենում մեհակն դիվանագիտական ներկայացուցոյուննեւրի հասասում եւ փոխանակում: Նման վերադարձոյան դասճաննեւրը սարբեր են: Գա կարող է լինել անվասահոյան դրեւորում այդ նորասեղծ դեհարյան օրինականո-բյան կամ կենտոնակոբայան հանդեղ: Հնարաւոր է, որ նորասեղծ դեհար-բյան եւ նրա անմիջական հարեան դեհարյան կամ դեհարյուննեւրի միջեւ գոյոյունն ունեն այնդիսի վիճելի հարցեր՝ եհիտրիալ, քաղաւական, եհեհ-աւական եւ այլն, որ հիմք չի սալիս լիիրալ ճանաչման համար:

Երկրորդ, դե-յուրե կամ իրաւաբանական ճանաչում: Գա հալաւասարազոր է դիվանագիտական ճանաչման եւ ի սարբերոյունն վիասացի ճանաչման, համարվում է լիակասար եւ վերջնարուն ճանաչում: Գե-յուրե ճանաչումից հե-հո դեհարյունը կարող է ստորագրել երկրորդմանի եւ բազմակրողմանի սարաբ-նոյթ միջազգային դայմանագրեր, մասնակցել միջազգային համաժողովնե-րի, դառնալ միջազգային կազմակերոյուննեւրի լիիրալ անդամ եւ այլն:

Գե-յուրե ճանաչման ալքի հեհ միաժամանակ եհեկեղացվում է, որ ճա-նաչող դեհարյունը դասրաս է դիվանագիտական հարաբերոյուննեւր

հասասել և կասարկ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակություն, ըստ որում նշվում է. թե ինչ մակարդակով:

Մոլորաբար գոյություն ունի դիվանագիտական ներկայացուցչության երկու մակարդակ՝ դեսոլանություն և դիվանագիտական ներկայացուցչություն: Դեսոլանի կողմից դեկլարվող դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կոչվում է դեսոլանություն, իսկ այն դիվանագիտական ներկայացուցչությունը, որի գլուխ կանգնած է գործերի մեսական հավասարմասը, կոչվում է ներկայացուցչություն:

Հնում բարձրը համարվում էր դեսոլանությունը: 17-19-րդ դդ. միայն մեծ և ուժեղ դիսոլանություններն էին՝ Ֆրանսիան, Անգլիան, Գերմանիան, Ռուսաստանը, Ավստրիան, Իտալիան և այլն, հիմնում դեսոլանություններ և կասարում դեսոլանների փոխանակության: իսկ «երկրորդ կարգի» դիսոլանություններում մեծ դիսոլանությունները հիմնում էին ներկայացուցչություններ:

Մակայն հեռագայում, մանավանդ 20-րդ դարի երկրորդ կեսերից, երբ համընդհանուր ճանաչում ստացավ մեծ և փոքր դիսոլանությունների իրավաստիաստության սկզբունքը, սկսվեց մի դիսոլանություն կողմից մեկ այլ դիսոլանությունում միայն դեսոլանությունը ստեղծելու և նախկին ներկայացուցչությունը դեսոլանության վերածելու օրջան: Եւ այսօր հիմնականում այդ ձևն է կիրառվում դիսոլանությունների փոխհարաբերություններում:

Իսկ ինչ վերաբերում է ոչ ասանմանարդական ուղիով իբխանության գլուխ կեպ կառավարության ճանաչմանը, ադա այն չի նախաստում կրկին սվյալ դիսոլանության դիվանագիտական ճանաչում, քանի որ այն արդեն կասարված է եղել մինչ այդ: Այսդե, օրինակ, 1990 թ. դեկտեմբերին սադաքվեց Չառեակուի ռեժիմը Ռումինիայում և ժողովրդական ադասամբության ալիի վրա իբխանության գլուխ կեպն նոր քադաքական ուժեր: Աբխազի դիսոլանությունները ճանաչեցին այդ նոր ուժերի ստեղծած կառավարությունը: Տվյալ դեպքում խոսք չէր գնում դիվանագիտական ճանաչման մասին, քանի որ Ռումինիան որդես անկախ դիսոլանություն վադուց էր ճանաչվել:

Ճանաչման և դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակման որդեսը հեճ չէ և այն չի իրականացվում ինկնաբերաբար: Արդեն նշվեց, որ կա ճանաչման ասանմանափակ դե-Ֆակտո սարերակ: Բայց կան նաև երկար կամ թե կարճ ժամանակով նորաստեղծ դիսոլանությունը և նրա կառավարությունը ընդհանրադեպ չճանաչելու քադամաքով դեպքեր: Հասկանալի է, որ նման դեպքերում հնարալոր չէ մեսական դիվանագիտական ներկայացուցչության հիմնում: Այսդե, օրինակ, մինչև 1924-1925 թթ. կառոդական դիսոլանությունները, իսկ մինչև 1932 թ. ԱՄՆ-ը չէին ճանաչում ԽՍՀՄ-ը: Երկրորդ համաբխառիային դասերազմից հեճ նման վիճակի մեք հայնմադեցին ՉԺՀ-ն, ԿԺԴՀ-ն և մի քադք այլ սոցիալիսական համարվող դիսոլանություններ, որոնց հեճ չէին հասասվում դիվանագիտական հարաբերություններ և չէին հիմնվում դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչություններ:

Պետությունների մեծ մասն այդպես վարվեց նաև Բուդանիայի հետ 1936 թ. ֆադաֆաիսական դաշտերագնից հետո, երբ խռովության միջոցով իբխանության գլուխ եկան Ֆրանկոն և նրա կողմնակիցները: Բուդանիայի հետ երոդայի և Ասիայի երկրների մեծ մասը խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները և փակեց իր մշակված դիվանագիտական ներկայացուցչությունները Մադրիդում: Եւ միայն մոտ 40 տարի անց, Ֆրանկոյի մահից և օրինական իբխանությունների վերականգնումից հետո վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները և վերաբացվեցին դիվանագիտական մշակված ներկայացուցչությունները Բուդանիայում:

Ի՞նչ նոդասակով են հաստատում մշակված դիվանագիտական ներկայացուցչությունները և որոնք են նրանց գլխավոր խնդիրները:

Առաջին և կարեւոր նոդասակը հավասարմագրող դետությունն ընդունող դետությանը դաշտնոտյես ներկայացնելն է: Նա լիագրված է ներկայացնելու և դաշտոյանելու իր դետության ֆադաֆաական և այլ ատերն իրենց ամբողջությամբ և այդ առումով նա միակ լիագրված և հեղինակավոր ինստիտուտն է: Երկրորդ, իր գործունեությամբ քարնոդաշտ մքնողորտ ստեղծել ընդունող դետությունում իր դետության նկատմամբ, նոդասել քարնկամական հարաբերությունների հաստատմանը, գարգացմանը և խորացմանը, ջանալ փարասել կասկածները և բյորըմքոնումները հավասարմագրած դետության ֆադաֆականոդյան նկատմամբ՝ անհարժետության դետոյում տալով համադաշտաստիտան քացարոդյուններ: Երրորդ, մշակված կադ դաիդանել ընդունող երկրի արտաին հարաբերությունների համադաշտաստիտան մարմինների հետ, քանակցություններ վարել նրանց ներկայացուցիչների, այդ թվում և դետության ու կառավարության դեկավարների հետ: Չորրորդ, ֆադաֆական և դիվանագիտական հարաբերություններին գագահեստ օժանդակել մշակոդային, գիտական, մարգական և այլ բնոյթի կադերի գարգացմանը, հաստակական կազմակերդությունների միջես կադերի հաստատմանը, մարդկանց և դաշտլիտությունների փոյայցելոդյուններին և այլն: Հիգերորդ, օրինական ճանադարհներով տեղեկոդյուններ հավաքել ընդունող երկրի ֆադաֆական և տնեսական իրավիճակի, դետական և ֆադաֆական գործիչների, ինչոդես նաես հավասարմագրած երկրի մասին գանգան կարծիքների ու տեսակետների վերաբերյալ և այդ բոլորի մասին իրագեկ դասել իր կառավարոդյանը:

Այս խնդիրը իրականացնում է դետոյանոդյան անձնակազմը՝ դետոյանի գլխավորոդյամբ:

Այս առիթով դետ է նեել, որ թես ֆադաֆականոդյան հիմնական ուղղոդյունները որոշում են յուրաֆանչյուր դետության կառավարոդյունը և արտաին ֆադաֆականոդյան մարմինները, և մշակված դիվանագիտական ներկայացուցչոդյունը դարտավոր է գործել այդ ֆադաֆականոդյան օրջանակներում և ըստ ստացված հրահանգների, այդուհանդերձ, դետոյանոդյունները և ներկայացուցչոդյունները որոշակի դեր կարող

են խաղալ՝ դրական կամ բացասական, այդ ֆաղափականության իրականացման գործում:

Դիվանագիտական մետական ներկայացուցչությունները գործում են այնպիսի ժամանակ, բանի դեռ յղեությունների միջև դաստիարակվում են դիվանագիտական հարաբերություններ: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեպքում նրանք դադարում են գործելուց: Դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են խզվել ինչպես յուսերագծի առաջացման, այնպես էլ մի ոլորտային կողմից մի այլ ոլորտային նկատմամբ թեմանական ֆաղափականության, այդ ոլորտային դիվանագիտական մետական ներկայացուցչության գործունեության համար նորմալ դրամաներ չստեղծելու և այլ դեղմում, որոնք սովորաբար բնութագրվում են որդես ոչ բարյացակամ: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին դաստիարակես հայտարարում է նախաձեռնություն ցուցաբերած կողմը, նեկող նրա ճգրիտ քվակակնը: Նա այդ ակտի հետ միասին հետ է կանչում իր դիվանագիտական ներկայացուցչին այն ոլորտային, որի հետ խզում է դիվանագիտական հարաբերությունները, և դաստիարակում, որ այդ ոլորտային դիվանագիտական ներկայացուցիչն էլ հնարանա իր սերխտրիայից:

Միջազգային դիվանագիտական դրակտիկան շտ հարուստ է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեղմում: Նախ դա կիրառվում է, ինչպես նեկը, երկու ոլորտայինների միջև դաստիարակական գործողություններ սկսվելու դեպքում: Առաջին համաշխարհային դաստիարակածի ժամանակ դիվանագիտական հարաբերությունները խզվեցին առաջին հերթին մի կողմից Անտանտի՝ Անգլիա, Ֆրանսիա և Ռուսաստան, իսկ մյուս կողմից Կենտրոնական ոլորտայինների բլոկի Գերմանիա, Ավստրո-Հոնգարիա, Օսմանյան կայսրության միջև:

1967 թ. արաբա-իսրայելական դաստիարակածի առիթով արաբական երկրների մեծող մեծամասնությունը դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և արեմտյան այլ ոլորտայինների հետ, նրանց մեղաբերելով Բարայելին դաստիարակելու և ագրեսիայի մղելու մեջ: Իսկ Խորհրդային Միությունը, Գ-Գ-Հ-ն, Լեհաստանը, Բուլղարիան, Հոնգարիան և Չեխոսլովակիան դիվանագիտական հարաբերությունները խզեցին Բարայելի հետ, թեև նրանք դաստիարակածի անմիջական մասնակիցներ չէին: Դա ակտի շտ ֆաղափական ժես էր՝ ի դաստիարակածում արաբական երկրների:

Մակայն միջոց չէ, որ դաստիարակածի դեպքում մի բլոկի մեջ մեծող բոլոր ոլորտայինները խզում են դիվանագիտական հարաբերությունները մեկ այլ բլոկի մեջ մեծող բոլոր ոլորտայինների հետ: Այսպես, օրինակ, երկրող համաշխարհային դաստիարակածի ժամանակ հակահիտլերյան կուլիցիայի անողմ Խորհրդային Միությունը մինչև 1945 թ. օգոստող դիվանագիտական հարաբերություններ էր դաստիարակած հիտլերյան Գերմանիայի դաստիարակած Գաղղոնիայի հետ, չնայած, որ ԽՍՀՄ-ի դաստիարակածներ ԱՄՆ-ը և Անգլիան դաստիարակած մեջ էին զտնվում նրա հետ: Դա

մեծ մասամբ արվում է կենկով սակսիկական նկատառումներից, եթե չկան այլ միտումներ, ասեմբ, դաեւակցային դարսակամոթյունները կասարկուց խուսափելու ձգտում:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական հարաբերությունների խզմանը, որոնք անմիջականորեն կապված չեն դասերազմական գործողությունների հետ, առաջ դրանք գլխավորապես կապված են սերիտորիալ, սնտասական, գաղափարական եւ այլ առիթներով ծագող քեւամական դիրքորոշման հետ: 1927 թ. մայիսի 27-ին Անգլիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները ԽՍՀՄ-ի հետ դասճառաբանելով, որ խորհրդային կառավարությունը հակաքրիստոնական քաղաքականություն է վարում: ԽՍՀՄ-ն իր հերթին դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց Շվեյցարիայի (1923 թ.), Բրազիլիայի (1947 թ.) եւ Վենեցուելայի (1952 թ.) հետ, դասճառաբանելով, որ այդ երկրները ոչ բարացական դիրքորոշում ունեն ԽՍՀՄ-ի հանդեպ եւ նորձալ դայմաններ չեն ստեղծում նրա դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության գործունեության համար: 1962 թ. Ինդոնեզիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները Հոլանդիայի հետ, որը, ըստ ինդոնեզական տեսակետի, ազդեալի քաղաքականություն էր վարում Արեւմտյան Իրիանի նկատմամբ: Ինդոնեզիան այն համարում էր իր սերիտորիայի անբաժան մասը: 1979թ. արաբական մի քարք երկրներ՝ Սիրիան, Իրաքը, Լիբանանը, Հորդանանը, Ալժիրը եւ այլն խզեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Եգիպտոսի հետ, երբ վերջինս Իսրայելի հետ կնկեց քննդդեպության համաձայնագիրը եւ վերականգնեց նրա հետ իր դիվանագիտական հարաբերությունները:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեպքում մեծական ներկայացուցչությունները դադարեցնում են իրենց գործունեությունը, իսկ անձնակազմը վերադառնում է իր երկիրը: Այդպիսի դեպքերում դիտությունը, որ հայտարարել է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին, դարսալոր է համադասասխտան դայմաններ ստեղծել դիվանագիտական անձնակազմի եւ նրանց ընտանիքի անդամների մեկնման համար: 1961 թ. ՄԱԿ-ի ընդունած (Վիեննայի կոնվեցիա) որոշման համաձայն դիտությունը դարսալոր է սրամարել անհրաժեշտ սրամարային միջոցներ, ըստ որում ոչ միայն դիվանագիտական անձնակազմի եւ նրանց ընտանիքի անդամների, այլև նրանց գույքի տեղափոխման համար:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման, ներառյալ դասերազմի դեպքում, գույքային ունեցող միջազգային նորմերի համաձայն, ընդունող կողմը չի կարող գրալիկ կամ գրադեցնել հալասարձագրված երկրի ներկայացուցչության քննքը, գույքը եւ ունեցվածքը: Ուս դարսալոր է դադարանել այդ բոլորը, այդ թվում եւ արխիվները: Դիվանագիտական ներկայացուցչության գործունեության դադարեցումից հետո նրա քննքի եւ ունեցվածքի դադարանումը հալասարձագրված կողմը կարող է համձնել երրորդ դիտությանը: Սովորաքար այդպիսի դիտությունների դեքում հանդես են գալիս չեզոք դիտության միջազգային կարգալիձակ ունեցող

երկրներ՝ Շվեդիան, Շվեյցարիան և այլն: Իհարկև այդ առաձեռնությունը կարող են կասարել նաև այլ ղեկավարներ՝ փոխադարձ համաձայնությամբ:

Պայմանների փոփոխության դեղին կամ դիվանագիտական հարաբերությունների խզման բարձառիթմերի վերացումից հետո, կողմերի համաձայնությամբ դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են կրկին վերականգնվել:

Հարկ է ուստի դարձնել մի հանգամանքի վրա ես: Մեր ժամանակներում, երբ գոյություն ունեն բազմաթիվ միջազգային կազմակերպություններ, այդ բվում և այնուհետ մի համադարձակ կազմակերպություն, ինչուիսին ՄԱԿ-ն է, ճանաչում ստացած ղեկավարները, որի հետ հաստատվել են դիվանագիտական հարաբերություններ և որը կասարել է դիվանագիտական մեծական ներկայացուցիչների փոխանակություն, սովորաբար դիմում է ՄԱԿ-ին, նրա անդամ դառնալու խնդրանով: ՄԱԿ-ի Անվճարգոյության խորհրդի անդամների, այդ բվում մեծական հինգ անդամների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Չինաստանի և Ֆրանսիայի, միաձայն համաձայնությունը ստանալուց հետո սվյալ ղեկավար ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվելու հարցը տեղափոխվում է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կննարկմանը: Այդտեղ արդևն բոլոր անդամ ղեկավարներին միաձայնության սկզբունքը չի գործում և դիմող ղեկավարները կարող է ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվել ձայների դարգ մեծամասնությամբ:

ՄԱԿ-ի անդամ ընտրվելը կարևոր միջազգային դիվանագիտական ալս է, որն ամրադնդում է նրա անդամ դարձած ղեկավար սուվերենությունն ու անկախությունը:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ

ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻՆ

Դիվանագիտությունը կոչված է աղախովելու սվյալ երկրի մասնակցությունը միջազգային զանազան կազմակերպությունների աշխատանքներին, որը համարվում է արտաքին քաղաքականության կիրառման կարևոր աղաքարե:

Սկզբունքներն սա դիվանագիտական գործունեության համեմատաբար նոր բնագավառ է, որն առավել բնորոշ է 20-րդ դ. դիվանագիտությանը:

Հին Երջանում, միջին դարերում, ինչուև նաև նոր Երջանում միջազգային կազմակերպություններ որդես այդուիսին գոյություն չեն ունեցել: Խոսքը չի գնում ղեկավարներին միջև դաշինքների կնման մասին, դրանք դասկանում են դայմանագրերի համակարգին և դա չդիտվ է Եվրոպել միջազգային կազմակերպությունների հետ: Միջազգային կազմակերպությունները հիմնականում կոչված են կարգավորել դաշտերգամի

կանխման, խաղաղության դափնյա ժողովուրդների անվտանգության աղախովման, լուծարումների փոխհարաբերությունները իրավահավասարության հիմքերի վրա կառուցելու, միջազգային հարաբերություններում ֆաղափակիչք նորմերի ներդրման, ճնշման, Ֆինանսավարչության, կոլոսուրայի, ճրամատորժի, կառի միջոցների և նման այլ հարցեր: Այդ կազմակերպությունները հիմնվում են լուծարումների խմբերի կողմից, որոնք ստուգում են համադասախմբան դայմանագիր և ընդունում կանոնադրություն: Միջազգային կազմակերպությունները սովորաբար լինում են բաց և հեռավայրում նրանց կարող են միանալ այլ լուծարումներ, որոնք համաձայն են նրանց նոյասակներին և կանոնադրությանը:

Միջազգային կազմակերպությունները, նույնիսկ ամենահեղինակավորները, ինչդեպ ՄԱԿ-ը, չեն կարող լինել վերոյեսական, որ կհամակեր նրանց մեջ մեկուղ լուծարումների ինֆորմացիայության և սովորեցնության սահմանափակում: Միջազգային կազմակերպությունները միջոցեսական կազմակերպություններ են, որոնք միավորում են սովորեցն լուծարումներին որոշակի ֆաղափական, ռազմական, ճնշման և այլ բնույթի հարցեր լուծելու, այդ հարցերի շուրջը նրանց համագործակցությունն աղախովելու նոյասակով:

Միջազգային կազմակերպությունները սեղծվելիս հսակորեն նշվում են մի կողմից նրանց իրավասության սահմանները, իսկ մյուս կողմից նրանց մեջ մեկուղ լուծարումների իրավունքները և դարձակախությունները՝ ելակեռ ունենալով լուծարումների սովորեցնության սահմանափակման անթույլարելիությունը և կազմակերպությունների գործուն մեխանիզմ դառանալու հնարավորությունը:

Միջազգային բազմաթիվ կազմակերպությունների հսկողնա գալը միջազգային կյանքի աշխուժացման, բարոյացման, անհամար և սարաբնույթ լուծարումների ծագման վկայությունն է և խոսում է այն մասին, որ եկել է դասական մի այնդիսի ժամանակաերջան, երբ այդ հարցերը հնարավոր չէ լուծել երկու լուծարումների կամ լուծարումների փոքր խմբի ջանքերով, այլ միայն սովորեցն լուծարումների ամենապայն համագործակցությամբ, սարբեր մայրցամաքներում գնվող լուծարումների ջանքերի համադրմամբ: Դա խոսում է նաե մեր մոլորակի հասարակական-ֆաղափական, ճնշման և այլ հարաբերությունների իրոք միջազգայնացման մասին:

Միջազգային կազմակերպություններն ըստ իրենց խնդիրների, նոյասակների և ընդգրկման բաժանվում են երեք խմբի.

ա) ընդհանուր կամ համադարձակ ֆաղափական կազմակերպություն, որը կարելի է անվանել նաե համաաշխարհային, բ) ռեզիոնալ և գ) հասուկ կամ մասնագիտական, որն ընդգրկում է կոնկրետ որեէ քնագավառ:

1. Համադարձակ միջազգային ֆաղափական կազմակերպությունը ընդգրկում է մեր մոլորակում գոյություն ունեցող համարյա բոլոր լուծարումները:

քյունները և մեծանում ի հաշիվ նոր կազմավորվող լյուսությունների: Երեւանակությամբ, հեղինակությամբ և ընդունված որոշումներով նա ամենակարևորն է. Բանի որ նա քննարկում և վճիռներ է արձակում Բաղաբախան, ռազմական, ի հարկին նաև այլ հարցերի վերաբերյալ, որոնք կենսական նշանակություն ունեն հայրենի մարտիկության համար և որոնք ձևավորում են համաբնութային Բաղաբախան կյանքը:

Այդոյի առաջին միջազգային կազմակերպությունը 1919 թ. հիմնված Ազգերի լիգան էր, որի կանոնադրությունն անմիջապես ստորագրեց Բաղաբախան լյուսություն: Սակայն նրա գործունեությունն ընթացում էր խիստ քարոզ միջազգային իրադրության մեջ և հակասական դրամաներում, որոնք իրենց ազդեցությունն ունեցան ինչդեպ նաև վարած Բաղաբախանության վրա, որը երբեմն խիստ անհետադարձական, անսկզբունքային և սասանողական բնույթ էր կրում, այնուհետ էլ նրա մեջ մտնող լյուսությունների քվարանակի վրա: ԱՄՆ-ը, որի դրեզվոլունս Վիլսոնը Ազգերի լիգայի ստեղծման ոգեւեշողներից էր և նրա կանոնադրության մեկնան հասուկ հանձնաժողովի նախագահը, այդուհետ էլ չարձավ Ազգերի լիգայի անդամ: ԱՄՆ-ի սենատը չվավերացրեց Ազգերի լիգայի կանոնադրությունը՝ ընդգծելով իր հավասարությունը իզոլյացիոնիզմի՝ մեկուսացման Բաղաբախանությանը: Համաձայն չլինելով Ազգերի լիգայի այս կամ այն որոշման հետ, նրա կազմից 1933 թ. մարտի 27-ին դուրս եկավ Գաղղոսիան. իսկ հոկտեմբերի 14-ին՝ Գերմանիան: Գիտ է, սեղանների 18-ին Ազգերի լիգայի անդամ ընտրվեց ԽՍՀՄ-ը, սակայն հինգ տարի անց, 1939 թ. դեկտեմբերի 14-ին նա հեռացվեց որդես ազբեսուր, որը հարձակում էր գործել Ֆինլանդիայի վրա:

Երկրորդ համաբնութային դասերազմի դրամաններում Ազգերի լիգան փաստորեն դադարեց գործելուց, քնես նրա ինքնալուծարել դաւեսնանդես սեղի ունեցավ միայն 1946 թ. ադրիլ ամսին:

Նույնատիղ կազմակերպություն է. սակայն ավելի մեծատիղ անդաններով, և անհամունաս ավելի հեղինակալոր ու գործունյա, Բան Ազգերի լիգան, Միավորված ազգերի կազմակերպությունը, որի Կանոնադրությունն ուժի մեջ մնավ 1945 թ. հոկտեմբերի 24-ին: Այդ կազմակերպության հիմնադիր կոնֆերանսը սեղի ունեցավ Սան-Ֆրանցիսկոյում, որին մասնակցում էր 50 լյուսություն: Հենց նրանք էլ եղան Կանոնադրության առաջին ստորագրողները և վավերացնողները: Հեսազայում ՄԱԿ-ի անդամ լյուսությունների քիվը եռադասկվեց:

Միջազգային կազմակերպությունների արելը դեսք է դասել նեսե Հյուսիս-ատլանտյան դաւեինը (ՆԱՏՕ), Վարեավայի դրամանագրի կազմակերպությունը (ՎՊԿ) և այլն:

Գրանցից առաջինը՝ ՆԱՏՕ-ն, իր բնույթով ռազմաբաղաբախան կազմակերպություն է: Այն ստեղծվել է 1949 թ. ադրիլի 4-ին: Սկզբում նրա անդամներն էին սասներկու լյուսություն՝ ԱՄՆ, Կանադա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Բելգիա, Հոլանդիա, Լյուքսեմբուրգ, Պորտուգալիա, Նորվեգիա, Գանիա, Իսլանդիա: 1952 թ. ՆԱՏՕ-ի անդամ դարձան

Թուրքիան եւ Հունաստանը, իսկ 1955 թ. այն ավելացավ եւս մեկով՝ Գ.ՖՀ-ով եւ այժմ նրանում միավորված են Ամերիկայի, Եւրոպայի եւ Ասիայի սասնիինգ լիգությունը:

Ինչ վերաբերում է ՎՊԿ-ին, ապա այն ստեղծվեց 1955 թ. մայիսի 14-ին ի հակադրություն ՆԱՏՕ-ի եւ նրա մեջ մտնում էին ԽՍՀՄ-ը, Բուլղարիան, Գ.ԴՀ-ն, Լեհաստանը, Չեխոսլովակիան, Ռումինիան, Ալբանիան եւ Հունգարիան, ընդամենը ութ լիգություն: Այս կազմակերպության յուրահասկությունը նրանումն էր, որ նրա ստեղծման հիմնում ընկած էր գաղափարական սկզբունքը: Այն միավորում էր Եւրոպայի սոցիալիստական համարվող լիգությունները:

ՎՊԿ-ն շատ շխտք հեճ է բողել դասմության մեջ: Նա 1956 թ. Հունգարիայում, իսկ 1968 թ. Չեխոսլովակիայում ազգային-ազատագրական ճնշումների հիմնական գործիքն էր:

ՎՊԿ-ն իր գոյությունը դադարեցրեց 1991 թ.:

Միջազգային կազմակերպություններին մասնակցելը, ինչդեպ նշվեց, դարձել է դիվանագիտական գործունեության ոչ միայն կարևոր, այլև ուրույն քննազատ: Դա իրագործվում է նախ եւ առաջ այդդասի կազմակերպություններին կից անդամ լիգությունների մշակական դիվանագիտական ներկայացուցչություններ հիմնելու միջոցով: ՄԱԿ-ին կից ներկայացուցչություններ ունեն անխիտ նրա անդամ բոլոր լիգությունները: Այնուհետև, մշտադեպ իրագործվում է այդ կազմակերպությունների բարձրագույն մարմինների սարեկան ժողովներից լիգությունների հեղինակավոր դասվիրակությունների մասնակցությունը: Օրինակ, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի սարեկան նիստերին ուղարկվում են դասեցնական դասվիրակություններ, որոնք զլխավորում են արտաքին գործերի մինիստրները: Շատ հաճախ Գլխավոր ասամբլեայի նիստերում հանդես են գալիս նաև լիգությունների եւ կառավարությունների ղեկավարները: Տարբեր առիթներով ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում հանդես են եկել ԱՄՆ-ի որեգիդեմսներ Տրումենը, Էյզենհաուերը, Քենեդին, Ռեյգանը, Բուշը, ԽՍՀՄ-ի ղեկավարներ Ն. Խրուշչովը, Մ. Գորբաչովը, Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Բրազիլիայի, Եգիպտոսի, Գաղղնիայի, Իրանի, Դանիայի, Գվինեայի եւ այլ լիգությունների ղեկավարները:

2. Ռեզիմնալ կազմակերպությունները նույնդեպ միջազգային կազմակերպություններ են, միայն քե նրանք ստեղծվում են սարածաբաշանային սկզբունքով եւ միավորում են որեակի դասմաշարհագրական Երջանի լիգություններ: Իսկ այդ լիգությունները, որոնք չենք դասկանում աշարհագրական այդ սարածին, չեն կարող դառնալ այդ սարածում ստեղծված կազմակերպության անդամ:

Այդդասի կազմակերպություն է Ամերիկյան լիգությունների կազմակերպությունը (ԱՊԿ), որ ստեղծվել է 1948 թ. ադրիլի 30-ին Կոլումբիայի մայրաադաք Բոգոտայում գումարված 9-րդ Միջամերիկյան կոնենանում: Նրա անդամներն են ասանակ լիգություն Կենտրոնական եւ Հարավային Ամերիկայի բոլոր լիգությունները եւ ԱՄՆ-ը: ԱՊԿ-ն ունի

իր մեակյան մարմինները, որտեղ ներկայացված են բոլոր անդամ դեկտորյունները: Դրանց բլուռ կարևոր դեր են խաղում ԱՊԿ-ի մեջ մեծ դեկտորյունների արտախն գործերի մինիստրների կոնսուլտատիվ խորհրդակցությունները:

ԱՊԿ-ն իր գլխավոր խնդիրն է համարում ամերիկյան մայրցամաքում խաղաղության և անվտանգության ապահովումը, դեկտորյուններից մեկի նկատմամբ կատարված ագրեսիայի դեմքում համասեղ գործողությունների կազմակերպումը, անդամ դեկտորյունների միջև վեճերը խաղաղ ճանապարհով կարգավորելը և այլն:

Այլ բնույթի ռեզիոնայ կազմակերպություն է Արաբական դեկտորյունների լիգան (ԱՊԼ): Նրա ստեղծման հիմքում ընկած է էթնիկական դասկանկության սկզբունքը: Նրա անդամ կարող են դառնալ միայն արաբական երկրները, անկախ այն քանից, քն նրանք որտեղ են գտնվում՝ Ասիայում, քն Աֆրիկայում: ԱՊԼ-ն հիմնվել է 1945 թ. մարտի 22-ին Կաիրում կայացած կոնֆերանսում: Նրա հիմնադիր անդամներն են Եգիպտոսը, Սիրիան, Սաուդյան Արաբիան, Իրաքը, Լիբանանը, Եմենը և Անգլիոռդանանը, որը 1948 թ. վերածվեց Հորդանանի: Հետագայում, արաբական երկրների անկախության նվաճման ու սուվերեն դեկտորյունների կազմավորման զուգահեռ, նրա անդամների թիվը մեծացավ և այսօր այն միավորում է Բանանի դեկտորյուն և Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությունը, որը արաբական երկրների, ինչդեպ նաև ՄԱԿ-ի կողմից ճանաչվել է Պաղեստինի արաբ ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ: Այդպիսով, ԱՊԼ-ի անդամների թիվը հասնում է Բանանի կուսի:

ԱՊԼ-ի գլխավոր խնդիրն է արաբական երկրների համար միասնական Բաղադակամության մեակումը, նրանց գործողությունների կոորդինացիան, ագրեսիայի դեմ կողնկսյալ դիմադրության կազմակերպումը, անդամ դեկտորյունների միջև ծագող սարսաձայնությունները և վեճերը խաղաղ ճանապարհով և քանակցությունների միջոցով հարթելը և այլն: Նրա խնդիրների մեջ է մտնում նույնպես համագործակցությանը արաբական դեկտորյունների միջև՝ սենսուքյան, մեակույթի, առեւտրի, Ֆինանսական և այլ ոլորտներում: Նրա քարձագայն օրգանը Խորհուրդն է, որը գումարվում է սարին երկու անգամ: Մեծ դեր են խաղում նաև արտախն գործերի մինիստրների զանգան հանդիպումները, որոնց ժամանակ նմարվում են կոնկրետ հարցեր և համադասախան հանձնարարականներ սրվում իրանց դեկտորյունների դեկավարներին:

Կան նաև այլ բնույթի ռեզիոնայ կազմակերպություններ:

3. Հասուկ միջազգային կազմակերպություններ, որոնք ստեղծվում են ըստ մասնագիտացման: Դրանք կառված չեն ոչ սարսաձագայնի և ոչ էլ էթնիկական ընդհանրության հետ: Նրանք ստեղծվում են միջդեկտորյուն դայանագրերի հիման վրա և հիմնականում ընդգրում են սենսուքյան, մեակույթի, կրթության, առողջադասության, կառլի և սրանդորտի և այլ բնագավառները:

Դրանց մեծ մասը համաձայնագրային հիմունքներով կառված է ՄԱԿ-ի հետ և այ դասճառով ցրանք համարվում են ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կազմակերպություններ: Դրանց թվին են դասկանում Կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպությունը, որն ավելի շատ հայտնի է ՅՈՒՆԵՍԿՕ անվամբ, Աելասանի միջազգային կազմակերպությունը, Առողջադախության համաեխարհային կազմակերպությունը, Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությունը (ՖԱՕ), Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկը, Միջազգային վարչության Ֆոնդը, Քաղաքացիական ավիացիայի միջազգային կազմակերպությունը և այլն:

Ահա այս երեք կարգի միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը մասնակցելը դարձել է մեր օրերի դիվանագիտության ուրույն բնագավառը: Փաստորեն մի դեպքում կողմից մի այլ դեպքում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչության կողմից առաջացել են միջազգային կազմակերպություններում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունները: Եւ դասահական չէ, որ համարյա բոլոր դեպքումների արտաքին գործերի մինիստրություններում գոյություն ունեն միջազգային կազմակերպությունների հարցերի բաժիններ կամ վարչություններ, որը վկայում է դիվանագիտական գործունեության այդ բնագավառի կարևորության մասին:

ԳՆՈՒԻ ՎԵՅԵՐՈՐԳ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Դիվանագիտության առջև կանգնած է նաև դիվանագիտական տեղեկատվության խնդիրը: Հայտնի է, որ տեղեկատվությունը և լրատվությունը համարվում են չորրորդ իշխանություն՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններից հետո: Այստեղից էլ այդ բնագավառի կարևորությունը ինչպես միջազգային, այնպես էլ կոնկրետ առանձին երկրի դիվանագիտության համար: Դիվանագիտության այս ձևը համեմատաբար նոր բնագավառ է, իսկ մի քանի ենթաբաժիններ, ձևավորվել են քաղաքացիական վերջին տասնամյակներում:

Դիվանագիտական տեղեկատվությունն ընդգրկում է երեք կարևոր բնագավառ:

Առաջին, միջազգային դիվանագիտական ակտերի և փաստաթղթերի հրատարակում: Դրա մեջ մտնում է երկկողմանի և բազմակողմանի դաշմանագրերի, համաձայնագրերի, նոտաների, մեմորանդումների, միջազգային կոնֆերանսներում և այլ բնույթի հանդիպումներում ընդունված որոշումների, միջազգային կազմակերպությունների, ռազմաֆաթական բլոկների դաշնակա փաստաթղթերի հրատարակում: Առան-

ձին դեղմեբնում հրադարակվում է դիվանագիտական գրագրությունը՝ արժանի գործերի մինիստրության ուղարկած Երզրեբնականները եւ հրահանգները արժանահմանյան դիվանագիտական ներկայացուցչություններին, դեսպաններին եւ նրանց փոխարինող դասեռնական անձերի հարդրումները եւ զեկույցները արժանի գործերի մինիստրությանը եւ այլն: Առանց դիվանագիտական այտոյիսի փաստաթղթերի հրատարակման անհնար է լրիվ եւ ճշմարտացի դասկերացում կազմել սվայլ բշխության դիվանագիտության եւ արժանի փողափականության եւ ընդհանրապես միջազգային հարաբերություններին մասին:

Մյուս կողմից, դասեռնական դիվանագիտական փաստաթղթերի հրադարակումը հնարավորություն է ստեղծում դիվանագիտությունը եւ միջազգային հարաբերությունները դարձնել գիտական ուսումնասիրության առարկա:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի կանոնավոր հրատարակումը սկսվել է դեռևս 18-րդ դ.: Այդ դարի 70-ական թվականներից Լոնդոնում սկսել է լույս տեսնել Ջենկինսոնի կազմած «Մեծ Բրիտանիայի եւ մյուս դեկտրությունների միջոց կենված խաղաղության, դաշինքի եւ առեւտրի դայմանագրերի հավաքածու» մասենաւարը:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակումը սովորաբար իրականացվում է մասենաւարով, առանձին հաստեղծով, որոնք նվիրված են կոնկրետ դրոյթներին, եւ առանձին վերցրած փաստաթղթերի ձեռով:

Առաջին ժողով՝ մասենաւարային հրատարակություններից դեկտր է նեկ «Բրիտանական արժանի փողափականության փաստաթղթերը», «Գերմանական արժանի փողափականության փաստաթղթերը» «Ամերիկյան արժանի փողափականության փաստաթղթերը» «Միացյալ Մահանգների արժանի փողափականությունը: Դիվանագիտական փաստաթղթեր», «ԽՍՀՄ արժանի փողափականության փաստաթղթերը» «Բրիտանական եւ օտարեկրյա դեկտրությունների փաստաթղթերը» «Օտարեկրյա ճեռությունների հեռ Ռուսաստանի կենված ճեռախանների եւ կոնվենցիաների ժողովածուն», «Արաբական փաստաթղթեր», Ֆրանսիական, իսպանական եւ այլ երկրների դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը: Դրանք որդես կանոն ամբողջական բնույթ են կրում եւ կազմվում են ըստ ժամանագրական սկզբունքի:

Երկրորդ ժողով հրատարակությունները, ինչդես առաջին, նվիրված են առանձին կարեւոր հարցերի վերաբերյալ փաստաթղթերի հրատարակմանը եւ դրանք, հասկանալի է, մասենաւարի բնույթ չեն կրում:

Այտոյիսի հրատարակություններից են «Երկրորդ համաշխարհային դասեռագմի նախօրյակի փաստաթղթեր եւ նյութեր» երկհասորյակը, Թեհրանի (1943թ.) Յալթայի եւ Պոստամի (1945 թ.) կոնֆերանսների փաստաթղթերի եւ նյութերի ժողովածուները եւ այլն

Եւ, վերջապես, կա փաստաթղթերի մի ամբողջ շարք, որ հրատարակվում է առանձին՝ նրա ձեւակերպումից եւ հաստատմից հետո: Դրանք սովորաբար երկկողմանի, ինչդես նաեւ բազմակողմանի դայմանագրեր

ու համաձայնագրեր են, որոնք ստորագրող կողմերի համաձայնությամբ հրադարակվում են անմիջապես և այն ստորագրած դեռությունների ազգային լեզուներով: Մեր ժամանակներում այդպես են վարվում բոլոր դեռությունները, որոնք դրանից հետո այդ դայանսագրերը գրանցում են ՄԱԿ-ում, որոնք հենազայում լույս են տեսնում մասն ՄԱԿ-ի հրատարակություններում:

Ի հաճե՛լ, միանություն կլինեն կարծել, քն հրատարակվում են առանց բացառության բոլոր դիվանագիտական փաստաթղթերը և նյութերը: Ոչ մի դեռություն այդպես չի վարվում: Աշխարհի սարքեր երկրների դիվանագիտական արխիվներում կուտակվել են հարյուր հազարավոր դիվանագիտական փաստաթղթեր և նյութեր, որոնք ոչ միայն չեն հրատարակվել, այլև ոչ մի հույս չկա, որ երբեմից կհրատարակվեն: Դրանց քվին են դասկանում արտաքին գործերի մինիստրության զանգան օրգանքականներ՝ հասցեագրված դեստյանություններին և ներկայացուցչություններին, հրահանգներ և հանձնարարականներ, դեստյանների և դեստյանորդների հաղորդումներ և հավակնություններ, փակ խորհրդակցությունների նյութեր և այլն:

Որդև կանոն չեն հրատարակվում գաղտնի փաստաթղթերը՝ դայանագրեր, համաձայնագրեր, արձանագրություններ և այլն: Այսպես, օրինակ, 1916 թ. կնված Սայխ-Պիկոյի գաղտնի համաձայնագրի մասին հայտնի դարձավ, երբ 1917 թ. հոկտեմբերյան հեղափոխումից հետո խորհրդային կառավարությունը հրադարակեց ցարական Ռուսաստանի արտաքին գործերի մինիստրությունում գտնվող մի շարք գաղտնի դայանագրեր: Ինչպես արդև նեւ ևնք, 1939 թ. ստորագրված չհարձակման խորհրդային-գերմանական դայանագրերն ունեն գաղտնի Արձանագրություն ազդեցության գոտիների բաժանման մասին, որը, քնականաբար, դայանագրի սեփական հրատարակումից դուրս մնաց: Նրա գոյության մասին կուտում էին: Եւ սարօրինակն այն է, որ այդ Արձանագրության քնագիրը մինչև օրս չի հայտնաբերվել ո՛չ խորհրդային և ո՛չ էլ գերմանական արխիվներում: Այդ Արձանագրության ստորագրման փաստը հաստատվում է կողմնակի ճանադարհով, դիվանագիտական այլ փաստաթղթերի օգնությամբ:

Նույն կերպ Յալթայի կոնֆերանսի հրատարակված նյութերի մեջ բացակայում էր ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի միջև ձեռք բերված գաղտնի համաձայնությունն այն մասին, որ Եւրոդայում դասերագմի ավարտվելուց հետո ԽՍՀՄ-ը դասերագմ կհայտարարի Ճադոնիային, որի համար մա կսամա սերիսոխալ փոխհատուցում:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը կարևոր տեսական գործ է և դրա միջոցով յուրաքանչյուր դեռություն փորձ է անում իր քաղաքականությունը ներկայացնել լավ լույսի ներքո, իրեն խաղաղասիրական, արդարամիտ, մարդասիրական, ազնիվ և այլն: Այդ դասճանադով էլ մնան դասասխանասու գործը չի կարող ինֆանտի մասնվել:

Բոլոր երկրների արտաքին գործերի մինիստրություններում գոյություն

ունեն առանձին բաժիններ կամ վարչություններ, որոնք զբաղվում են դիվանագիտական արխիվների ստեղծմամբ, դիվանագիտական փաստաթղթերի և նյութերի դահլիճում, մեակմամբ և հրատարակությամբ: Հենց այդ բաժինները կամ վարչություններն են սնօրինում փաստաթղթերի և նյութերի հրատարակման հարցը՝ համաձայնեցնելով այն արտաքին գործերի գերատեսչության, իսկ առանձին դեղիներում նաև կառավարության ղեկավարի հետ:

Դիվանագիտական սեղեկատվության երկրորդ կարևոր բնագավառը դասեռնական հաղորդագրությունների հրատարակումն է միջազգային կյանքում տեղի ունեցող կարևոր իրադարձությունների, դեղիների և սեղաբարձերի մասին: Դա երկու նոյասակ է հետադուրում. մի կողմից ձևակերտել սլոյալ ոլեսության դիրորոնումն այդ դեղիների հանդեպ, մյուս կողմից սեղյակ դաիեղ ոլեսության ատաբացիներին այդ մասին և իսամադասախան կերտով կողմնորոշել նրանց:

Մոլորաբար դասեռնական հաղորդագրումներ են արվում կարևոր միջազգային կոնՖերանսներին, ոլեսությունների ղեկավարների հանդիպումների մասին, որոնք անխուսափելիորեն անդադառնում են միջազգային կյանքի վրա: ՄԵՏադես ոլեսոնական հաղորդումներ են լինում ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ատելան ասաերջանների, Անվանագության խորհրդի նիստերի, նրանցում ֆնարկիղո հարցերի և ընդունված որոնումների մասին համադասախան գնահատականներով կամ մեկնաբանություններով: Վերջին ժամանակներում մեծ ուադորություն է դարձվում այսուես կոչված յոթնյակի գործունեությանը: Նրա մեջ մտնում են ԱՄՆ-ը, Կանադան, Ճադոնիան, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Իտալիան, որոնք համարվում են աշխարհի սնեսաադես ամենազարգացած ոլեսությունները: Նրանց յուրատանչյուր հանդիպման ժամանակ ընդունված որոնումները մանրամասնորեն լուսաբանվում են դիվանագիտական դասեռնական մարմինների կողմից:

Պասեռնական հաղորդագրումները աս կարևոր են դասերազմի վանգի և դասերազմների ժամանակ: Եւ որոն ոլեսություններ դիվանագիտական սեղեկատվության այդ ձեիին աս մեծ սեղ են հասկացնում: Դրա անաաարկելի վկայությունն է ԱՄՆ-ի կառավարության, ոլեսական դեղաատամնեսի գործունեությունը 1990-1991 թթ. Պարսից ծոցի ճգնաժամի և դասերազմի ընթացում:

Մակայն այս հարցում որոակի նորմեր, դաատադրանք կամ սահմանափակումներ գոյություն չունեն: Յուրատանչյուր ոլեսություն ազատեն ինն է սնօրինում սեղեկատվության անհրաժեեսությունը և նրա ձեերը:

Եւ, վերջաադես, դիվանագիտական սեղեկատվության երրորդ բնագավառը ոլեսության ատաբին ատաբականությունն լուսաբանումն է մամուլում և լրատվության այլ միջոցների կողմից:

Այս ձեեր, հասկանալի է, որ հնում չկար և հանդես է գալիս մամուլի հանդես գալու հես միաժամանակ: Հեսազայում, 20-րդ դ. սկզբներին, մամուլին՝ օրաթերթեր, ասաթաթերթեր և ամսագրեր, ալեկացավ

ուսյիճն, իսկ 20-րդ դ. կեսերից մտն հեռուստեստությունը: Գ-րանք հզոր միջոց են արտաբերում ֆաղափականության մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման գործում: Կառավարությունները սովորաբար ձգտում են դրանց օգնությամբ ներգործել հասարակության վրա՝ իրենց արտաբերում ֆաղափականության մասին քարտեզագրության կարծիք ստեղծելու նպատակով: Ամբողջատեսիլական դեպքերում նույնպես ուղղակի արգելվում է որևէ ֆինանսական կառավարության արտաբերում ֆաղափականության վերաբերյալ: Այդպիսի երկրներում արտաբերում ֆաղափականությունը նույնացվում է ազգային արժանապատվության հետ և յուրաքանչյուր ֆինանսական ընկալվում որդես վիրավորանք ազգին: Լրատվության միջոցներին թույլատրվում է միայն գովաբանել ամբողջատեսիլական դեպքերում արտաբերում ֆաղափական ֆայլերը: Այդպիսի վիճակ էր սիրում Գերմանիայում և Իսպանիայում, Ֆրանկոյական Իսպանիայում, սալազարական Պորտուգալիայում, սալիմյան-բեժմենյան ԽՍՀՄ-ում, Լիբիայում, Իրանում, Եթովպիայում, Հայիթիում և այլ երկրներում:

Սակայն դեմոկրատական երկրներում այլ մթնոլորտ է սիրում և այստեղ արտաբերում ֆաղափականության վերաբերյալ արտաբերում կարծիքներ արտաբերելը, այդ թվում և ֆինանսական, սովորական երևույթ է և դա չի հետադարձվում կամ դատվում:

Առանձնահատուկ է մամուլի և լրատվության մյուս միջոցների դերը դեպքերում միջոց ևս կատարությունների սրման և, որ ավելի վստահավոր է, գլոբալ առձևակասման ժամանակ: Նրանք կողմ գնալով «հայրենասիրական» մոլոցին դառնում են վստահավոր զենք դիվանագիտության ձեռքում: Նրա միջոցով ստեղծվում է «հակառակորդի կերպար» և դրան ակնկալներն մասնակցում են դիվանագիտական գերատեսչությունները, բոլոր աստիճանի դիվանագետները, ընդհանուր միջոցներ արտաբերում գործերի մինիստրները, երբեմն նաև կառավարության և դեպքերում դեպքերը: Հեռախոսակցության «սառը դասերակցում» մոտ 45 արժեքները ընթացքում ամերիկյան և արևմտատեսիլական դիվանագիտական լրատվությունը ստեղծեց «հակառակորդի կերպար» ի դեմս Խորհրդային Միության, իսկ ԽՍՀՄ-ի և սոցիալիստական համագործակցության երկրների դիվանագիտական լրատվությունը «հակառակորդի կերպար» ստեղծեց ի դեմս ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի: Գ-րա ընդհանուր քավականին հետևել էր հարցերի «լուծումը»: Խորհրդային Միությունում քավական էր ասել «խոհրդայինական վստահ», իսկ արևմուտքում «խորհրդային վստահ», որդեսակ անցկացվել ամեն մի որդես և արտաբերում հասարակայնության աջակցությունը: Եւ դեպք է խոստովանել, որ դիվանագիտական մամուլ լրատվությունը ֆիչ ավերածություններ չգործեց և զգալիորեն թունավորեց միջազգային մթնոլորտը:

Դիվանագիտական լրատվությունը դեպք է ձեռն և իրոք ձեռն նոր մասնագիտություն՝ միջազգային լրագրողի և դիվանագիտական մեկնաբանի: Նրանց մեկնաբանությունները մամուլի էջերում, ռադիոյով կամ հեռուստեստությամբ դարձել են դիվանագիտական կյանքի անբաժանելի

նապ:

Նրանցից ոմանք ձեռք են բերել քարձր հեղինակություն և մեծ ազնեցություն, նույնիսկ այն աստիճանի, որ նրանց ձայնին ունկնդրում են ղեհական և դիվանագիտական գործիչները: 30-ական թվականներին սյողոխի հեղինակություն էր վայելում Ժենեայեա Տարուին (Ֆրանխաա) 50-80-ական թվականներին ԱՄՆ-ում Ուոլսեր Լիոյմանը, Ռեասոնը և այլք:

Դիվանագիտական լրատվությունն իրականացվում է ինչոյևս սովորական մամուլի միջոցով («Նյու Յորք Թայմս», «Վաշինգտոն դոյուս», «Թայմս», «Գարդիան», «Ֆիգուրո», «Իզվեստիա» և այլն), այնոյևս էլ հասուկ միջազգային-դիվանագիտական մասնագիտական հրատարակությունների միջոցով: Այս վերջինների թվին են դասկանում «Յունայսթեդ ստեյսս ընդ ուորլդ ռիդորս» (ԱՄՆ), «Լը Մոնդ դիոյլոմասիկ» (Ֆրանսիա), «Ֆրանկֆուրտեր ռունդբաու» (Գերմանիա), «Նովոյե վրեմյա», «Զա Ռուբեժոմ», «Մեծդոմնարոդնայա ժիզն» (նախկին ԽՍՀՄ) և այլն:

Այսոյիսով, կարող ենք ասել, որ դարերից ի վեր, դիվանագիտության խնդիրները քյուրեղանալով, մեր ժամանակներում հիմնականում հանգում են վերոհիշյալ վեց Ֆունկցիաների իրականացմանը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Հին ժամանակներում եւ վաղ միջնադարում արժաւոր արտաբերութիւնները վարող մշական հասուկ մարմիններ գոյություն չունէին: Գաբացարկում է նրանով, որ այդ դարաշրջանի յիսուկան կառուցվածքներին դեռեւս բնորոշ էին կառավարման ֆունկցիաների հասուկ բաժանում: Իսկ մյուս կողմից դիվանագիտությունն այնուխաի ծավալ ձեռք էր բերել, որ նրանով զբաղվելին հասուկ մարմիններ: Այդ առումով դիվանագիտությունը ակնհայտեւն զիջում էր ռազմական եւ հարկային հարցերով զբաղվող մարմիններին, որոնք յիսուկան համակարգում ակիւի գլխավոր տեղ էին զբաղեցնում:

Սակայն սովածից չլիս է այնուխաի հետեւություն անել, որ հին Երջանում եւ միջին դարերում բնդիանրադեւ չեն եղել, թեկուզ ժամանակավոր բնույթի, ծառայություններ կամ մարմիններ, որոնք զբաղվել են արժաւոր արտաբերականության եւ դիվանագիտության հարցերով:

Հին Եգիպտոսում մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակի կեսերին վարավորներին կից գործում էր գրասենյակի յիս ինչ-որ քան, որ զբաղվում էր դիվանագիտական գրագրությամբ: Հին Հունաստանում Եւս թե ինչ կայուն մարմնի դեր էին խաղում անձիկսիտնիսները: Գա կարեւոր սրբավայրերի Եուրջը բնակվող ցեղերի կրոնական-հակահական դաւանակցություն էր, որը յիսերազմ հայտարարելու կամ արգելելու եւ խաղաղություն հաստատելու իրավունք ուներ: Գոյություն ունեցող ավանդույթի համաձայն հունական արտաբերությունների միջեւ կնկվող յայնամազերը հաստատում էին Գելեոսի քրմերի կողմից: Նրանց էին դիմում նաեւ միջազգային իրավունքի այս կամ այն հարցի կառուցույթայն վեւ կամ արաւմայնութիւններ արաջանալու դեմքում: Հին Հունում սկզբնական Երջանում արժաւոր արտաբերական եւ դիվանագիտության հարցերի կարգավորման գործում վճռական ձայն ունեւին այսուեւ կոչված Ֆեյիակների քրմական կողմիաները: Արժաւոր արտաբերական բնագավառում թուր հայրերի համար յիսանալում էր նրանց թույլտույթունը: Նրանք էին հետեւում միջազգային համաձայնագրերի յիսիանմանը եւ նրանց իրավասության մեջ էր մնում յիսերազմ հայտարարել եւ հետություն կնկելը: Հանրադիտական Հռոմում (մ.թ.ա. 5-1-դդ.) արժաւոր արտաբերականութիւնը դեկավարում էր Սեւասը:

Հին Երջանում եւ վաղ միջնադարում արժաւոր արտաբերականութիւնը անմիջադեւ զբաղվում էին թագավորները եւ կայսրերը, նրանց ընտանիքի անդամները եւ արեւունիքի Եւս նեղ վերնախավը: Արժաւոր արտաբերականութիւնը հարցերն իրենց ձեռքում էին կենտրոնացրել Եգիպտոսի վարավորները, Ասորեստանի եւ Բաբելոնի թագավորները: Այդ ավանդույթը փոխանցվեց հետագա դարերի միադիտներին: Արժաւոր արտաբերականութիւնն անմիջաբարեւն իրականացնում էին Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Հայոց թագավոր Տիգրան մեծը, Հռոմի եւ Բյուզանդիայի կայսրերը, յիսուից արեւները եւ արաբական խալիֆները:

Հետագայում, սկսած ու Երջանարից, երբ յիսությունների միջեւ Եիտակորեւն աւխուժացան արտաբերական, առեւտրանիտական եւ այլ

բնույթի կառույցը, որոնց հիմքի վրա քարձրացավ դիվանագիտության դերն ու նշանակությունը, անհարժեհություն ծագեց ստեղծելու արժանի ֆաղափականության և դիվանագիտության հարցերով զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ: Դրան մեծ խթան հանդիսացավ խոսք կենտրոնացված ղեկավարությունների ստեղծումը, որոնք իրենց սերխորհաների ընդարձակման, օտար երկրների նվաճման, գաղութների ձեռքբերման, կարևոր առևտրական ծովային և գետային ուղիների վրա ժխտակետի, աշխարհի այս կամ այն մասում իրենց ֆաղափական հեգեմոնիան հաստատելու նկատառումները քարձրացրին ղեկավար ֆաղափականության մակարդակի: Այդ բարդ ու դժվարին խնդիրների լուծմանը հնարավոր չէր հասնել միայն զենքի միջոցով: Դրանք դաժնաբան էին նաև ֆաղափական-դիվանագիտական լուծումներ: Այս դարազան հանգեցրեց ոչ միայն դիվանագիտական գործունեության աշխուժացմանը, այլև հասուկ և մեծական արժանի ֆաղափական մարմինների ստեղծման անհարժեհությանը:

Արժանի հարաբերություններով և դիվանագիտությամբ զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ 14-15-րդ դդ. ձևավորվեցին Բյուզանդիայում, Օսմանյան կայսրությունում և Ճապոնիայում: Այդ ինստիտուցիաները հասկառեա զարգացած էր բյուզանդական կայսրությունում, որը աշխուժ ֆաղափական և առևտրական հարաբերություններ էր հաստատել Արևելքի և Եւրոպայի բազմաթիվ երկրների հետ:

Հետագայում, սկսած 15-16-րդ դդ., արժանի հարաբերությունները ճնշող հասուկ մարմիններ են առաջանում Արևմտյան և Արևելյան Եւրոպայի երկրներում, իսկ ստղա նաև աշխարհի այլ մասերում: 18-19-րդ դդ. կասարվեց հաջորդ ֆաղափական հարաբերությունները վարելու համար ստեղծվում են արժանի գործերի մինիստրություններ կամ նրանց համագործ մարմիններ:

Արժանի գործերի մինիստրությունների ձևավորումը չէր նշանակում, քե ղեկավարող դեկլարացիան զրկվեցին արժանի ֆաղափականության հարցերով զբաղվելու և առավել եւս այդ հարցերը լուծելու իրավունքից: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն, որ ճեղի ունեցավ ղեկավար մարմինների Խունկցիաների հետագա դիֆերենցիացիա և արժանի հարաբերություններ իրականացնող մարմինների նոր ասիժանակարգի սահմանում:

Այժմ ընդունված է արժանի ֆաղափականության մարմինները բաժանել երկու խմբի՝ ներքին և արժանի: Արժանի՞նը՝ դա մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչությունն է, որի մասին խոսվեց նախորդ մասում: Այժմ կանգ կառնենք արժանի հարաբերությունների ներքին մարմինների գործունեության դարձարանման վրա:

Ճամանակակից փուլում արժանի ֆաղափականության մեծական քարձրագույն մարմիններն են՝ ա) արժանի հարաբերությունների կամ գործերի մինիստրությունը, բ) կառավարությունը, և գ) ղեկավարող դեկլարացիան, որեզրից կամ նրանց վարչություններով օժտված կոլեկտիվ մարմին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ

Այդ մարմինը արքեր երկրներում արքեր անուններով է կոչվում: Աբխազի երկրների մեծ մասում այն անվանում են արսախին գործերի մինիստրություն: Այդ գերաստչությունն այդ անունն է կրում Գերմանիայում, Իսպիայում, Հունգարիայում, Շվեդիայում, Իրանում, Բուրիայում, Եգիպտոսում, Հորդանանում, Սիրիայում, Սենեգալում, Տանզանիայում, Բրազիլիայում, Պերուում, Ալյուսալիայում և բազմաթիվ այլ երկրներում: Մրանց ղեկավարը կոչվում է արսախին գործերի մինիստր:

Սակայն կա երկրների մի խումբ, որտեղ այդ գերաստչությունը յուրովի է կոչվում: Մեծ Բրիտանիայում այն կոչվում է Արսախին գործերի և համագործակցության մինիստրություն, քեռ առօրյա խոսակցության մեջ օգտագործում է նաև Գորին օֆիս՝ Արսասահմանյան գրասենյակ անունը: ԱՄՆ-ում արսախին հարաբերությունների հարցերով զբաղվող մարմինը կոչվում է ղեկավար ղեկարսամենս, իսկ ղեկավարը ղեկավար ֆարսուար: Մի փոքր այլ է այդ գերաստչության անվանումը Շվեյցարիայում, այստեղ այն կոչվում է ֆաղաֆական ղեկարսամենս, իսկ նրա ղեկավարը՝ ֆաղաֆական ղեկարսամենսի դիրեկտոր: Այս բնագավառում իր արքերակիչ երանգն է մտցրել նաև Արգենտինան: Լատինամերիկյան այս երկրի արսախին ֆաղաֆականության համար դասասխանաճու մարմինը կոչվում է Արսախին հարաբերությունների և դասամոմբի մինիստրություն: Իսկ Ֆրանսիայում, որտեղ երկար ժամանակ այդ գերաստչությունը կոչվում էր արսախին գործերի մինիստրություն, վերանվանվեց Արսախին հարաբերությունների մինիստրության:

Այդ գերաստչությունը բազմիցս փոխել է իր անվանումը Ռուսաստանում: Այստեղ արսախին ֆաղաֆականությամբ զբաղվող առանձին և մեսական մարմին ստեղծվել է 1549 թ. Իվան Ահեղ ցարի հրամանով և այն կոչվում էր Պոսոլսկի դրիկազ: Պոսո 1-ը 1720 թ. այն վերակազմավորեց Պոսոլսկի կամ Արսախին գործերի կալեզխայի: 1832 թ. ընդհուպ մինչև 1917 թ. հոկտեմբերյան հեղափոխումը նա կոչվում էր Արսախին գործերի մինիստրություն: Հեղափոխումից ևս քաղաքային իշխանության գլուխ անցնելուց հետո քոլոր նախկին մինիստրությունները լուծարի ենթարկվեցին և նրանց փոխարեն ստեղծվեցին ժողովրդական կոմիսարիատներ: Այդ նույն սկզբունքով Արսախին գործերի մինիստրությունը վերակազմավորվեց Արսախին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի: Սակայն 1946 թ. կրկին ստացավ նախկին անվանումը՝ Արսախին գործերի մինիստրություն, որը 1991 թ. նոյեմբերին վերանվանվեց Արսախին հարաբերությունների մինիստրության:

Քանի որ հայկական ղեկավարությունը Մեծ Հայքում վերացել էր 11-րդ, իսկ Կիլիկյան Հայաստանում 14-րդ դ., ապա երբ միջնադարում սկսվեց ղեկավար առանձին, այլ բվում ևս արսախին ֆաղաֆական մարմինների կազմավորումը, Հայաստանը դուրս մնաց այդ դրոցեսից: Արսախին ֆաղաֆականության հարցերով զբաղվող հասուկ մարմին Հայաստանում

ստեղծվեց մայից 1918 թ. ղեկավարության վերականգնումից եւ Հայաստանի Հանրապետության կազմավորումից հետո, որը կոչվում էր Արսաֆին գործերի նախարարություն: 1920 թ. նոյեմբերին, Հայաստանի Հանրապետության անկումից եւ Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կազմավորումից հետո, Հայաստանում եւս, ինչդեռ մյուս խորհրդային հանրապետություններում, ստեղծվեւ Արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ: 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին՝ ԽՍՀՄ-ի կազմավորումից հետո, որի մեջ մտան խորհրդային բոլոր հանրապետությունները, այդ թվում եւ Հայաստանը, հանրապետությունները գրկվեցին ինֆնուրայն արսաֆին ֆաղաֆականություն վարելու իրավունից եւ վերացվեցին հանրապետական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատները: Արսաֆին ֆաղաֆականություն վարելու մեկաւնուրիւ անցալ կենտրոնական կամ միութենական կառավարությանը եւ դրան համադասախասն էլ ստեղծվեց մեկ միութենական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ:

1944 թ. վեհրվարի 1-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի որուււմաւր միութենական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատը վերակազմավորվեց միութենական-հանրապետական կոմիսարիատի եւ այդ հիման վրա հանրապետություններին իրավունք սրվեց ունենալու իրենց արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատները: Գրա նոդասակն Լր, ինչդեռ նեւլաւ էր որուււման մեջ, հանրապետություններին իրավունք վերադասնել ուղղակի եւ անմիջական հարաբերություններին մեջ մսնել օսարերկրյա դետություններին հետ:

Այս որուււման հիման վրա 1944 թ. արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատ ստեղծվեւ նաեւ Խորհրդային Հայաստանում, որը 1946 թ. վերանվանվեց արսաֆին գործերի մինիստրություն: Թեւ ստեղծվեց արսաֆին գործերի մինիստրություն, սակայն Հայաստանը, ինչդեռ նաեւ մյուս բոլոր հանրապետությունները, այդդեռ էլ իրավունք չսացան ուղղակի կադեր հասսասել օսարերկրյա դետություններին հետ եւ ունենալ սեփական արսաֆին ֆաղաֆականություն:

Այս վիճակիդ դասնոյանվեց ընդհոդ մինչեւ 1990 թ. օգոստոսը, երբ Հայաստանում տեղի ունեցան ֆաղաֆական փոփոխություններ. ընդունվեց անկախության մասին հռչակագիր, Խորհրդային Հայաստանը կոչվեց Հայաստանի Հանրապետություն եւ այլն: նախկին մինիստրությունները վերանվանվեցին նախարարության եւ Հայաստանի Հանրապետությունում կրկին սկսեց գործել արսաֆին գործերի նախարարություն:

Արսաֆին գործերի հասուկ մարմինը կամ մինիստրությունն ունի իր հսակ խնդիրները եւ գործունեության որոււակի երջանակները: նա մասնակցում է դետության արսաֆին ֆաղաֆականության հիմնական ուղղություններին եւ կուրսի մեակմանը եւ կառավարության ֆնանակմանն է ներկայացնում արսաֆին ֆաղաֆականության վերաբերյալ սկզբունքային քնոյթի առաջարկություններ եւ որոււմներ: նա միաժամանակ այդ ֆաղաֆականության իրականցման գլխավոր մարմինն է: Կառավարության համադասախասն որոււմներից հետո, արսաֆին գործերի մինիստրություն-

նը զբաղվում է արՏաֆին ֆաղաֆականության և դիվանագիտության ամենօրյա հարցերով: Դրա մեջ մտնում են դեկտրայան դեկլարարին և կառավարությանը իրազեկ դասել կախարհում սիրող ընդհանուր ֆաղաֆական դրության և առանձին դեկտրայունների հետ ծագող կարեւոր դրոքլեմների ու հարաբերությունների վիճակի մասին: Նա ամենօրյա կառի մեջ է մտնում երկրում հավասարմագրված մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների հետ, ընդունում է արՏասահմանյան դաշնակալական դասվիրակություններ և բանակցություններ վարում նրանց հետ:

ԱրՏաֆին հարաբերությունների հասուկ մարմնի կարեւորագույն խնդիրն է բոլոր դայանմագրերի և համաձայնագրերի նախագծերի դասրասումը և դրանք կառավարության բնարկմանն ու հասսամանը ներկայացնելը՝ համադասասխան եզրակացություններով և հանձնարարականներով:

ԱրՏաֆին գործերի մինիստրության գործունեության մեջ մեծ տեղ են գրավում արՏասահմանում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների գործունեության դեկլարումը և վերահսկումը, որն իրականացվում է դարբերաբար նրանց ողարկվող Երջաբերականների, հանձնարարականների, կարգադրությունների, ինչդեռ նաև խոհրդակցությունների միջոցով:

Եւ, վերջապես, արՏաֆին գործերի մինիստրության ողղակի դասրականությունների մեջ է մտնում արՏասահմանում իր կողմից ներկայացվող դեկտրայան և նրա ֆաղաֆացիների իրավունքների ու շահերի դաշնականությունը, այս կամ այն դեկտրայան կողմից նախկինում ձեռք բերված համաձայնությունների խախտման կանխումը և այլն:

ԱրՏաֆին գործերի մինիստրության աշխատանքները դեկլարում է մինիստրը, որը հանդիսանում է կառավարության անդամ: Հազվադեպ է մի այն դեղերը, երբ այդ դաշնը միաժամանակ զբաղեցնում է դրեմին մինիստրը:

ԱրՏաֆին գործերի մինիստրը օժտված է լայն լրագորություններով և օղերասիվ կերով իրականացնում է իր ներքալա մինիստրության ամենօրյա աշխատանքները՝ կազմակերպում կարեւոր հարցերի, կառավարությանը ներկայացվող դրոքլեմների բնարկում, որոշումների նախագծերի կազմում, սալիս հանձնարարականներ այս կամ այն դրոքլեմի լուծման վերաբերյալ, ընդունում արՏասահման դաշնակալական դասվիրակությունների դեկլարարների, երեսի դեկտրայան և դիվանագիտական գործիչների և այլն: Նրա իրավասությունների մեջ է մտնում կցորդից մինչև գործերի ժամանակավոր հավասարմասարը արՏասահման աշխատանքի նեանակելը, հասսամում է հավասարմագրերը, հեկանչի գրերը և այլն:

ԱրՏաֆին գործերի մինիստրը ի դաշնոն ներկայացնում է իր դեկտրայանը բանակցությունների ժամանակ, միջազգային զանազան կազմակերպություններում, կոնձերանակներում և հանդիպումներում:

Տվյալ դեկտրայան արՏաֆին ֆաղաֆականության խնդիրները և դիվանագիտական աշխատանքների ծավալը կանխորոշում են արՏաֆին գործերի մինիստրության կառուցվածքը, աշխատակիցների քանակը, քա-

ժինների բնույթը և այլն: Բաժինները կան վարչությունները բաժանվում են երկու կարգի՝ ֆաղափական-սարածֆաբրիկային՝ ևսրոպական երկրների, Մերձավոր և Միջին Արևելքի, Հեռավորարևելյան, Հյուսիս-Ամերիկյան և այլն. որոնք զբաղվում են արտաքին ֆաղափական ոլորտներով, և Ֆունկցիոնալ՝ իրավաբանական, միջազգային կազմակերպությունների, հյուպատոսական, արտոդական և այլն:

Բացի արտաքին գործերի մինիստրությունից կան նաև ողեսական այլ մարմիններ, որոնց գործունեությունն առնչվում է արտաքին հարաբերությունների հետ: Դրանց շարքում առաջին հերթին դեմ է նեղ արտաքին առևտրի, արտաքին սննդական կադրերի մինիստրությունները, զանազան կոմիտեներ, որոնք իրականացնում են վայրաս-Ֆինանսային, մշակութային և այլ կադրեր: Սակայն այս մարմինները, ընդունված կարգի համաձայն, իրենց Ֆունկցիաներն իրականացնելիս համագործակցում են արտաքին գործերի մինիստրության հետ, որը բոլոր դեպքերում մնում է ողեսության արտաքին ֆաղափականությունն օղերասիվ կերպով իրականացնող գլխավոր մարմինը:

Պատմության մեջ որդես փայլուն դիվանագետներ և առաջնակարգ արտաքին գործերի մինիստրներ մեկ են Շարլ-Մորիս Թալեյրանը (Ֆրանսիա), Կլեմենս Մասերնիխը (Ավստրիա), Հենրի Ջոն Թեմոլ Պալմերստոնը (Անգլիա), Կորդել Հելլը (ԱՄՆ) և ուրիշներ: Թեև հայերը ողեսականությունը կորցրել էին, սակայն նրանք նույնպես ունեցել են օտարի ծառայության մեջ զնվող մի շարք փայլուն դիվանագետներ: Դրանց շարքում առաջինը դեմ է նեղ Նուբար Նուբարյանին, որ 19-րդ դ. 70-80-ական թվականներին բամիցս զբաղեցրել է Եգիպտոսի ողեսներ. մինիստրի և արտաքին գործերի մինիստրի դասեմները և խոր հեմք բողել արարական այդ երկրի ֆաղափականության մեջ:

Մրքին դիվանագիտություն կիրառելու իր փայլուն ունակություններով աչքի ընկավ ինքնավար Լիբանանի առաջին մութասառիՖ՝ փոխարև-կառավարիչ Արքին Կարաղես Դառայանը (1861-1865 թթ.), որի ջանքերի շնորհիվ կարգավորվեցին Լիբանանի հարաբերությունները ևսրոպական ողեսությունների հետ և ճանաչում սսացավ նրա, որդես ինքնավար ողեսական յուրասեսակ կազմավորման կարգավիճակը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐԸ
ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՏԱԶԻՆ ԶԱՎԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

Արտաքին հարաբերությունների մարմինների սասիճանակարգում երկրորդ տեղը, ողեսության դեկավարից հետո, իր կարեւորությամբ գրավում է կառավարությունը: Յուրաֆանչյուր երկրի կառավարություն ինքն է որո-

եռմն սլլալ ոլեսուքյան ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին քաղաքականութիւնը եւ նեռմն նրա իրականացման ուղիները, մեթոդները եւ ձևերը: Կառավարությունը որդես կոլեկիալ մարմին համադասաստիան հրահանգներ է սալիս արտաքին գործերի մինիստրոքյանը, որը իրաւասու չէ որևէ լուրջ քալ կասարկ սառնց կառավարոքյան եւ նրա ղեկավարի՝ որևէմիեր մինիստրի գիտոքյան եւ համաձայնութիան: Միաժամանակ կառավարությունը իր հսկողութիան սակ է դասիում արտաքին գործերի մինիստրոքյան կողմից արտաքին քաղաքականութիան վերաբերոքյալ ընդունված որոշումների, հրահանգների ու կարգադրությունների կասարմը:

Արտաքին քաղաքականութիան բնագալառում կառավարութիան գործունեութիան շաս կարևոր մասն է կազմում օտարերկրյա ոլեսությունների հես ոլայմանագրերի եւ համաձայնագրերի կնիումը, որը սովորաքար իրագործում է որևէմիեր մինիստրը: Այդ հարցերի նախատղասրասումը իրագործում է արտաքին գործերի մինիստրոքյանը: Նույնիսկ այն դեղիում, եր ոլայմանագիրը ստրագրում է արտաքին գործերի մինիստրը, աղա դասարկում է կառավարութիան անունից՝ սասնալով դրա համար համադասաստիան լիագորություններ:

Կառավարությունը որդես արտաքին հարաբերությունների բնագալառում ընդհանուր ղեկավարություն իրագործող մարմին, նեանակում է դասեռնական դասլիրակություններ քանակցությունների համար եւ սահմանում նրանց լիագորությունների շջանակները, որոշում միջազգային կոնՖերանսներին մասնակցելու հարցը եւ հասսասում դասեռնական դասլիրակութիան կազմը: Նրա իրաւասութիան մեջ է մնում զանազան միջազգային կազմակերդություններում (ՄԱԿ, ՆԱՏՕ, Արաքական ոլեսությունների լիգա, Երոդյական սնեստական համագործակցություն եւ այլն) իր ներկայացուցիչներին նեանակելը: Բալականին լայն են որևէմիեր մինիստրի լիագորությունները: Բացի նրանից, որ նա իր ղեկավարած կառավարութիան արտաքին քաղաքական կուրսն իրականացնում է արտաքին հարաբերությունների մարմինների՝ արտաքին գործերի, արտաքին առեսրի, արտաքին սնեստական կաղերի մինիստրոքյանների եւ զանազան կոմիտեերի միջոցով, կառավարութիան նախազահն իր հերթին կարող է անմիջականորեն քանակցություններ վարել օտարերկրյա ոլեսությունների եւ կառավարությունների ղեկավարների եւ այլ քարծրաստիժան գործիչների հես, ընդունել դիվանագիտական ներկայացուցիչների, ստրագրել ոլայմանագրեր, գլիտալորել կառավարական դասլիրակություններ եւ մասնակցել միջազգային կոնՖերանսներին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՈՐԴԳ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐԸ

Արտաքին հարաբերությունների մարմինների համակարգում աննաքարծր տեղը գրավում է ոլեսութիան ղեկավարը: Միջազգային նորմների

համաձայն արժափն հարստերություններում նա իրականացնում է քաղաքացույց ներկայացուցչությունը և իրավասու է ընդունել ամենադաստիարակաճանաչ օրենսդրությունները:

Տարբեր երկրներում դեկտրայան դեկավարը տարբեր սիստոմ է կրում: Երկրների մի մասում դեկտրայան դեկավարը միատեսն է՝ քաղաքացու: Այդ հնագույն ինստիտուտը դաստիարակել է Մեծ Բրիտանիայում, Շվեդիայում, Իտալանիայում, Նորվեգիայում, Սաուդյան Արաբիայում, Հնդկաստանում, Ճապոնիայում, Մարոկկոյում և այլ երկրներում: Սակայն, ոչև է նեել, որ նրանց միջև կա որոշակի տարբերություն: Մի տարբեր երկրներում հաստատվել է սահմանադրական միատեսություն, ինչոյն Մեծ Բրիտանիայում, իսկ որոշ երկրներում քաղաքացույց միատեսություն, ինչոյն Սաուդյան Արաբիայում:

Երկրների երկրորդ խմբում դեկտրայան դեկավարը որեզիղենեն է: Այդոյնի կարգավիճակ գոյություն ունի ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Արգենտինայում, Մեքսիկայում, Եգիպտոսում, Սիրիայում, Լիբանանում, Պակիստանում, Թուրքիայում, Մալիում, Գանայում, Թունիսում և քաղաքացույց այլ երկրներում:

Մինչև վերջերս գոյություն ուներ երկրների մի խումբ, որեզիղ դեկտրայան դեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր կոլեզիալ մարմինը: Այդոյնի էր իրավիճակը սոցիալիստական համարվող երկրներում՝ ԽՍՀՄ-ում, Բուլղարիայում, Ռումինիայում, ԳՂՀ-ում և այլն: ԽՍՀՄ-ում մինչև 1990 թ., երբ մեզվեց որեզիղենենի դաստես, դեկտրայան դեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը: Համանման փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև Բուլղարիայում, Լեհաստանում, Ռումինիայում և այլուր:

* Արժափն քաղաքացույցայան քնազավառում դեկտրայան դեկավարին է դասկանում դաստեսազն հայտարարելու և հաստություն կնեկելու, միջազգային դաստեսազները վավերացնելու կամ չեղյալ հայտարարելու, առաջին կարգի դիվանագեսներին՝ դեստեսներին և նրանց հավաստամազները ընդունելու և մյուս երկրներում նոյն սաստեսակարգի դիվանագեսական ներկայացուցչներ հավաստամազներու, դեկտրայան արժափն քաղաքացույց կուրը հաստատելու իրավունքը:

Սակայն այդ Ֆունկցիաներն իրազորեելիս դեստեսությունների դեկավարները տարբեր երկրներում օգտվում են տարբեր իրավունեներեց, որը կախված է սլյալ երկրում հաստատված հաստարակարգեց և գործող օրենսդրությունեց:

Չախազանց մեծ լիազորություններեց է օգտվում ԱՄՆ-ի որեզիղենենը, ինչոյն նաև այն երկրների որեզիղենեները, որեզիղ կառավարման համակարգը նման է կամ մոտ է ամերիկյանին: Եւ երե ի նկասի ունեւանե, որ ԱՄՆ-ում գոյություն չունի որեմիներ մինիստրի դաստես և որեզիղենեն ըստ սահմանադրության իրականացնում է քե՝ օրենսդիր և քե՝ գործադիր Ֆունկցիաներ, ադյա հասկանալի կղառմա նա լիազորությունների արժափազ լայն սահմանները, այդ քվում և արժափն հարա-

քերտությունների քննազավառում: ԱՄՆ-ի որեզիդենտն իրավունք ունի կն-
 ֆելդ դայմանագրեր, նեանակել դեպիաններ՝ սեմասի համաձայնությամբ
 և այլն: Պատերազմ հայտարարելու իրավունքը դասկանում է կոնգրեսին,
 սակայն այդ օրենսդիր մարմինը նման ֆայլի է դիմում միայն որեզիդեն-
 տի հետ խորհրդակցելուց և ձեռնարկներն նրա համաձայնությունը ստա-
 նալուց հետո: Իսկ որդես կանոն որեզիդենտն ինքն է դիմում կոնգրեսին
 այս կամ այն դեպքում որ պատերազմ հայտարարելու առաջարկությամբ:
 Այդպես վարվեց ԱՄՆ-ի որեզիդենտ Ֆրանկլին Ռուզվելթը 1941թ. դեկ-
 տեմբերին Ճապոնիային դատերազմ հայտարարելու հարցում, այդպես
 վարվեց Ջորջ Բուշը 1991թ. հունվարին, երբ նրա առաջարկությամբ դա-
 տերազմ հայտարարվեց Իրախին:

Արտաքին ֆադախականության քննազավառում ԱՄՆ-ի որեզիդենտին
 մեծ լիազորություններ է տալիս այսպես կոչված կասարողական համա-
 ձայնագրեր կնքելու իրավունքը, որ կիրառվում է 18-րդ դ. վերջերից: Դրա
 յուրահասկությունը կայանում է նրանում, որ նման համաձայնագրերը, որ
 կնքում է որեզիդենտը, սեմասի կողմից վավերացման կարիք չեն զգում:
 Այդ սկզբունքներով արտասահմանյան երկրների հետ համաձայնագրեր են
 կնքվել փոստային հարցերի, մախասների, առեսի վերաբերյալ: Նույն
 սկզբունքով 1933 թ. նոյեմբերի 16-ին կնքվեց Ռուզվելթ-Լիսվինով համա-
 ձայնագիրը ԱՄՆ-ի կողմից ԽՍՀՄ-ը ճանաչելու և երկու երկրների մի-
 ջեի դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու մասին: Նման
 համաձայնագրեր են կնքվել սնեստական, ռազմական, ֆադախական տար-
 քեր հարցերի գծով:

Սահմանադրական միադեություններում դեպքային դեկավարը մի-
 ադեսն է: Բայց ֆանի որ այդդիսի երկրներում, ինչպես Մեծ Բրիտանի-
 ան, Շվեդիան և այլն, թագավորի անունից դեկավարում է կառավարու-
 քությունը, ադա միադեսը արտաքին ֆադախականության քննազավառում ո-
 չինչ չի ձեռնարկում առանց կառավարության, ինչպես նաև դառա-
 մենսի որոշման: Բոլոր հարցերի գծով անհրաժեշտ է նրանց համաձայ-
 նությունը: Պառլամենտն է ընդունում դատերազմ հայտարարելու և հա-
 տություն կնքելու մասին որոշում, հավանություն տալիս կառավարության
 կնքած դայմանագրերին և այլն: Միայն դրանից հետո դրանք են երկա-
 յացվում են թագավորի հաստատմանը: Սակայն վերջինս իրավունք ունի
 մեծել դառադամենսի կողմից ընդունված օրենքները և որոշումները և
 դրանք վերադարձնել կրկին դառադամենսի ֆննարկմանը: Սահմանադրա-
 կան միադեություններում թագավորները սովորաբար խուսափում են
 նման ֆայլերի դիմելուց, ֆանի որ դա առաջացնում է առձակասում
 նրանց և օրենսդիր մարմինների միջե: Մեծ Բրիտանիայում, օրինակ,
 դառադամենսի ընդունած որոշումը թագավորը վերջին անգամ մեծել է
 1707 թ.:

Այլ է վիճակը թագարձակ միադեություն համարվող Սաուդյան Ա-
 րաբիայում, որտեղ գոյություն չունի սահմանադրություն (սահմանադրու-
 քություն համարվում է Ղուրանը) և դառադամենս: Սաուդյան թագավորն

ինքն է ընդունում և հաստատում արժանի ֆաղափականության վերաբերյալ բոլոր կարեւոր որոշումները:

Իսկ ինչ վերաբերում է ղեկությունների երրորդ խմբին, որտեղ ղեկության ղեկավարի Ֆունկցիան իրականացվում էր կոլեգիալ մարմնի՝ Գերագույն խորհրդի նախագահության (ԽՍՀՄ), Պետական խորհրդի (ԳԳՀ, Լեհաստան), Խուրալի նախագահության (Մոնղոլական ժողովրդական Հանրապետություն) կողմից, առյա նրանց էլ տասկանում էր տասերազմ հայտարարելու, հաստատելու կնքելու, միջազգային դայմանագրերը վավերացնելու, դեստաններին և դեստանորդներին նշանակելու և հեռ կանչելու, սվյալ երկրում հավասարմագրված դիվանագիտական ներկայացուցիչների հավասարմագրերն ընդունելու իրավունքը և այլն:

Միջազգային նորմերի համաձայն ղեկության ղեկավարը՝ միառես, ոյրեգիդես և կոլեգիալ մարմնի նախագահ, և նրան ուղեկցող բոլոր դասեռնական անձինք արժատահմանում զտնվելու ընթացքում օգտվում են դիվանագիտական արտնություններից և իմունիտեսից:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

Մինչև այժմ լուսարանվում էին դիվանագիտական գործունեության
սարբեր կողմերը: Այժմ կանգ առնենք այդ գործունեությունն իրականաց-
նող դիվանագիտական կարգավիճակի և դերի դարգաբանման վրա, որով
և, ինչպես կարծում ենք, կամբողջանա «դիվանագիտության» հասկացո-
ղությունը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԻՎԱՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳԸ

Արժափն ֆաղափակամտության և դիվանագիտության քննազավառի դաշնայաները շարքեր ժամանակներում և շարքեր ժողովուրդների մոտ գանազան անուններով են կոչվել: Միանման չեն եղել նաև նրանց կողմից իրականացվող նունկցիաները: Մեզ հասած վկայությունների համաձայն դիվանագիտական քննազավառի ամենահին դաշնայան կոչվել է սուրհանդակ: Այդդեպ էին կոչվում դեռևս մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակում Եգիպտոսի փարավոնների արժունիքում հայտնված առաջին դաշնայաները, որոնց մասնագիտությունը և անմիջական խնդիրը Եգիպտոսի կաղերը հարեան երկրների՝ Խեթական քաղաքության, Միսանիի, Բաբելոնի, Ասորեսանի և այլ երկրների հետ աղափուկելն էր:

Արժափն հարաբերությունների աշխուժացումը և բարդացումն անհրաժեշտ դարձրեց դիվանագիտական նոր մասնագիտության ծնունդը, որդիսին հանդիսացավ դիվանագիտական գրագիրը: Արժափն կաղերը այլևս հնարավոր չէր հուսալիորեն աղափուկել սուրհանդակի և նրա կողմից փոխանցվող բանավոր տեղեկությունների միջոցով: Պահանջվում էին գրավոր հավաստիացումներ, որը ոչ միայն դիվանագիտական կաղի ավելի հուսալի ձև էր, այլև հնարավորություն էր Տալիս ավելի հանգամանորեն և հստակ կերպով որոշել և սահմանել դեպքությունների փոխհարաբերությունները: Մանավանդ, որ դիվանագիտական դրակցիկայում մոտ քործեց դայմանագիր կնիքը և սուրհանդակին գրավոր հանձնարարություններ Տալը: Եգիպտոսում, Ասորեսանում, իսկ ավելի ուշ նաև Հունաստանում, Հռոմում և մյուս երկրներում հայտնվում են դիվանագիտական գրագրությունն աղափուկող և իրականացնող հասուկ գրասենյակներ:

Հեռագայում, մասնավորապես Հին Հունաստանում, աղա և Հին Հռոմում, հանդես են գալիս հասուկ լիագործված անձեր, որոնք ընդհանուր անունով կոչվում են դեսպաններ: Մակայն դրանք չլիսեք է Եփրեթի ժամանակակից դեսպան հասկացողության հետ, որի մասին խոսք կգնա սուրե: Ամենայն հավանականությամբ դեսպանը այդ Երջանում, մինչև ուշ միջնադար եղել է դիվանագետի համարժեքը, թեև դարձյալ շարքեր երկրներում նա շարքեր անուններ է կրել: Այսպես, օրինակ, Հոմերոսյան Հունաստանում (մ.թ.ա. 12-8-րդ դդ.) դեսպանը կամ արժափն ֆաղափակության քննազավառում հասուկ հանձնարարություն կատարող դաշնայան կոչվել է բանքեր, լրաքեր, նույնիսկ Իրեսակ՝ անգելոս, իսկ դասական Հունաստանում (մ.թ.ա. 8-4-րդ դդ.) սվազ՝ ոլբսքեսյա: Մանուի օրենքներում նա ամենայն հավանականությամբ կոչվել է դեսպան: Հին Հռոմը Երջանառության մեջ մցրեց դիվանագետների նոր անվանումներ՝ լեզաս և օրասո, որը նույն դեսպանն էր: Իսկ Հռոմի դատի դիվանագի-

սական ներկայացուցիչը կրում էր նունցիա անունը:

Հայոց աբխազներին ևս հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված է եղել դեսպան անվանումը: Այդ մասին վկայություններ կան հայ դասնիչներ Ագաթանգեղոսի, Բուզանդի, Փարդեցիի, Եղիշեի և այլոց մոտ: «Սա դեսպանագնաց լեալ էր առ Վարազադայի», գրում է Փավսոս Բուզանդը: Կամ «Երթիցն առ բազավորն Վաղես դեսպանությամբ» և այլն: «Նոր բառագիրք Հայկազեան լեզուի» մեջ դեսպանը բնութագրվում է որդես «դասգամավոր, հրեզակ, դասվիրակ, միջնորդ քանից ի մեջ տնտեսանց», նաև խաղար սանոդ*: Դեսպանի նույն բնութագրությունն է սրված, հազվի առնելով հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված սովորույթը և փորձը, նաև Հր. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանում»՝ «Երկու իշխանութեանց միջև դասգամավոր կամ միջնորդ քանից»**: Ինչդեռ նույն, դիվանագիտություն (դիպլոմատիա) տերմինը Արեւմտյան Եւրոպայում գործածական է դառնում 18-րդ դ. վերջերից: Ամենայն հավանականությամբ դիվանագետ (դիպլոմատ) տերմինը իր համար ուղի է հարթում նույնդեպի այդ ժամանակ և դարձել գործածական իբրև արտաքին ֆաղափականության մարզում զբաղված դասնիչաների և նրանց աշխատանքի բնույթը սահմանող և արբերակող ընդհանուր տերմին:

Պատմության ընթացքում որոշակի էվոլյուցիա կրեց հնում և միջնադարում դեսպան կոչվածների նույնանուններն ու խնդիրները:

Մանուի ուսմունքի և օրենքների մեջ (մ.թ.ա. առաջին հազարամյակ) նույն է, որ դեսպաններից է կախված դաստերագն կամ խաղաղություն լինելու և չլինելու հարցը, քանի որ միայն նրանք են ստեղծում դաշինքներ և գժեցնում դաշնակիցներին, սնորհում այն գործերը, որոնց դասնառով բազավորների միջև հաստատվում է խաղաղություն կամ սկսվում դաստերագն:

Հին Հունաստանում, և ոչ միայն այնտեղ, դեսպանների ամենաառաջնակարգ խնդիրը կայանում էր հարթել պոլիսների միջև ծագող կոնֆլիկտները և կանխել նրանց վերաճումը դաստերագնի: Դրա հետ մեկտեղ նրանց իրավասության մեջ էր մտնում մյուս դեսպաններին հետ դաշինք կնքել և զանազան դայնամիկ գործեր ստորագրել:

Այս ֆունկցիաները ոչ միայն անցան Հին Հռոմի դեսպաններին՝ լեզուներին և օրհաններին, այլև որոշ չափով ընդարձակվեցին: Այսպես, ընդունված կարգի համաձայն Հռոմում դեսպանների խնդիրների մեջ էր մտնում դաստերագն հայտարարելը, հասցություն կնքելը, դայնամիկ գործեր ստորագրելը, նվաճված տերիտորիաների (դոմինիոնների) կազմակերպումը, միջազգային կոնֆլիկտներ հարթելը, ինչդեռ նաև կրոնական վեճերն ու արտադայնությունները լուծելը:

Միջնադարը դեսպանների ֆունկցիաների մեջ ըստ էության սկզբուն-

* Նոր բառագիրք Հայկազեանց լեզուի, հասր Ա, Երևան, 1979, էջ 610:

** Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Ա հատր, էջ 654:

բային փոփոխություն չմտցրեց:

Այսպիսով, ինչոպես տեսում ենք դիվանագիտության մարզում զբաղված լուսավորչականների կարգավիճակի և Ֆունկցիաների հարցում չկար միասնական, բոլոր դեպքերումների կողմից ընդունված համակարգ: Այս բնակավայրում տիրում էր մի խառնաժողովրդ վիճակ, որը խիստ քաղաքացուն էր հարաբերությունները դեպքերումների միջև, մտցնում լուսավորչից դժվարություններ, առաջ քերում դժգոհություն, փոխադարձ անբավարարվածություն և այլն:

Պետությունների միջև հարաբերությունների խորացումն ու ընդարձակումը թելադրում էր դիվանագետների հարցում միասնական աստիճանակարգի սահմանում, նրանց Ֆունկցիաների ճշգրտում և այդ Ֆունկցիաների իրագործման մեխանիզմի ստեղծում: Այդ դրամաներն իր մարմնավորումն ստացավ 1815 թ. Վիեննայի կոնգրեսում: Այն գումարվել էր 1814 թ. հոկտեմբերին և նրա նպատակն էր հանրագումարի քերել Նապոլեոն Բոնապարտի դեմ արած ռազմական հաղթանակները, դրանք վերածել ֆալսֆական հաղթանակի և հաստատել ուժերի նոր հավասարակշիռ հետևողականության Եվրոպայում: Կոնգրեսն ընդունեց եզրափակիչ ակտ և մի շարք հավելվածներ, այդ թվում և նո. 17 հավելվածը, որը դիվանագիտության դասնության մեջ մտել է «Վիեննական ռեզոլուցիան» անվամբ: Այն 1815թ. մարտի 19-ին ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Իտալիան, Պրուսիան, Պրուսիան, Եվրոպան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան: Այդ ռեզոլուցիանում դիվանագիտության դասնական սկզբունքները: Այդ դրաման սահմանվեց դիվանագետների դասակարգման սկզբունքը: Այդ դրաման սկսվեց կիրառվել միասնական համակարգ դիվանագիտական-լուսավորչականների աստիճանակարգում*:

Վիեննայի ռեզոլուցիան սահմանեց դիվանագիտական ներկայացուցչության երեք կարգ՝ ա) դեսպաններ և աստիճանակարգով նրանց հավասար լեզուներ և նունցիաներ, բ) դեսպանորդներ և դրանց համագործակցող լուսավորչականներ, և գ) գործերի հավասարմասար:

1818 թ. նոյեմբերի 21-ին Ավստրիայի միջազգային կոնգրեսը մտցրեց միմիսր-ռեզոլուցիան կարգ և որոշեց նրա տեղը դիվանագետների համակարգում: Այդ հարցի վերաբերյալ ընդունված արձանագրությունում, որը ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Պրուսիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, միմիսր-ռեզոլուցիան տեղը սահմանվում էր երկրորդ աստիճանի միմիսրների՝ դեսպանորդների և գործերի հավասարմասարի միջև:

Այս չորս աստիճանի դիվանագետները կազմում են դիվանագիտական ամենաբարձր կարգը, եթե օգտվելու լինեն ռազմական տեղափոխող-գիտյից, այսպես կոչված դիվանագիտական գեներալիտետը:

Մակայն նրանց ներսում նույնպես կա շեղումներ: Առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչ համարվում է դեսպանը (լեզու, նունցիան), երկրորդ կարգի՝ դեսպանորդը, առաջ գալիս են միմիսր-ռեզոլուցիան

* Այդ մասին մանրամասն տես. *Дипломатический словарь*, т. 1, с. 268.

և գործերի մեսական հավասարմասարը:

Դրանից հետո գալիս են միջին կարգի դիվանագիտական դաշոնյաները՝ խորհրդականները և ֆաբրիկաները (առաջին, երկրորդ և երրորդ): Դիվանագիտական դաշոններից յուրօրինակ շեղված են եղել կոմ և նախկին կոմիտեի, մամուլի և այլ հարցերի գծով:

Կարգավիճակի սեռականից այս կցորդների հետ չդիմացել է Եվրոպայի ռազմական, ռազմաօդային և ռազմածովային կցորդներին: Նրանք գրավում են յուրաքանչյուր, անհամեմատ քարձր տեղ դիվանագիտական համակարգում:

Այս բոլորից հետո կարելի է եզրակացնել, որ դիվանագիտական արտաքին հարաբերությունների մարմիններում և մեսական դիվանագիտական ներկայացուցչություններում զբաղված ղեկավարական դաշոնյա է, որը գրագրության, բանակցությունների և այլ խաղաղ միջոցներով իրականացնում է սլյակ ղեկության արտաքին ֆաբրիկանությունը, ընդհանրապես, և արտաքին կադրերը օտարերկրյա ղեկությունների հետ. մասնավորապես:

Բոլոր այն անձինք, որոնք զբաղված չեն վերոհիշյալ դիվանագիտական մարմիններում, քեկուզ և առնչություն ունեն արտաքին հարաբերությունների հետ (արտաքին առևտրի մինիստրություն, այլ մինիստրությունների արտաքին կադրեր իրականացնող բաժիններ և այլն) չեն համարվում դիվանագետներ:

Վիեննայի ռեզլամենտով հաստատված սկզբունքները ընդհանուր գծերով ուժի մեջ են նաև մեր օրերում:

ԳՆՈՒՄ ԵՐԿՐՈՐԳ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԻ ՆՇԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ ԵՎ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ՅՈՒՆԿՅՈՒՆԵՐԸ

Վիեննայի ռեզլամենտով փոփոխություններ մտցվեցին նաև դիվանագիտական աշխատողների, այդ թվում և դեղանների նշանակման կարգում:

Անիկ օրջանում, Հին Եգիպտոսում, Բաբելոնում, Ասորեստանում, Հռոմում, Պարսկաստանում, Հայաստանում և մյուս ղեկություններում, դեսպաններ նշանակելու և դեսպաններ ուղարկելու իրավունքը դասկանում էր թագավորին: Հին Հունաստանում դեսպանները ընտրվում էին ժողովրդական ժողովում: Հանրապետական Հռոմում դեսպանների ընտրությունը և նշանակումը կատարում էր կոնսուլը՝ սեմասի նախագահողը: Լիբոնում էին դեղներ, երբ դեսպանների ընտրությունը կատարվում էր վիճակահանությամբ: Հռոմեական կայսրությունում դեսպաններին առնել նշանակում էին կայսրերը: Միջին դարերում կրկին հաստատվում է դեսպաններին թագավորի կողմից նշանակելու դրակտիկան, թեև մեծանում է արհմիջի դերը դեսպանի թեկնածության ընտրման հարցում:

Վիեննայի կոնգրեսում հաստատված ռեզոլյանենսը նոր կարգ հաստատեց այս բնագավառում:

Վիեննայի ռեզոլյանենսի համաձայն ամենաբարձր, առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալան է, որի լրիվ անվանումն է Արսակարգ եւ լիազոր դետալան: Երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալանորդն է կամ ըստ դաւաճոնական անվամբ՝ Արսակարգ դետալանորդ եւ լիազոր մինիստր: Առաջին եւ երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչները, այսինքն դետալանը եւ դետալանորդը ուղարկող երկրի ղեկավարի կողմից հավասարմագրվում են ընդունող երկրի ղեկավարին՝ միադեմին կամ որեւիդեմին: Սակայն դետալանի եւ դետալանորդի միջև նույնդեմ սարքերություն կա: Վիեննայի կոնգրեսից հետո երկար ժամանակ ընդունված էր, որ միայն դետալանին է դասկանում անձամբ իր ղեկավարի դեկլարացիան իրավունքը եւ այդ հիման վրա միայն նա կարող էր անմիջականորեն հանդես գալ նրա անունից եւ ընդունող երկրի դեկլարացիոն դաւաճանքը ունկնդրում՝ առողջեցիա: Դետալանորդը նման իրավունքից չէր օգտվում:

Մահմանափակ էր նաեւ դետալաններ մաւանակելու եւ դետալաններ փոխանակելու իրավունք ունեցող երկրների օրջանակը: Անցյալում այդ իրավունքից օգտվում էին Անգլիան, Ավստրիան, Ռուսաստանը, Պրուսիան, Ֆրանսիան, աղա նաեւ Օսմանյան կայսրությունը:

Դետալանները եւ նրանց մաւանակելու իրավունք ունեցող ղեկավարները փաստորեն առավելություն ունեին դիվանագիտական մնացած բոլոր ներկայացուցիչների եւ ղեկավարների նկատմամբ: Դա միջազգային հարաբերություններում տեղ գտած անիրավահավասարության՝ դրսևորումներից մեկն էր:

Ինչ վերաբերում է «դիվանագիտական գեներալիտետի» մնացած երկու բարձրաստիճան ներկայացուցիչներին՝ մինիստր-ռեզիդենտին եւ գործերի մեւական հավասարմասարին, աղա նրանք հավասարմագրվում են ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին:

Սակայն 20-րդ դ. սկզբից, երբ միջազգային իրավունքի մեջ ավելի ու ավելի էր ուղի հարթում եւ հաստատում տեղ գրավում ղեկավարներին իրավահավասարության սկզբունքը, առավելության կամ արտոնության սկզբունքը աստիճանաբար դուրս մղվեց միջազգային հարաբերությունների ոլորտից: Մեր ժամանակներում միջազգային իրավունքի տեսակետից դիվանագիտական բոլոր ներկայացուցիչները համարվում են հավասար իրենց իրավունքներով եւ նրանց միջև սարքերություն չկա: Եիտ է, դաւաճանվում են բարձր ու ցածր աստիճանակարգերը, քայքայ բոլոր երկրներին դիվանագիտական ներկայացուցիչները օգտվում են հավասար իրավունքներից: Այս սկզբունքը դաւաճոնադեմ հաստատվեց արտաքին հարաբերությունների վերաբերյալ 1961թ. Վիեննայում ստորագրված կոնվենցիայով, որտեղ արձանագրված է, որ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների դեկլարաների միջև ոչ մի սարքերություն չոյեւտ է դրսևորվի

նրանց այս կամ այն աասիճանին դասկանելու կադայացությունը: Տարբերություն կարող է դրսևարվել ավագության և էսիկլեսի առնչությամբ: Անս այս իմաստով դեադանների և դեադանորդների միջև տարբերությունները ջնջվում են. երկուսն էլ ներկայացնում են դեադան դեկավարին: Եվ դասահականություն չէ, որ մեր օրերում դեադանորդների կողմից դեկավարվող դիվանագիտական ներկայացուցչությունները վերակազմավորում են դեադանություններին:

Իսկ ինչ վերաբերում է մինիստր-ռեզիդենտին, որ կիրառել են Բոլիվիան, Լիբերիան և այլ երկրներ, ադյա դիվանագիտական դրակսիկայում դեռես 20-րդ դ. սկզբում սկսեցին հրաժարվել նրանից և 1938 թ. նրանք ընդհանրադես վերացան: Դրանից հետո ոչ մի դեադանություն այլես չի դիմում դիվանագիտական ներկայացուցչության այդ ձևին:

Միջազգային դրակսիկայում հաստատվել և գործում է դիվանագիտական ներկայացուցչիների նեանակման և ընդունման կարգ: Դրա համաձայն որդես դիվանագիտական մեաական ներկայացուցչության դեկավար նեանակվող դեադանների, դեադանորդների և գործերի մեաական հավասարմասարների համար դաահանջվում է համաձայնություն՝ ագրեման: Նեանակվող կամ հավասարմագրող կողմը իր արաաին գործերի մինիստրության միջոցով ընդունող կողմին է դիմում այդ դաեսոնի համար առաջադրվող թեկնածուի համար ագրեման սանակու խնդրանքով: Դրա հես միասին ուղարկող կողմը ներկայացնում է հակիրճ սվյալներ թեկնածուի կենսագրության, կրության, ընսանեկան դրության և աեխասանբային գործունեության վերաբերյալ: Այս բոլորը կասարվում է դիվանագիտական խողովակով և գադոնի կերով: Դա արվում է ելնելով թեկնածուի ասերից և նրան անհարմար դրության մեջ չդնելու ցանկությունից, այն դեողում, եթե ընդունող կողմը ագրեման չսա:

Ընդունող կողմը ոսումնասիրելով իր մոս հավասարմագրվող թեկնածուի սվյալները, ինքն է որոում ագրեման սալու կամ չսալու հարցը: Այն դեողում, եթե այդ թեկնածուն բավարում է ներկայացնող դաահանջները, նա համարվում է ցանկալի անձ՝ դերսոնա գրասա (persona grata) և նրան սրվում է ագրեման: Իսկ եթե նա հայարարվում է անցանկալի անձ՝ դերսոնա նոն գրասա (persona non grata), ադյա նրան մերծում են ագրեմանի հարցում: Մակայն այս բոլորը, ինչդես նեվեց, կասարվում է գադոնիորեն, թես այս կամ այն կերող դրա մասին վերջիվերջո հայանի է դաոնում: Այդդես, օրինակ, 50-ական թվականների երկրող կեսերին արեսնյան սերություններից մեկը չցանկանացալ իր մոս դեադան ընդունել և ագրեման չսվեց ԽՍՀՄ արաաին գործերի նախկին մինիստր Վյաչեսլավ Մոլոտովին, որն այնուհեսն նեանակվեց դեադան Մոնղոլիայի ժողովրդական Հանրադեսությունում, սանակով վերջինիս համաձայնությունը:

Դիվանագիտական մյոս դաեսոնյանների համար, որոնք հավասարմագրվում են դիվանագիտական մեաական ներկայացուցչությունում, ագրեման չի դաահանջվում: Նրանց նեանակման համար գոյություն ունի

այլ կարգ: Խորհրդականների, ֆառսուղարների և կցորդների համար սովորաբար հավասարմագրված երկրի դեսոյանությունը դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը խնդրելով նրանց սալ մուսֆի վիզա: Այն ստանալու դեպքում այլևս ոչ մի ձեռնամուխ չի դաժանվում և սվյալ դիվանագիտական աշխատողը կարող է մեկնել նշանակված երկիրը և ձեռնամուխ լինել իր դիվանագիտական դասարանությունների կատարմանը:

Մի փոքր այլ է դարսագան ռազմական կցորդների դեպքում: Որոշ երկրներում ընվունված է, որ ռազմական, ռազմատղային և ռազմածովային կցորդ նշանակելիս հավասարմագրված դեսոյանությունը նոտայով դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը և նրան տեղյակ դառնում ռազմական կցորդի նշանակման մասին, հաղորդելով համադասարան կենսագրական սվյալներ: Նոտան միաժամանակ խնդրանք է դարձնակում այդ մասին տեղյակ դառնել ընդունող երկրի ռազմական մինիստրությանը և սալ մուսֆի վիզա այդ ռազմական կցորդի համար:

Լինում են դեպքեր, երբ դեսոյանը ինչ-ինչ դասճառներով (արձակուրդ, հեկանչում և այլն) քացակայում է ընդունող երկրից և նրան փոխարինում է գործերի ժամանակավոր հավասարմասարը: Այդ դեպքում նրա համար չի դաժանվում ազգեման: Բավական է միայն դեսոյանի կամ դեսոյանորդի կամ գործերի մասական հավասարմասարի անձնական նամակը ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին այն մասին, որ իր քացակայության ժամանակ իրեն փոխարինելու է այսինչ անձնավորությունը:

Ազգեման ստանալուց հետո դիվանագիտական մասական ներկայացուցչության դեկավարը մեկնում է հավասարմագրված երկիր նրա դեկավարին իր հավասարմագրերը հանձնելու համար: Հավասարմագիրը դաստնական փաստաթուղթ է, որը հաստատում է սվյալ դիվանագիտական ներկայացուցչի ով լինելը: Այն ստորագրվում է դիվանագիտական ներկայացուցիչ նշանակող դեսոյանի դեկավարը և հասցեագրված է նրան ընդունող դեսոյանի դեկավարին: Գոյություն ունի հավասարմագրերի կազմման միասնական, միջազգային հարաբերություններում ընդունված ձև: Նրանում նշվում է դիվանագիտական ներկայացուցչի անունը և ազգանունը, նրա դիվանագիտական ասիճանը և ավարսվում է խնդրանքով՝ հավասար դիվանագիտական ներկայացուցչի այն քուր հայտարարություններին, խոսքերին և առաջարկություններին, որ նա կանի իր դեսոյանի դեկավարի, ինչդեպ նաև կառավարության անունից:

Հավասարմագրերը սրվում են միայն դեսոյաններին և դեսոյանորդներին, իսկ գործերի մասական հավասարմասարին սրվում է նրա արտաքին գործերի մինիստրի նամակը, ուղղված ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին, և ունի համարյա նույն քուրանդակությունը և ձևը:

Հավասարմագրեր սրվում են նաև հասուկ դասվիրակությունների դեկավարներին, որոնք օտար դեսոյանում են մեկնում արտակարգ առաքելու-

քյամբ:

Բայց կա մի նրբություն: Հավասարագիրը հաստատում է դիվանագիտական ներկայացուցչի դասեզնական կարգավիճակը միայն, սակայն չի լիազորում բանակցություններ վարելու և ստորագրելու որևէ դասեզնական դիվանագիտական փաստաթուղթ՝ դայմանագիր, համաձայնագիր և այլն: Դրա համար դեսոյանին կամ դեսոյանորդին սրվում են լրացուցիչ կամ հասուկ լիազորություններ: Հավասարագիրը հանդիսավոր դայմաններում հանձնում են ընդունող դեսոյանի ղեկավարին: Դրանից հետո դիվանագիտական ներկայացուցիչն անցնում է իր դասեզնական դասականությունների կասարմանը: Սակայն կան երկրներ, որտեղ ընդունված է, որ դեսոյանը անցնում է իր դասականությունների կասարմանը ընդունող երկիր ժամանելու օրվանից: Իր հավասարագրերի հանձնելուց հետո, դեսոյանը (դեսոյանորդը) անձնական մամուլով տեղեկացնում է սլյակ երկրում հավասարագրված բոլոր օտարերկրյա դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչությունների ղեկավարներին, որ ինքն անցել է իր դասականությունների կասարմանը:

Տվյալ երկրում հավասարագրված բոլոր դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչությունների ղեկավարները միասին կազմում են դիվանագիտական կորդուս: Դրա մեջ մտնում են դեսոյանները, դեսոյանորդները, գործերի մեսական հավասարմասարները և գործերի ժամանակավոր հավասարմասարները: Դրա մեջ են մտնում Վասիկանի դիվանագիտական ներկայացուցիչները՝ նունցիաները և ինտերնունցիաները, որոնցից առաջինը համադասասխանում է դեսոյանի, իսկ երկրորդը՝ դեսոյանորդի կամ գործերի մեսական հավասարմասարի աստիճանակարգին:

Սակայն կա ման դիվանագիտական կորդուսի ավելի լայն հասկացողություն, որի մեջ մտնում են մտնա սլյակ երկրում հավասարագրված մեսական ներկայացուցչությունների մյուս դասեզնայաները՝ խորհրդակցանից մինչև կցորդ, ինչդեռ մտնա առևտրական ներկայացուցիչները: Ընդունված կարգի համաձայն դիվանագիտական կորդուսի անդամներ են համարվում մտնա դիվանագետների քննանիքի անդամները՝ կինը, չամուսնացած աղջիկները և անչափահաս զոաները:

Սակայն դեռ է ի նկատի ունենալ, որ դիվանագիտական կորդուսը միջազգային իրավունքի տեսակետից չի դիվանագիտական կորդուսը որդես կողեկսիվ քաղաքական կամ այլ բնույթի կազմակերպություն կամ մարմին և չի համարվում իրավաբանական անձ:

Դիվանագիտական կորդուսն ունի իր սվազը, որը կոչվում է դուայեն: Դուայեն դառնում է միայն առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դեսոյանը կամ նունցիան, որն ամենապիսին է սլյակ երկրում հավասարագրված դեսոյանների (նունցիաների) մեջ: Դուայենի դերը գլխավորապես ներկայացուցչական է: Նա դիվանագիտական կորդուսի կողմից շնորհավորում կամ ցավակցում է ընդունող երկրի դասեզնական ներկայացուցիչներին՝ դեսոյանի ղեկավարին, որեմիեր միմիսրին կամ արսափն գործերի միմիսրին, ներկայացնում է դիվանագի-

սական կորոտսը զանազան հանդիսություններին, նրա անունից կույք ունենում եւ այլն:

Բարդ ու բազմակողմանի են դեսոյանի, ընդհանրապես դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչի ղեկավարի դարսականությունները: Նա ղեկավարում է դեսոյանության ամենօրյա գործունեությունը եւ դասասխանասու է իր դեսոյան արտաքին ֆաղափականության ճեզրիս իրականացման համար այն երկրում, որտեղ հավասարմագրված է: Բացի ամենօրյա օղերասիլ բնույթի գործերից, դեսոյանի (դեսոյանորդի եւ այլն) դարսականությունների մեջ է մտնում իր դեսոյանը եւ կառավարությունը դաժնոստեան ներկայացնելը, ընդունող երկրի արտաքին հարաբերությունների մարմինների, ի հարկին նաեւ կառավարության ու դեսոյան ղեկավարի հետ մեծական կառոյ դախոյանելը, իր գործունեությամբ ընդունող երկրի հետ քարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը նոյասելը, ձգտել այն քանին, որ ընդունող երկրում ճիշտ ոյասկերացում ունենան իր երկրի մասին, փարասել բոյու եւ կանխակալ կարծիքները, իր ֆաղափականությամբ ու դախիլմաճոլ նոյասել իր երկրի հեղինակութեան քարձացմանը: Նրա դարսականությունների մեջ է մտնում նոյասել նաեւ ոչ ֆաղափական՝ սնեսասկան, մեակոթային, մարգական եւ այլ բնույթի հարաբերությունների զարգացմանը իր եւ ընդունող երկրների միջեւ: Բացի այդ, դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը կազմակերպում է լեզալ ճանադարհոլ հյուրընկալ երկրի ներֆաղափական եւ սնեսասկան վիճակի մասին տեղեկություններ հավաքելու գործը եւ դրա, ինչդեա նաեւ հյուրընկալ երկրում տեղի ունեցող կարեւոր իրադարձությունների մասին իր երկրի ղեկավարությանը ճեզրիս ինձորմացիա հաղորդելը:

Դեսոյանի (դեսոյանորդի) անձնական ունակություններից շատ քան է կախված վերոհիշեյալ խնդիրների իրագործման համար: Համենայն դեպս, նեանակալի է նրա դերն ու տեղը երկու երկրների միջեւ հարաբերությունների զարգացման բնագավառում եւ ազդեցությունը այդ հարաբերությունների բնույթի վրա:

Դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը որդեա այդոյիսին հավասարմագրվում է որոշակի ժամանակով, թեեւ գոյություն չունի միջազգային իրավունքով սահմանված կոնկրետ ժամկետ: Դա որոշում է հավասարմագրող դեսոյանը:

Միջազգային հարաբերություններում եւ դիվանագիտական ոյրակցիկայում երեք դեպքում է դիվանագիտական ներկայացուցիչը հետ կանչվում: Դա կարող է տեղի ունենալ իր կառավարության որոշմամբ նրան այլ աւիտասանի տեղափոխելու, կենսաթոշակի անցնելու, հիվանդության, ֆաղափական կուրսի փոփոխման եւ նման այլ առիթներով: Հետկանչման մյուս դեպքը ընդունող կառավարության կողմից դեսոյանին անցանկալի անձ՝ ոյերտոնա նոն գրասա հայտարարելն է: Եւ, վերջապես, երրորդ դեպքը կառոյմա է ոյաստեղմի եւ այլ առիթներով երկու երկրների միջեւ դիվանագիտական հարաբերությունների խզման կամ այդ հա-

րաբերությունների ժամանակավոր դադարեցման հետ:

Միջազգային դիվանագիտական ոլորտի կայուն հազվադեպ է դեպքերում կամ դեպքերում դեռևս նույն գրասա հայտարարելը: Պետությունները սովորաբար խուսափում են մեծ խառնուրդի դիմելուց, որովհետև դա սրում է հարաբերությունները երկու դեպքերում: Ենթադրվում է, որ կարող է առաջ բերել մյուս կողմի համաձայնություն, հիմնավորված կամ ոչ հիմնավորված, դասախառն ֆայլը: Բայց, այնուամենայնիվ, եթե դա դասահում է, ադա այն, այսինքն անցանկալի անձ հայտարարելը, կասարվում է քանակոր ձեռք եւ ուղղվում է հավասարազոր երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը, որից հետո դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարը իր կառավարության հրահանգի համաձայն բողոքում է ընդունող երկիրը եւ հեռանում նրա սերիոսիայից:

Իսկ առաջին դեպքում, այսինքն երբ դեպքում կամ դեպքում դեռևս հետ է կանչվում իր կառավարության նախաձեռնությունները, ադա դա արվում է հասուկ դիվանագիտական փաստաթղթի ձևով, որ կոչվում է հետկանչման գիր: Հետկանչման գիրը հասցեագրվում է ուղարկող դեպքության ղեկավարի կողմից ընդունող դեպքության ղեկավարին եւ ունի իր ձևը: Նրանում նշվում է սլյալ դեպքանի կամ դեպքանի հետկանչման հանգամանքը, դասադա եւ նրա ժառանգությունները երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացման գործում:

Հետկանչման գիրը ընդունող դեպքության ղեկավարին է հանձնում նոր նշանակված դեպքանը իր հավասարազորի հետ միասին, թեև չի բացատրվում, որ հետ կանչվող դեպքանն ինքը հանձնի իր հետկանչման գիրը:

Իսկ ինչ վերաբերում է գործերի մեծական հավասարադասարին, ադա նրա հետ կանչելը ձեռակերտվում է նամակի տախով, որ ուղարկող երկրի արտաքին գործերի մինիստրը հասցեագրում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին:

ՎԼՈՒՄ ԵՐՐՈՐԳ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՏՈՒՆԻԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՄՈՒՆԻՏԵՏ

Հնուց ի վեր ընդունված է հարգանքով վերաբերվել դեպքանին, նրան արժանացնել դասիվների եւ մեծարանքի: Գեոեա հին աշխարհում ընդունված էր, որ նրա անձը չի կարելի վիրավորել եւ սովորաբար դեպքանները զսնվել են դեպքության ղեկավարի դասեղանության ներքո: Իսկ դեպքանին սղանելը միտ էլ համարվել է արտաքին, արտադր երևույթ եւ դասադարսվել է:

Ժամանակի ընթացքում մեակվել են դիվանագիտական մեական ներկայացուցչությունների իրավունքների, արտաքինությունների եւ անձնանյութիության նորմեր, որոնք թեև չեն արձանագրված համադասար-

սասխան դաճեցնական փաստաթղթերում, բայց ընդունվել են միջազգային հանրության կողմից եւ կիրառվել միջուկեական դիվանագիտական փոխհարաբերություններում: Այդ սովորույթային նորմերին համադասասխան դիվանագիտական իրավունքների եւ արճնությունների վերաբերյալ ձեւավորվել են զանազան սեւություններ, որոնցից ամենահիւարժաններն են էփսերիտրիալուրյան, ներկայացուցչական եւ Ֆունկցիոնալ սեւություններ, որոնք լինելով իրենց ժամանակի դասկերացումների արճարումը, այժմ հնացած են համարվում եւ դուրս են եկել արջանառությունից: Բոլոր փորձերը դիվանագիտական արճնությունների վերաբերյալ սեղծել միասնական, բոլոր դեւությունների կողմից ընդունված սեւություն եւ միջազգային իրավական նորմեր, առայժմ չի սսացվում: Ուստի եւ ուժի մեջ են մնում գլխավորադեղս դիվանագիտական գործունեության ընթացում ձեւավորված նորմերը, ըստ որոնց դիվանագիտական արճնությունները եւ իմունիտեւը սարաւվում են ա) դիվանագիտական մեւական ներկայացուցչության, բ) դիվանագիտական մեւական ներկայացուցչության դեկավարի եւ անձնակազմի եւ գ) դեւության եւ կառավարության դեկավարների, արճաին գործերի մինիստրի վրա նրանց արճասահմանում դաճեցնական այցով զսնվելու ընթացում, ինչդեղս նաեւ հաւուկ առաւելությանը արճասահման մեկնող դաճեցնական դաւսվիրակության դեկավարի եւ նրա անդամների վրա:

Մեւական դիվանագիտական ներկայացուցչության արճնությունների եւ իմունիտեւի հասկացողության մեջ նախ եւ առաջ մնում է նրա եւնեւերի անձեւոնմիտելիությունը: Ընդունող եւկրի իեխանություններն իրավունք չունեն առանց դեւայանի (դեւայանորդի եւ այլն) բույլսվության մսնել դեւայանության սարաւմը՝ ձառայողական եւնեւը, օժանդակ եխությունները, բնկը եւ այլն, անկախ այն բանից, քե դրանք մեւական ներկայացուցչության սեփականությունն են, քե վարձակալվում են: Տեղական իեխանությունները դարճավոր են ադահուվել դեւայանասան անձեւոնմիտելիությունը եւ անվսանգությունը, կանխել հարձակումները եւ խուլիզանական արարմերը նրա նկասմամբ:

Դիվանագիտական ներկայացուցչության արճնությունների եւ իմունիտեւի մեջ մնում է նրա արխիվների անձեւոնմիտելիությունը, հարկերից ազասվելը եւ իր եւկրի հեւ կադի ազասություն ունեւալը, որը խիտ կարեւոր է նրա դաճեցնական դարճականությունների իրականացման համար:

Ուստի դիվանագիտական փոսը եւթակա չէ ընդունող եւկրի իեխանությունների վերահսկողությանը, իսկ դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կարող է օզսվել կադի բոլոր միջոցներից, այդ թվում եւ գաղսնագրից: Դիվանագիտական սուրհանդակը օզսվում է անձեւական անձեւոնմիտելիության իրավունքից եւ եւթակա չէ ձեւթակաման:

Մեւական ներկայացուցչության արճնությունների մեջ է մնում նաեւ մաւսային արճնությունը, որը կիրաւվում է ներկայացուցչության կա-

բիբլիոթեկայի համար ստացվող աղյուսակների վերաբերյալ: Վերջապես, մեզական ներկայացուցչությունն իրավունք ունի դեսոդանասան Ենիֆի վրա բարձրացնել իր դիտարկումները, Ենիֆին ամրացնել դեսոդանասան գերը և ցուցանակ ազգային լեզվով նրա դասկանելության մասին:

Հակիրճ կերպով սրանք են ժամանակակից փուլում դիվանագիտական ներկայացուցչության արժեքները և իմունիտետները:

Բայց նրանք ունեն նաև որոշակի սահմանափակումներ: Արգելվում է դիվանագիտական ներկայացուցչության ամեն ճեպակի միջամտություն ընդունող երկրի ներքին գործերին, կադրերի մեջ մեկն զոյություն ունեցող ընդդիմադիր ուժերի հետ նրանց կառավարության դեմ զբաղվելու նպատակով և այլն: Չնայած այդ հանգամանքին, դիվանագիտության դաստնությունը Ես հարուս է միայնակ ներքին գործերին միջամեղու փաստերով: Կարելի է ասել, որ համարյա բոլոր դեսոդանասաններն էլ այս կամ այն չափով այդ մեղքը գործում են: Բայց այդ ուղղությամբ առանձնաղես փայլել է քրիստոնական կայսրությունը, մասնավոր իր հզորության արդյունքին, երբ նա զանազան առիթներով միջամեղ է Երոդայի, Ասիայի, Աերիկայի և Ամերիկայի Ես ու Ես դեսոդանասանների ներքին գործերին: Նրանցից հետ չեն մնացել Ֆրանսիան, Իտալիան, Իսպանիան, Հոլանդիան, ԱՄՆ-ը, ԽՍՀՄ-ը և այլ երկրներ: Այս վերջինը, Ես հասակակով «սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի» կասկածելի սկզբունքը, կողմի կերպով միջամեղ էր նախկին սոցիալիստական երկրների ներքին գործերին և իր կամքը թելադրում նրանց: Ե դիվանագիտական ներկայացուցչությունները դառնում են միջամտության իրականացման զլխավոր գործիներից մեկը:

Այդ բնագավառում երբեմն լինում են արտառոց դեղեր: Դրա մասին է վկայում հետեյալ փաստը: 1918 թ. Մ.Մ. Լիսվինովը նեանակվեց Մեծ Բրիտանիայում Խորհրդային Ռուսաստանի Արտաին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի լիազոր ներկայացուցիչ, որ հավասար էր դեսոդանի ասիմանին: Բրիտանական կառավարությունը թեև չճանաչեց նրա լիազորությունները, բայց կաղ էր դասողանում նրա հետ: Դրանից հետո Մ.Մ. Լիսվինովը նամակներ հղեց Մեծ Բրիտանիայի լեյբորիստական կուսակցության և սեղ-յունիոնների (արհմիությունների) դեկավարներին, որեղ նա ոչ ավել, ոչ դակաս իրեն համարում էր հավասարմագրված ոչ այնքան քրիստոնական կառավարությանը, որքան անզիական բանվորական Եսրժամը և հույս հայնում, որ ինքը կսանա Մեծ Բրիտանիայի դրոնեսարիատի օժանդակությունը: Մա Մեծ Բրիտանիայի ներքին գործերին միջամեղու մի այնդիսի կողմի և իր նախաղեղը չունեղող երեսույթ էր և հղի մեծ վստեղներով, որ Խորհրդային Ռուսաստանի արտաին գործերի ժողովրդական կոմիսար Գ.Վ. Չիչերինը, չեղից մեկը Խորհրդային կառավարությունում, որ զուխ էր համում դիվանագիտությունից, հարկաղրված եղավ կարգի հրավիրել «համաեխարհային հեղափոխության» մղուցմով վարակված իր լիազոր ներկայացուցչին և 1918 թ. փետրվարի 17-ին նրան ողարկված նամակում քացարել, որ այդ

դեպ չի կարելի, որ «անգլիական կառիսալի լծի սաղալումը անգլիական բանվորների գործն է եւ մեր գործը չէ գործադուլներ կազմակերպել Անգլիայում»:

Մյուս կարեւոր սահմանափակումն այն է, որ մեսական ներկայացուցչությունը իրավունք չունի հիմնվելով անձեռնմխելիության իրավունքի վրա, առաջասան սալ այնոյսի անձանց, որոնց դեմ տեղական իշխանությունները տեղական գործ են հարուցել եւ որոնք ենթակա են ձերբակալման: Նրանք իրավունք չունեն դեպքայինության տարածում բռնի կերպով դառնել նաեւ իրենց սեփական ֆադաբացիներին:

Մեսական ներկայացուցչություններն ընդհանուր առմամբ հետեւում են այս նորմերին, սակայն ֆիչ չեն նաեւ զանազան դասճառներով, գլխավորապէս ֆադաբացի անձանց, որոնց խախտման դեպքերը: Գրա մասին են վկայում հետեւյալ օրինակները: 1896 թ. Լոնդոնում չինական դեպքայինության մոտ դեպքայինության աշխատակիցները ձերբակալեցին չինական դեմոկրատական բարձրան դեկալար Մուն Յաքսենին, նոյապակ ունենալով նրան ուղարկել Չինաստան: Անգլիական կառավարության ճնշման ներքո, որը սլյալ դեպքային գործում էր միջազգային նորմերին համապատասխան, Մուն Յաքսենն ազատ արձակվեց:

1956 թ. Հունգարիայում ազգային-ազատագրական բարձր խորհրդային գործերի կողմից ճնշելուց հետո, այդ բարձրան դեկալարներին մեկը՝ կարդինալ Մինդսենինն առաջասան գալ Բուդապեշտում ԱՄՆ-ի դեպքայինությանը:

Իսկ 1991 թ. Բելոռուսում Ֆրանսիական դեպքայինությանը բաժնակց լիբանանյան աչ ուժերի դեկալար գեներալ Միշել Աունը, որի դեմ դասական գործ էին հարուցել Լիբանանի օրինական իշխանությունները:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության դեկալարի եւ անձնակազմի արտոնություններին եւ իմունիտետին, առաջ դրանք իրենց դրսեւորումն են գտնում հետեւյալ հարցերում:

Դիվանագետի անձնական անձեռնմխելիությունը, ըստ որի նա չի կարող ձերբակալվել եւ բռնվել ո՛չ դասական եւ ո՛չ էլ վարչական կարգով: Տեղական իշխանությունների կարեւոր դասականություններից մեկը դիվանագետի այդ իրավունքի առաջնությունն է: Անձեռնմխելիության իրավունքից օգտվում է ոչ միայն դիվանագետը, այլեւ այն տունը, որտեղ նա բնակվում է:

Դիվանագետն օգտվում է իմունիտետից տեղական իրավագործության հարցում, նա ենթակա չէ տեղական դասախախտության: Բացառությամբ որոշ դեպքերի (անբարձր գույքի, ժառանգության, առեւտրական եւ այլ հարցերի, որ նա իրագործում է ոչ որդեպ դիվանագետ) նա ենթակա չէ նաեւ ֆադաբացիական եւ վարչական դասախախտության: Իմունիտետը ազատում է դիվանագետին որդեպ վրա հանդէս գալ կամ վկայու-

* В. Соколов. Некорминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь., 1991, № 4, с. 110

բյուռներ սալ ընդունող երկրի դասարանում:

Այս բոլորով հանդերձ հավասարմագրված դիվանագեսը դարսավոր է հարգել ևս դաստիարակ ընդունող երկրի օրենքները: Դրանց խախտումը կարող է հիմք դառնալ սեղական իշխանությունների կողմից սվյալ դիվանագեսին հայտարարելու անցանկալի անձ (դերսոնա նոն գրասա) և վարել երկրից: Իսկ երբ նա կասարել է ֆրեսական հանցանք, ադա միջազգային նորմերի համաձայն ընդունող երկրի դասական մարմինները կարող են նրա դեմ ֆրեսական գործ հարուցել նրա երկրի դասարանում՝ այդ երկրում ընդունված օրենքների համադասասխամ:

Դիվանագեսի արտոնության մեջ է մտնում նաև ամեն սեսակի ուղղակի հարկեր վճարելուց ազատված լինելը: Նրանք ազատ են նաև մաֆսահարկից: Սակայն դա սարածվում է միայն այն իրերի վրա, որոնք անհրաժեշտ են նրա ևս նրա ընսանիքի անդամների անձնական օգսագործման համար: Սովորաբար դիվանագեսների անձնական ուղեքեռը ենքսակա չէ ստուգման մաֆսային իշխանությունների կողմից: Սակայն եթե մաֆսային իշխանությունները սեղեկություն են սսացել այն մասին, որ դիվանագեսի ուղեքեռում կան սվյալ երկրի օրենսդրությամբ արգելված իրեր (թմրայեղ, զենք ևս այլն), ադա նրանք իրավունք ունեն ստուգել նրա անձնական ուղեքեռի դարունակությունը:

Դիվանագեսի մաֆսային արտոնություններից օգսվելը չունի որեւէ իրավական հիմք, այսինքն նա չի ձեակերտված օրենքով՝ ո՛չ ազգային և ո՛չ էլ միջազգային: Դա դասկանում է այն ոչ իրավաբանական ֆայլերի օարքին, որոնք կազմում են «միջազգային ֆադաֆադարություն» հասկացողությունը, ևս որի ներգործության ուժը քնավ էլ դակաս չէ իրավական նորմերի ներգործության ուժից:

Երբ խոսք է գնում դիվանագիտական արտոնությունների ևս իմունիտեսի մասին, ադա հարկ է նել, որ աեխարհում միասնական սեսակետ գոյություն չունի այն հարցում, թե դրանք ում վրա ոլեք է սարածվեն: Պեսությունների մեծ մասը գտնում է, որ դիվանագիտական արտոնություններից ևս իմունիտեսից օգսվելու իրավունք ունեն դիվանագիտական ներկայացուցչության դիվանագիտական անձնակազմը, ինչդեա նաև դիվանագեսների ընսանիքի անդամները: Իսկ ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության վարչատեխնիկական անձնակազմին ևս նրանց ընսանիքի անդամներին, ադա ոչ մի դեսության համար դարսադիր չէ, ի սարբերություն դիվանագիտական անձնակազմի, նրանց սրամարել նույնաման արտոնություններ: Դա յորաֆանչյոր դեսություն կարող է կասարել իր ցանկության համադասասխամ: Եւ, իրոք, աս դեսություններ կիրառում են օսարերկրյա դեսոնությունների վարչատեխնիկական ևս սդասարկող անձնակազմի դիվանագիտական որոս արտոնություններով օժեկու (օրինակ, աեխասավարձից զանձող հարկից ազատելու) դրակիկա:

Ինչդեա նելեց, դիվանագիտական իմունիտեսից ևս արտոնություններ

րից լրիվ կերտով օգտվում են նաև օտարերկրյա ղեկավարը, կառավարության ղեկավարը, արտաքին գործերի մինիստրը, ղազսոնական դասվիրակությունների և արտակարգ դեսպանությունների ղեկավարները:

Դիվանագիտական արտոնություններն ուժի մեջ են միայն դիվանագետների արտասահմանում գտնվելու սվյալ ժամանակամիջոցում, արտասահմանում իրենց ղազսոնական աշխատանքի, երկարատև կամ կարճատև կես ղազսոնական գործողությունների ընթացքում: Իր ղազսոնական Ֆունկցիաներն ավարտելուց և սվյալ երկրից հեռանալուց հետո դիվանագետը այդտեղ չի օգտվում դիվանագիտական արտոնություններից և ինուննիստից:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՈՐԴ

ՀՅՈՒՊԱՏՈՍ

Պետությունների արտասահմանյան ներկայացուցչությունների բարձրագույն յուրահասուկ սեղ են գրավում հյուղաստությունները և նրանց ղեկավարները՝ հյուղասոսները: «Հյուղասոսը ղազսոնական անձ է, որ նշանակվում է մի երկրի կողմից որդես իր մշակված ներկայացուցիչ մեկ այլ երկրում հյուղասոսական խնդիրների և Ֆունկցիաների կատարման համար և թույլ է տրվել դրան մյուս երկրի ղեկավար մարմինների կողմից՝ այդ երկրում հաստատված կանոններին և Ֆունկցիաներին համադասախան»*: Կարգավիճակի առումով որոշակի արբերություն կա դեսպանի կամ դեսպանորդի և հյուղասոսի միջև: Եթե առաջին երկուսը հանդիսանում են իրենց երկրի քաղաքական ներկայացուցիչները, ադա հյուղասոսը չի օժտված այդդիսի կարգավիճակով, հետևաբար, և չի իրագործում նման, այսինքն քաղաքական Ֆունկցիաներ:

Մյուս արբերությունը նրանց միջև խնդիրների կատարման կամ իրագործման առնչությամբ է: Հյուղասոսը, ի արբերություն դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարի, լիագործված չէ իր երկիրը ներկայացնելու նրա միջազգային հարաբերությունների բոլոր ոլորտներում, այսինքն ամբողջությամբ չի ներկայացնում նրան: Նա ունի իր որոշակի, սակայն սահմանափակ խնդիրները: Միջին դարերում, երբ դեռ չէին ձևավորվել միասնական կենտրոնացված ղեկությունները և սիրադասող եր Ֆեոդալական մասնատվածությունը, հյուղասոսների խնդիրն եր ղազսոսներն իր երկրի վաճառականների առեսրական բախերը և հարթել նրանց և սեղական իշխանությունների միջև ծագող վեճերը: Հյուղասոսները որդես բաս թե քիչ մշակված ղազսոնյաններ կյանքի կոչվեցին հենց այդ դարաշրջանում վերոհիշյալ խնդրի իրագործման համար:

Մեր ժամանակներում ավելի որոշակի են դարձել հյուղասոսի

* Дипломатический словарь, т. 2, с. 106.

Ֆունկցիաները: Նա գլխավորապես իրականացնում է երկու Ֆունկցիա: Առաջին՝ իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափացիների իրավական զահերի դաճեցումություն. եւ, երկրորդ, իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափացիների սնեսասկան զահերի դաճեցումություն, այդ թվում երկու երկրների միջեւ կնկված սնեսասկան դայմանագրերի և համաձայնագրերի կասարման ընթացքին հետեւելը: Իսկ եթե ավելի կոնկրետ կերպով քննութագրելու լինենք հյոտյասոսի Ֆունկցիաները, աղա միջազգային հարաբերություններում ընդունված տրակտիկայի համաձայն հյոտյասոսը կասարում է իր հյոտյասոսական շրջանում ժամանակավոր և մեսական քնակություն հասսասած իր երկրի ֆաղափացիների հաւվառում, վիզաների և անձնագրերի սրամադրում, ամուսնության վիճակի, ժառանգության գրանցում, զանազան փասսաթղթերի նոսարական հասսասում, օժանդակություն է ցույց սալիս իր հյոտյասոսական շրջան ժամանած իր երկրի նավերին, օդանավերին և ֆաղափացիներին և այլն: Այս թորրի հետ միասին հյոտյասոսի կարեւոր դարսականություններից է իր կառավարությանն անհրաժեշտ տեղեկություններ սալ իր հյոտյասոսական շրջանում գործող դայմանագրերի կասարման, համաձայնագրերի դայմանների դաճումանն և շրջանի ընդհանուր սնեսական վիճակի մասին:

Գլխավորապես վերոհիշյալ հարցերն են մնում հյոտյասոսի դարսականությունների շրջանակների մեջ:

Տվյալ հյոտյասոսը գործում է սահմանափակ սարածֆային մարզում, կոնկրետ որևէ ֆաղափում, նավահանգստում և շրջանում, որը կոչվում է հյոտյասոսական շրջան: Ուսի և տվյալ հյոտյասոսի իրավասությունը սահմանափակվում է տվյալ հյոտյասոսական շրջանով:

Հյոտյասոսությունները հիմնվում և հյոտյասոսների դարսականությունները և Ֆունկցիաները սահմանվում են հյոտյասոսական կոնվենցիաների հիման վրա, որոնք կնկվում են երկու երկրների միջեւ: Սակայն նման կոնվենցիաների միասնական ձև գոյություն չունի: Ընդհանրապես ողև է նեղ, որ ի սարբերություն դիվանագիտության, հյոտյասոսական իրավունքը և գործունեությունն ավելի լակաս չափով է կանոնավորված և այս քնազավառում իրեն զգացնել է սալիս միջազգային նորմերի քացակայությունը: Այդ դասնառով էլ կողմերը շաս հաճախ փոխադարձ դայմանավորվածության հիման վրա են լուծում հյոտյասոսական գործունեության այս կամ այն հարցը:

Հյոտյասոսներն ունեն իրենց ասիժանակարգը: Սովորաքար նրանք քաժանվում են չորս կարգի՝ գլխավոր հյոտյասոս, հյոտյասոս, փոխհյոտյասոս և հյոտյասոսական գործակալ: Հյոտյասոսությունները ևս քաժանվում են չորս կասեգորիայի՝ գլխավոր հյոտյասոսություն, հյոտյասոսություն, փոխհյոտյասոսություն և հյոտյասոսական զորժակալություն, որոնք հանդիսանում են հյոտյասոսական հիմնական ներկայացուցչությունները: Նրանք սովորաքար դեկավարվում են իրենց համադասասխան ասիժանակարգ ունեցող հյոտյասոսների կողմից, ասենք գլխավոր

հյուղասոսը ղեկավարում է գլխավոր հյուղասոսությունը և այլն, քնն լինում են բացառություններ:

Գոյություն ունի հյուղասոսի իրեն հանձնված հյուղասոսական Երջանում իր տարականոթություններին անցնելու միջազգայնորեն ճանաչում ստացած կարգ: Դրա համար նա իր երկրից նախ և առաջ յոյսի ստանա հյուղասոսական տասնեմ: Դա տաճոնական փաստաթուղթ է, հյուղասոսի նեանակման, հյուղասոսական Երջանի, որեղ տեմ է ընթանա նրա հյուղասոսական գործունեությունը, և հյուղասոսի տարականոթությունների մասին:

Միջազգային տրակտիկայում գոյություն չունի միատեսակ նորն այն հարցում, քն տասնեմը ում կողմից կամ ում անունից է սրվում: Պետությունների մեծ մասում ընդունված է, որ հյուղասոսական տասնեմը սրվում է տետություն ղեկավարի կողմից, որո երկրներում այն սրվում է կառավարության ղեկավարի անունից, իսկ որո երկրներում՝ արտաին գործերի մինիստրի կողմից: Խորհրդային Միությունում ընդունված կարգի համաձայն բոլոր չորս կարգի հյուղասոսների հյուղասոսական տասնեմը սրվում էր արտաին գործերի մինիստրության կողմից: Այլ է մոտեցումն ԱՄՆ-ում: Այստեղ բարձր կարգի հյուղասոսների տասնեմը ստրագում է տրեգիդենը, այսինքն սրվում է նրա կողմից, իսկ սովորական հյուղասոսներինը՝ յետական դեղարամենի կողմից:

Հյուղասոսական տասնեմը ըստ էության, քն՝ ձևով, քն՝ բովանդակությամբ և քն՝ իր նդասակաղությունը, հիեցնում է դետյանների և դետյանորդների հավասարմագրերը: Համենայն դեղու, դրանք նույն Ֆունկցիաներն են կատարում: Այդ է հաստատում տասնեմի կազմման ձեղ և բովանդակությունը: Հյուղասոսական տասնեմում նեվում է հյուղասոսի անունը և ազգանունը, արդաբանությունը և նրան շնորհված հյուղասոսական կարգը, արդաբը, նավահանգիստը կամ հյուղասոսական Երջանը, որեղ նա տեմ է ծառայի, և նրա լիազորությունները: Դրան հետում է ողարկվող կողմի խնդրանքը ողղված ընդունող կողմին՝ տայմաններ սեղծել հյուղասոսի խնդիրների կնսագործման համար և այլն:

Մույն տասնեմը ողարկող երկրի արտաին գործերի մինիստրը դիվանագիտական խողովակով ողարկում է ընդունող կողմի արտաին գործերի մինիստրություն, խնդրելով սղ հյուղասոսական էկզեկվատուրա: Դա յուրօրինակ, կարելի է անվանել հյուղասոսական աբեման, տաճոնական ուժ ունեղող փաստաթուղթ է, որ ընդունող կողմը սղիս է հյուղասոսական տասնեմը սանաղուց և ներկայացվողի քնկնածությանը հավանություն սղուց հետ: Դրանով իսկ ընդունող կողմը հյուղասոսին ճանաչում է որդես այրդիսին: Միայն էկզեկվատուրան սանաղուց հետ հյուղասոսը տաճոնաղես անցնում է իր տարականոթությունների կատարմանը: Հյուղասոսը ընդունող երկրում սանում է նաև հյուղասոսական արտ, որը վկայագրի դեր է կատարում՝ հաստատում է, որ սղյալ անձը հանդիսանում է այսինչ երկրի հյուղասոսը և օգսվում է համաղա-

սասխան իրավունքներից: Քացի հյուղասոսից նման ֆարս են ստանում նաև հյուղասոսության ֆարսողարները, ինչդեռ նաև հյուղասոսի կի- նը:

Հյուղասոսներն օգտվում են հյուղասոսական իրավունքներից և ար- տոնություններից, որոնք, սակայն, դիվանագետների հետ համեմատած, ա- վելի սահմանափակ են: Համեմայն դեռ, նրանք արտոնություններ ունեն հետեյալ քնագավառներում. ենթակա չեն ընդունող երկրի իրավագորու- րյանը քոլոր այն հարցերում, որոնք վերաբերում են նրա դասեցնական աշխատանքային գործունեությանը, ազատ են հարկերից և տուրքերից, կարող են անարգել կաղ լուսադրանք իր երկրի հետ, հրաժարվել դասա- րանում վկայություն սալ իր դասեցնական գործունեության վերաբերյալ և այլն: Անձեռնմխելի են հյուղասոսության արխիվը և գրագրությունը, իսկ վերջին օրջանում ավելի լայն ճանաչում է գտնում անձեռնմխելի համարել նաև հյուղասոսության շենքը:

Ենթակայության շեռակետից հյուղասոսները ընդհանրադեռ են- քարկվում են իրենց երկրի արտաին գործերի մինխարությանը, իսկ ար- սասահմանում աշխատանքային գործունեության ժամանակ ենթարկվում են սլյալ երկրում գործող դիվանագիտական մեռական ներկայացուցչու- րյանը:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ

ԳԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ԱՆՁԸ ԵՒ ԿԵՐՊԱՐԸ

Գիվանագետի անձի և կերդարի օուրջը դարեր շարունակ արքեր կարծիքներ են գոյություն ունեցել և դասնական արքեր ժամանակաօր- ջաններում նրան արքեր չափանիշներ առաջադրվել: Գիվանագետի ան- վան օուրջ առադղյուններ են հյուսվել, իսկ գործունեությունը օուս հա- ճախ դասված է եղել խորհրդավորությանը, եթե չասենք ավելին:

Գիվանագետի անձին մեծ եղ է հասկացվում Մանուի օրենքներում (մ.թ.ա. 1-ին հազարամյակ): Դա բխում է կասարյալ մարդ-իմաստունի վե- րաբերյալ՝ հին հնդկական փիլիսոփայական ուսմունքից: Այդ ուսմունքի շեռանկյունից էր դիտարկվում նաև մարդ-դիվանագետը, որը ղեռք է օժ- ված լինել կասարյալի և իմաստունի հասկանիշներով: Ըստ այդմ էլ Մանուի օրենքները, որոնք ինքնին համարվում էին ստվածային ծաղում ունեցող, դասանջում էին, որ դիվանագետը լինի խոհեմ, քազմակողմա- նիորեն կրքված և վնահոլություն ներեցնող անձ: Եւ ֆանի որ քս Մա- նուի օրենքների խաղաղությունը և դասերազմը կախված էին դետղան- ներից, որոնք կարող էին դաշինքներ սեղծել կամ կործանել, ուսի և այդ օրենքները խորհուրդ էին սալխա ղեռնության ղեկավարին լինել օրջա- հայաց դիվանագետի ընհրության հարցում: Նրան առաջարկվում էր դի- վանագետ ընհրել այնդիսի մարդու, որն ունենա դասկառելի արիք, լինի

ներկայանալի, ազնիվ, հմուտ, իր դասֆին նվիրված, լավ հիշողության տեր, ճարտասան, ի հարկին նաեւ համարձակ եւ այլն:

Ահա այսոյն եր դասկերացնում դիվանագետին միջազգային իրավունքի եւ հարաբերությունների վերաբերյալ հին հնդկական ուսմունքներից մեկը, որը սարածված էր նաեւ Հնդկաստանից դուրս, Առաջավոր Ասիայում, Հին Հունաստանում, Հին Հռոմում եւ այլուր:

Գիվանագետի (դեսպանի) վերաբերյալ իրենց դասկերացումներն ունեին հին հույները: Հին Հունաստանում ընդունված էր, որ դեսպանին ընտրում էին ժողովրդական ժողովում, այսինքն համաժողովրդական փեարկությամբ, որը նրա անձին սալիս էր հասուկ կեյո եւ բարձրացնում նրա հեղինակությունը: Քանի որ դիվանագետը շատ դասասխասնաճու հանձնարարություններ կատարող անձ էր դիտվում, ուստի եւ գոյություն ունեին որոշակի, թեւէ չգրված, սակայն ընդունված սովորութային նորմեր. նրա սարիքը հիսունից տակաս չղեւ է լինէր, նա դեւ է լինէր համբերասար, դասող, դերձախոս եւ իր տղիսում հեղինակություն վայելող անձնավորություն: Գեստանը սովորաբար հանդես էր գալիս ընդունող տղաի՝ ֆաղա֊դեւտության ժողովրդական ժողովում եւ հիմնավորում իր դեւտության առաջարկությունները եւ դահանջները: Իր առջեւ կանգնած խնդիրների լուծումը շատ բանով կախված էր նրանից, թե նա ինչոյն կփաստակի դրանք եւ ինչ տղավորություն կթողնի ժողովրդական ժողովի մասնակիցների վրա: Ուստի հին հույները շատ մեծ տեղ էին հասկացնում ճարտասանությանը եւ հռետորական արվեստին: Այդ դասճառով էլ նրանք հաճախ դիվանագետի (դեսպանի) դասակարգությունները՝ դնում էին նաեւ ոչ ֆաղաֆական գործիչների՝ հռետորների, անգամ դերասանների վրա: Հայտնի է, որ դեսպանի դասակարգությունները փայլուն կերպով էր կատարում Հին Հունաստանի հռչակավոր դերասան եւ հռետոր Էսխինոսը (մ.թ.ա. 4-րդ դ.): Հին հույները դիվանագետ-դեսպանին համարում էին բարի գործին ծառայող, բարի լուր բերող եւ նրան դասկարացնում էին հրեւտակի տեւով: Ահա թե ինչոյն դեսպանը Հին Հունաստանում կոչվում էր անգելոս:

Գիվանագետի դերը բարձր էր գնահատվում Հին Հռոմում եւ այստեղ նույնոյն, ինչոյն Հին Հնդկաստանում եւ Հունաստանում, շատ մեծ նշանակություն էր տրվում նրա անձնական հասկանիչներին, խելքին, բանակցություններ վարելու արվեստին, փաստակելու եւ իր գրուցակցին հանդեպ ունակությանը եւ այլն: Այդ դասճառով էլ դեսպանի նշանակմանը Հին Հռոմում վերաբերվում էին անենայն լրջությամբ, իսկ դեսպան նշանակելու որոշեւն ինքնին բավականին բարդ էր: Հին Հռոմում ճանաչում էր ստացել այն տեսակեւր, որ դեսպանի անձը սրբազան է եւ այդ սկզբունքը սարածվում էր նաեւ թեւամի երկրի դիվանագետի վրա: Գա համարվում էր այն ժամանակվա միջազգային իրավունքի ընդունված նորմերից մեկը, որի առիթով հռոմեացի իրավաբան Պոմպոնիուսը գրում է. «Եթե որեւէ մեկը վիրավորանք հասցնի թեւամական երկրի դեսպանին, աղա դա դեւ է դիտվի որոյն ժողովուրդների իրավունքների

իսխսում, քանի որ դեսպանները ճանաչվում են սրբազան անձնավորություններ»*:

Հին Հռոմում ընդունված էր հարգանքով վերաբերվել այլ երկրների դիվանագետներին, նրանց զանազան դասիվներ մասուցել, մեծարել նրանց անձը, ընդիտող մինչև այն, որ երբեմն արժանավոր օտարերկրյա դեսպանների արձանն էին կանգնեցնում Հռոմում, Կառլիսլիումի առջև:

Ուսագրավ է, որ Հին Հռոմում, քե հանրադատության (մ.թ.ա. 5-1-րդ դդ.) եւ քե կայսրության օրջանում (1-5-րդ դդ.), քարձր էր զնահասվում հոնսորական արվեստը, որի գաղտնիքներին անդայման դեխ է սիրադեսեր դեսպանը: Գ-ա հասսասում է նաեւ այն դարազան, որ դիվանագետները Հին Հռոմում կոչվում էին ոչ միայն լեզասներ, այլև հոնսորներ:

Գիվանագետի կերդարի անքաժանելի մասն էր կազմում նրա քարեկիրք լինելը, նորք օարժուձներին սիրադեսելը, հարզալից վերաբերմոնքը գրուցակցի նկասմամք, ուսադիր լսելու ունակությունը, գրուցակցին անսեղի չընդհասելը եւ այլն: Եւ օաս դիվանագետներ փայլուն ունակություններ են դրսեւորել այդ քնագավառում:

Սակայն թող այն տյավորությունը չսասցվի, քե քուր դիվանագետներն էին, որ քարձր մակարդակով մարմնավորում էին այդ հասկանիւները եւ չկարձել քե այդ ասդարեզում կասարչալ քադաքակիրք մեթոդներն էին սիրադեսող հանդիսանում: Գիվանագիտության դասնությանը հայսնի են քազմաթիվ լեղումներ, երբեմն արսաոոց, վերոհիւշալ նորմերից եւ սովորոյքներից: Հնում կիրառվել են սդաոնալիքներ, քանակցությունների ընքացում քույլ սրվել անհարզալից վերաբերմոնք, անսակություն, կողսություն եւ այլն, որոնց մասին են վկայում ներքն քերվող օրինակները:

Ասորեսանի քազավոր Ասորքանիդալը, որը քազավորել է մ.թ.ա. 668-626 թթ., դեսդանություն է ուդարկում Էլամի քազավոր Ինդարիզասի մոս եւ դյահանջում իրեն հանձնել Էլամում սդասսան զսաժ Ասորեսանի հակառակորդներին: Այդ դյահանջը, որ ասորեսանյան դեսդանը հանձնեց քազավորին, աչի էր ընկնում իր խիստ սոնով եւ լի էր սդաոնալիքներով: Ահա այն. «Եթե դու ինձ չհանձնես այդ մարդկանց, սդա եւ քո վրա կզամ դյասերազմով, կավերն քո քադաքները եւ նրա քնակիչներին զերի կսաննեմ, իսկ քեզ զաից կզցնեմ եւ քո սեղը ուրիւն կնստեցնեմ: Եւ կձգնեմ քեզ»*: Այս վերջնազրի լեզուն ոչ մի կերդ չի կարելի դիվանագիտական համարել նույնիսկ այն ժամանակների համար: Ինդարիզասը մերժեց քավարել Ասորեսանի ահեղ քազավորի դյահանջը եւ սդանվեց ոչ առանց Ասորեսանի մասնակցության:

Իրեն վերին ասիժանի անհարզալից դյահեց հոոմեական լեզաս Պոդիլիոս Լենասուսը սիրիական քազավոր Անիոքոս 4-ի նկասմամք: Մ.թ.ա. 168 թ., երք Անիոքոսը իր զորերի զուլսն անցաժ արեավում էր

* История дипломатии, т. 1, с. 79.

** Նույն սեղում, էջ 23:

Եզիոյոսի վրա, նրա մայրաքաղաք Ալեքսանդրիայի մոտ նա հանդիպեց հռոմեական դեսոտանությանը: Թագավորը մի դասի վարանեց և առյա որդես ողջույնի նեան իր աջը մեկնեց դեսոտանությունը գլխավորող լեգատ Լեմասուսին: Վերջինս անդամաստիսան բողեց արքայի ողջույնը և նրան մեկնեց Հռոմի Սեմասի որոշումը Անիտոսի Եզիոյոսից Եսաղ հեռանալու դահանջով: Այլալվամ թագավորը ժամանակ խնդրեց հարցը իր խորհրդականների հետ քննարկելու համար: Սակայն հռոմեական լեգատը կողոտրեմ մերժեց այդ խնդրանքը և ձեռքի գավազանով գեհնի վրա գծեց Եզանագիծ, ասելով. «Նախքան այս Եզանից դուս գալը տուր հսակ դասատիսան, որդեսգի ևս կարողանամ հաղորդել Սեմասին»: Մտրացված Անիտոս 4-ը, հազվի առնելով Հռոմի հետ ռազմական քախման ծանր հետեանքները, հարկադրված էր նահանջել: Նա հեռացավ Եզիոյոսից, ասելով. «Ես կկասարեմ ամեն քան, որ կդահանջի սեմասը»:

Դեսոտանական դասավորությունը վիրավորելու արևառոց երեսույթ էր հռոմեական կայսր Կալիգուլայի դահվածքը Ալեքսանդրիայի հրեաների հանդեմ: Ընդունելով հրեաների դասավորությանը, կայսրը, որ ընդհանրապես դժգոհ էր նրանցից, զանազան մեղադրանքներ քափեց նրանց գլխին և գրույցը վերջացրեց հետևյալ հարցումով: «Դուք միակն եք, որ ինձ չեք դասեում որդես ասածո... ինչո՞ւ դուք խոզի միս չեք ուտում»*:

Ընդհանրապես հռոմեական դիվանագետները, այդ թվում ևս կոնսուլներն ու կայսերը, մանավանդ սկզբնական Եզանում, դեռես չէին փրադեսում դիվանագիտական արվեստին և վարվեցողության նրբություններին և Ես հաճախ աչքի էին ընկնում իրենց անսակությունքով. որով աղեցեցնում ու զայրացնում էին քաղաքակիրք ու ավելի նրբաժառակ հույներին և հելլենիզմի քովով անցած մյուս ժողովուրդներին, որոնք այդ դասժառակ հռոմեացիներին քարքարոտներ էին համարում: Այս վերջիններս հասկառես սայքաքում էին մի այնուխի նրբին հարցում, ինչոդես գրուցակցին ընդհասելը, որը դիվանագիտական դրակսիկայում համարվում էր անթույլատրելի: Պասմությունը դահել և մեզ է փոխանցել մի այնուխի ուժագրավ դեղք, որ վկայում է Պոլիքսոսը: Սակեդոնական թագավոր Ֆիլիո 5-ի հետ հանդիպման ժամանակ հռոմեական դեսոտանը ընդհասում է թագավորի խոսքը, որը հանցանքի նման մի քան էր: Սակայն Ֆիլիո 5-ը ցուցաբերում է մեծահոգություն և քարքարոս հռոմեացուն վարվեցողության դաս քալիս, ասելով, որ «ներում է նրան և Եարունակում գրույցը նրա հետ, որովհետես նա, առաջին՝ երխասարդ է, երկրորդ՝ գեղեցիկ, և երրորդ՝ հռոմեացի է»:

Դիվանագիտության դասմությունն առաս է այս ևս այլ բնույթի Ենդուններով: Սակայն դա չի կարող դույզն ինչ սովեր նետել դիվանագետի, նրա անձի և կերդարի, այն քարձր չափանիւսների վրա, որ ձեւավորվել

* Նույն տեղում, էջ 87:

էին դեռեւս անտիկ Երջանում եւ որոնց անկեղծորեն ձգտում էին քավարարել հնօրյա եզիոթսական, սառական, բաբելոնական, դասական, հունական, հայկական, հռոմեական եւ այլ ժողովուրդներին դասկանող դիվանագետները՝ անգեղանները, լեզուները, հոնորները եւ դետալները: Պատկերը փոխվեց միջնադարում: Մասնագետները ֆեոդալական եւրոպական երկրներում, որոնք անընդհատ ներգրավված էին դաստիարակման մեջ, ստեղծվում է ամենաբողոքական յուրահասուկ ֆալսիֆիկացիայի մի նոր մասնակերպ, երբ սիրադասող է դառնում նույնպես արդարացում է միջոցները սկզբունքը, չափազանց իջնում են քաղաքական դասակարգերը եւ ջնջվում քաղաքականի ու անքաղաքականի, բուլլայիստիկի եւ անբուլլայիստիկի սահմանները: Եւ երբ առաջացան բացարձակ միապետություններ, սողա նրանք դարձան վերոհիշյալ նոր մոսկոմաների ժառանգորդները:

Այսպիսի դասակարգում ձեւավորվեց դիվանագետի նոր կերպարը, որդես խաբեբայի, սախտսի, դասական ինտելիգենտի եւ դավադրությունների մասնակցի եւ բազում այլ բացասական հատկանիշների կրողի: Դիվանագետությունը դիտվում է որդես «խաբեբա արվեստ», իսկ դիվանագետը՝ նրա մարմնավորողը եւ իրականացնողը: Եւ այդ բոլորը, ինչպես արդեն նշել ենք, ֆոդալական էր եւ արդարացվում «դասական Եւրոպայի» առաջնային լինելու եւ այդ Եւրոպայի դաստիարակության կամայականորեն մեկնաբանվող եւ ըստ էության կեղծ գաղափարով: Փոխվեց կերպարը եւ դեռ է փոխվել այդ կերպարը մարմնավորող անձն ու նրան ընտրելու մոտեցումը: Այդ դասից դիվանագետական աստիարակ են նստում նրանք, ովքեր կարող էին խաբեբա դիվանագետի դասերի մեջ մտնել եւ կյանքում իրականացնել այդ առաքելությունը: Եւ դասական է, որ միջնադարյան եւրոպական արհմեծիկները վխտում էին նման քախսախոսիներով:

Այս բոլորը չէր կարող չհասցնել եւ իրոք հասցրեց դիվանագետի անվան վարկաբեկմանը եւ հեղինակության անկմանը: Մակայն դա չի նշանակում, թե այդ արհմեծիկներին անխաբեբա բոլոր դիվանագետները եղել են այդպիսին, որ նրանց մեջ չեն եղել ազնիվ, զարգացած, քաղաքական կայուն չափանիշների տեր անձեր: Խոսքն այն մասին է, որ հին դարերի սրբազան համարվող, ազնիվ եւ դերձախոս դիվանագետներ չեն եղել զիջեց խորամանկությամբ, խաբեբայությամբ եւ այլ անարժան մեթոդներով իր նոյնական հասնող դիվանագետին: Բնութագրելով այդ դարաշրջանը եւ նրա դիվանագետական գործիչներին, միջազգային դիվանագետության տեսության բնագավառում հեղինակություն հանդիսացող Հ. Նիկոլսոնը գրում է. «16-17-րդ դարերի դիվանագետները հաճախ առիթ են սվել կասկածների, որոնցից ամառդարացիորեն առաջադրում են նրանց ժառանգորդները: Նրանք կառաք էին քախսախոս դասականներին, հրահրում աստիարակություններ եւ ֆիլանտրոպիկում աստիարակությունները, խախտառում էին բնօրինակի ուժերը, ամենավնասակար կերպով միջանում այն երկրների ներքին գործերին, որտեղ հավասարնազրված էին,

ճրանք ստում էին, լրսեսում եւ գողանում: Այդ դարաւերջանի դիվանագետն իրեն համարում էր «դասավար լրսես»*: Եւ նրա գլխավոր գեներլ խոսքի, իր իսկական մտքերը քափցնելու արվեստի հետ միասին, ոսկին, դաւույնը, եւ քոյնն էր:

Նոր եւ նորագոյն Երջանում, երբ մեծ զարգացում ստացավ միջազգային իրավունքը եւ մամրամասնորեն մշակվեցին եւ շարունակվում են մշակվել միջազգային հարաբերությունների եւ դիվանագիտական գործունեության նորմերը, երբ անհամեմատ քարդացել են արտաքին կառուցողները, միջնադարյան դիվանագիտական մեթոդները, անբարոյական նորմերը այլեւս չէին կարող դիտարկել լինել: Ընդհակառակը, ճրանք խոչընդոտում էին արտաքին քաղաքական եւ սոցիալական կառուցող զարգացմանը: Ճիշտ է, դեռ որոշ ժամանակ եւս հիացմունք էր առաջացնում Նապոլեոն 1-ի երթմանի արտաքին գործերի մինիստրի Թալեյրանի քեւար ճարձանը որ թափանչում էր «Լեզուն սրված է մարդուն, որ դեպքի նա թափանչում իր մտքերը», իսկ որոշ դիվանագետներ ինքնաշարժ դեռ շարունակում էին հետեւել այդ եւ նման այլ սկզբունքների, սակայն դարձ էր, որ եկել էին նոր ժամանակներ, որոնք դաժանացում էին նոր սկզբունքներ եւ դրանց նոր տիրույթ կիրառողներ: Այդ դաժանացից ելնելով ձեւավորվեց դիվանագետի նոր կերպարը՝ դիվանագիտական նոր էթիկայի կրողը: Այժմ ընդունված է, որ դիվանագետը դեռ է լինի ազնիվ, արդարամիտ, կիրք, դրոշմախոնալ կրթության տեր եւ քաղաքական մանիորներն զարգացած, ինտելիգենտ, համբերատար եւ ստանասիտ, քաղաքական եւ հավասարակշռված: Դիվանագետը հարգանքով դեռ է վերաբերվի ընդունող երկրի քաղաքականը, նրա դաստիարակը, մշակույթին եւ սովորույթներին, տիրույթների լեզուներին: Նա քաղաքական իրավունք չունի քննադատելու ընդունող երկրում տիրող կարգերը եւ նրա դեկլարաններին, որի համար կարող է եւ արտաքին այդ երկրից: Դիվանագետի համար կարեւոր է, որ քաղաքականությունների գծով նրա դաստիարակը զգա, որ նա չի խաբար, չի ստում եւ չի փորձում մոլորության մեջ գցել նրան, այլ վարում է ազնիվ եւ քաղաքական երկխոսություն, որը հաջողության երաշխիքներից մեկն է: Ժամանակակից դիվանագետի կերպարի ձեւավորման մեջ մտնում է նաեւ ճշտադատությունը, դիվանագիտական արարողության եւ էթիկայի խստիվ դաժանացումը եւ այլն եւ այլն:

Ինչպէս տեսնում ենք, ժամանակակից դիվանագետի կերպարը ներառում է քաղաքական անձնական, մտաւոր, քաղաքական հասկանիքներ, որոնց մի զգալի մասը համահնչյուն է այդ կերպարի եւ դիվանագետի անձի նկատմամբ դեռեւս անտիկ Երջանում ներկայացված դաժանացներին:

Սակայն մեր ժամանակներում եւս չի կարելի ասել, թե քոյր դիվանագետները թավարարում են նրանց ներկայացվող այդ դաժանացները

* Г. Никольсон. Дипломатия, с. 75.

կամ դիվանագիտական անձը բոլոր դեղմերուն համադասասխանում է դիվանագիտական կերպարի վերաբերյալ ժամանակակից դասկերացումներին: Միջազգային որակիտկայում բազմաթիվ են դիվանագիտական էթիկայի խախտման, անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման, համադասասխան սլլլլաներ չունեցողից դիվանագիտական դասասխանմանու ախասանքի նեանակելու եւ այլ երևույթներ: Այս վերջին հարցում հասկադես մեղանչում էին նախկին սոցիալիտասական համարված երկրները, մասնավորադես ԽՍՀՄ-ը, ԳԴՀ-ն, Լեհաստանը, Ռումինիան եւ այլն, երբ դիվանագիտական ախասանքի մասին քնավ դասկերացում չունեցող կուտակցական գործիչներին հաճախ նեանակում էին դետյաններ, որոնք որդես կանոն ձախողում էին այդ կարերու ախասանքը:

Հիմա էլ դաստոում են մեծ ու հզոր դեսության ներկայացուցչի կողմից մեկ այլ դեսության ներկայացուցչի վրա վերեից նայելու, ոչ հարգալից վերաբերմունքի եւ նման դասադարեելի այլ դեղմեր: Դրա փայլուն օրինակ կարող է հանդիտանալ Անգլիայի դրեմիեր մինիտր Անտոնի Իդենի կեցվածքը Եգիդոտսի երիտասարդ դեկավար Գամալ Աքել Նատերի նկատմամբ նրանց հանդիդման ժամանակ: Այդ հանդիդդումը եղի է ունեցել 1955 թ. փեքվարին Կահիրեում, անգլիական դետալունոքյունում: Չրույցի ժամանակ Նատերը եուտիում է քաղաքական հարցեր եւ եարադում իր ետակեքը 1955 թ. կնված Բաղդադի դակի նկատմամբ, որը եգիդոտական դրեգիդենք համարում էր ագրեսիվ ռազմական խմքավորում, ուղղված արաքների ազգային եաերի դեմ: Սքր Անտոնի Իդենը ոչ միայն չի քարեհաճում քննարկել այդ հարցը Նատերի հեք, այլն քացարձակադես ոչ մի քառ չի արտասանում այդ հարցի վերաբերյալ: Դրա փոխարեք նա գրույցը փոխում է այլ հարցերի՝ Ղուրանի եւ արաքական գրականության եուրքը եւ փորձում փայլել իր գիեելիքներով: Նատերը հասկացավ Իդենի վարքազծի իմասքը. դրանով անգլիական կառավարության դեկավարը ցանկանում էր ընդգծել, որ ինքը Նատերին չի համարում լուրք գրուցակից, արժանի միջազգային հարաքերոքյունների կարերու հարցեր քննարկելու համար: Նատերը հասկացավ եւ վիրավորելեց, վիրավորելեց եւ երքեք չներեց Իդենին:

Դիվանագիտական անտակտության փայլուն նմուե է, դարձյալ կադված Նատերի հեք, Կահիրեում ԱՄՆ-ի դետան Բայրոուդի վարքազիդը: Դեղմքը եղի է ունեցել 1955 թ. ամերիկյան դետալունոքյունում, եգիդոտական դրեգիդենքի դասվին երված ձաեկերույքի ժամանակ: Բայրոուդը օգսվելով առիթից զանգասվում է Նատերին, որ եգիդոտացիները ծեծել են մի ամերիկացու: Նատերը, որն ամեքայն հավանականությամք եեղյակ է եղել այդ դաստհարի մասին, դետանին քացաքում է, որ ամերիկացին Սուեգի ջրանցքի գոտում իրեն այնդես է դաեել, որ եգիդոտացիները կարծել են, քե դա լրեք է եւ այդ դասձառով էլ ծեծել են նրան: Ի դասասխան Նատերի այդ քացաքության, ԱՄՆ-ի դետանը աաում է. «Ես կարծում էի, քե գեմվում եմ քաղաքակիրք երկրում»: Նատերը չկարողացավ եւ չէր էլ կարող սանել իր երկ-

րին հասցրած այս վիրավորանքը և անմիջապես հեռացավ ամերիկյան դեսպանասնից, չնայած, որ ամերիկյան դեսպանը, զգալով դիվանագիտական էտիկայի կոտորած խախտումը, ներողություն խնդրեց եզիպտական դրեզիդենտից*:

Դիվանագիտական հանրահայտ նորմերը ոտնակոխ անելու և արսասահմանյան բարձրաստիճան դիվանագետներին վիրավորելու բազմաթիվ անգերազանցելի օրինակներ է «ոյարգելել» Ա. Վիլինսկին ԽՍՀՄ-ի արտաքին գործերի մինիստր և ՄԱԿ-ում խորհրդային մեծական ներկայացուցիչ լինելու ժամանակ: Ամեն անգամ, երբ նա բարձրանում էր ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ամբիոնը, նա լուսանկներ էր քափում այս կամ այն օտարերկրյա դիվանագետի հասցեին, հայտնում և ամենաձանձվիրավորանքներ հասցնում նրանց: Ահա մի փունջ դիվանագիտական «ամենաբարձր մակարդակի» լուսանկներից:

Ինչ-որ մի հարցում համաձայն չլինելով Ավստրալիայի արտաքին գործերի մինիստր Հերբերտ Էվասսի հետ, Ա. Վիլինսկին ցանկանալով նրան խայթել, ասում է. «Ձեր խորհրդականները, դարձն Էվասս, անբարեխիղճ և անզրագետ են, որոնք ձեզ խցկում են սուս քոթեր, որդեսգի սափացնեն ձեր առանց այն էլ սափացած սեմոլերանենքը, կամ էլ դոմինաներդ նե անբարեխիղճ մարդ»**: Նա աս անհարգալից էր արտահայտվում ԱՄՆ-ի ղեկավար Բարտոլոմեո Բիրնսի հասցեին, նշելով, որ եթե Բիրնսը քացում է քերանը, ադա միայն նրա համար, որդեսգի «հիմարություններ դուրս աս»***:

Ա. Վիլինսկին նույն «դասվին» էր արժանացնում ամերիկյան դիվանագիտության մեկ այլ ղեկավարի՝ ՄԱԿ-ում ԱՄՆ-ի մեծական ներկայացուցիչ Ռուրեն Օսինին, նրա մասին ասելով, որ «բառերը կրկնել գիտե նաև թուրքերը, բայց կրկնվող բառերի իմաստը նա չի հասկանում»: Նա դակաս վիրավորանք չհասցրեց նաև Ավստրիայի դասվիրակին, նշելով, որ նա «սարածում է Եուկայական քամքասանքներ և ստեր, որոնք արժանի են հռչակվող բարձր Մյունխաուզենին»****: Իսկ մի առիթով Ա. Վիլինսկին ՄԱԿ-ում Ֆիլիպինների մեծական ներկայացուցիչ զեներալ Կարլոս Ռոմուլոյին անվանեց «դասարկ սակառ»*****: Այս բոլորը անհանելի մթնոլորտ էր ստեղծում և մեծադեպ հարվածում խորհրդային դիվանագիտության առանց այն էլ ոչ բարձր հեղինակությանը: Եւ լինում էին դեմքեր, որ օտարերկրյա դասվիրակները, չդիմանալով Ա. Վիլինսկու ստորացուցիչ վիրավորանքներին և ծաղղանքներին, փորձում էին նրան կարգի հրավիրել: Այդդիսի մի փորձ արեց ՄԱԿ-ում Մեծ

* И. Беляев, Е. Примаков. Египет: Время президента Нассера, М; 1981 с. 261.

** В. Соколов, А. Ваксберг. Министр иностранных дел Андрей Вышинский, Международная жизнь, М; 1991, № 6, с. 111.

*** Նույն տեղում, էջ 111-112:

**** Նույն տեղում, էջ 112:

***** Նույն տեղում, էջ 114:

Բրիտանիայի մեսական ներկայացուցիչ, մասնագիտությամբ իրավաբան լորդ Շոուկրոսը, որը մի անգամ, այլևս չհանդուրժելով Ա. Վիլինսկու սանձարձակությունները, ասաց, որ նա զսնվում է ոչ քե Միությունների Տան դասախազական ամբիոնի մոտ, այլ Միավորված ազգերի կազմակերպությունում: Դ-ն հիշեցում էր Ա. Վիլինսկու այն երջանի գործունեության մասին, երբ նա որդես ԽՍՀՄ գլխավոր դասախազ հանդես էր գալիս դեռևս կազմակերպողի դերում՝ մեծ աղմուկ հանած 1937-1938 թթ. ոլորցեսների ժամանակ, երբ քաղաքիվ մարդիկ անհիմն մեղադրամբներով դասադարսվում էին մահադատման, Կաբուրի և սաժանակիր աշխատանքների:

Բայց նրան ավելի զգայուն հարված հասցրեց ՄԱԿ-ում Արզևնի-նայի մեսական ներկայացուցիչ Արսեն: Երբ մի առիթով Ա. Վիլինսկին խայթեց նրան, ասելով. «Պարոն Արսեն, ինչքան ինձ հայտնի է, մասնագիտությամբ դուք մանկաբարձ եք, իսկ ես իրավաբան եմ, և նեանակում է, որ միջազգային իրավունքների հարցում կողմնորոշվում եմ ըստ երեւոյթին, ավելի լավ», ադա Արսեն խոսքի սակ չմնաց և եդրեց Ա. Վիլինսկու դեմքին հեհեյալը. «Ձեզ եեդեկություն սվողները սխալվել են, անցյալում ես մանկաբարձ չեմ եղել, այլ քերադես, այդ դասճառով էլ ես սեիդված եմ եղել ոչ այնքան մարդ ընդունել այս աշխարհ, որքան ուղարկել այն աշխարհ: Այնդես, որ մեմք Ձեզ հեհ, դարոն միմիսր, զսնվում եմք հավասար դրության մեջ»*: Կրկին հիշեցում նրա 1937-1938 թթ. գործունեության մասին:

Սահմանափակվեմք այսքանով: Սակայն քերված փաստերը միանգամայն քավարար են եզրակացներու, որ քեն և խիս կարեուր են միջազգային իրավունքի նորմերը և սովորոյքները, սվյալ դասմական դարաերջանում ընդունված քարոյական չափամիեները, նվազ կարեուր չեն դիվանագիտական գորճի անհասական ըմքոնումները, այդ նորմերին և քարոյական չափամիեներին հավասարիմ լինելու նրա ցանկությունը և ունակությունը: Եւ դիվանագեի կասարյալ կերդարը սսացվում է այն դեդրում, երբ այդ երկու գորճոնները ժամանակի առումով համընկնում են և մարմնավորում դիվանագեի որդես անհասի գորճունեոյան մեջ, որի մասին երազում էին Մանուի օրենսդիրները:

* * *

Դիվանագիտությունն ունի քազմադարյան դասմություն: Այդ ընթացում նա ունեցել է վերելներ և անկումներ, ժառայել է սարքեր եեուրությունների և սդասարկել այլազան խնդիրներ: Ես իր վրա կրել է դասմական սարքեր ժամանակաերջանների քաղաքական գաղափարների և քարոյական նորմերի ադեցությունը, միաժամանակ լինելով այդ գաղափարների և նորմերի կենսազորճման կարեուր գորճիք: Դ-քանով հան-

* Լույն եեդում:

դերձ, դիվանագիտությունը վաղուց աղայացուցել է իր անփոխարինելի դերը ղեկավարությունների փոխհարաբերությունները բանակցություններին, յայնամանազրերի եւ այլ խաղաղ միջոցներով կարգավորելու գործում: Այդ սկզբունքները բացառիկ հնչեղություն ունեն մեր ժամանակներում, երբ մարդկությունը թեւակոխել է մի այնդիսի ղաւսմական ժամանակաշրջան, երբ անվիճելի են դարձել համամարդկային արժեքների առաջնայնությունը ու զերակայությունը դասակարգային եւ նեղ ազգային արժեքների նկատմամբ: Իսկ դա նոր, անսահման հորիզոններ է բացում դիվանագիտության առջեւ:

1. Ածախյան Դ. Հայերեն արմատական բառարան, Ա. հասո, Երևան, 1971:
2. Լոք բառազիրի Հայկազնի լեզուի. հասոք առաջին, Երևան 1979:
3. Беляев И.П. Примаков Е. М. Египет. Время президента Насера, М., 1981.
4. Вальтхайм Курт. Единственная в мире должность. М., 1980.
5. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы, т. 1, М., 1946.
6. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск Германии. 1939-1942 гг., пер с немецкого, т. 2, М., 1969.
7. Де Голль Шарль. Военные мемуары, т. 1, М., 1957, т. 2, М., 1962.
8. Дипломатический словарь, т. 1, М., 1960, т. 2, М., 1961, т. 3, М., 1964.
9. Израэлян В. Л. Дипломаты лицом к лицу, М., 1990.
10. История дипломатии, т. 1, М., 1957.
11. Ключников Ю., Сабанин А. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах, декларациях. Часть 3, выпуск 2. Акты дипломатии иностранных государств. М., 1929.
12. Марунов Ю., Потемкин Ю. Арабо-турецкие отношения на современном этапе. М., 1961.
13. МИД СССР, СССР и арабские страны. 1917-1960гг. Документы и материалы. М., 1961.
14. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
15. Оганесян Н. О. Образование независимой Сирийской республики. М., 1968.
16. Оганесян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке 1917-1958. Ереван, 1976.
17. Оганесян. Н. О., Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны. Ереван. 1980.
18. Оганесян Н. О., Отношения Иракской республики со странами Арабского Востока. 1968-1975гг. Ереван, 1985.
19. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945гг. т. 1, М., 1957.
20. Соколов В.В. Наркоминдел Максим Литвинов. Международная жизнь, М., № 4, 1961.
21. Соколов В.В. Наркоминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь, М., № 5, 1991.
22. Соколов В.В. Вахсберг А. Министр иностранных дел Андрей Вышинский. Международная жизнь, М., № 6, 1991.
23. Тегеран. Ялта. Подстав. Сборник документов. М., 1970.
24. Щервуд Р. Рузвельт, и Гопкинс, перевод с английского., тт 1-2, М., 1958.
25. Эллиот Рузвельт, Его глазами, перевод с английского, М., 1947.
26. A Decade of American Foreign policy. Basic Documents. 1941-1949. Washington. 1950.
27. Agwani Mohammed Shafi. The United States and the Arab World. Aligarh, 1955.
28. Ahmad Hussain. The story of Egypt and Anglo-Egyptian Relations. N. Y., 1947.
29. Bullard R. Britain and the Middle East from the Earliest Times to 1950, London, 1951.
30. Campbell J. C. The United States in the World Affairs. 1945-1947. N. Y., 1948.
31. Campbell J. C. Defence of the Middle East. Problems of American Policy. N. Y., 1958.
32. Churchill W. The Second World War. Vol. 3. The Great Alliance. London, 1950.
33. Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record. 1914-1956. Vol. 2. N. Y., 1956.
34. Documents of American Foreign-Relations. Vol. 3., Boston, 1941; Vol. 4, Boston, 1942; Vol. 6, Boston, 1945; Vol. 7. Princeton, 1947.
35. Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. First Series. Vol. 4, London, 1952.
36. Documents on German Foreign Policy (1918-1945). Series D (1937-1945), Vol, 6, London, 1956. Vol. 8, Washington, 1954, Vol. 10, London, 1957, Vol. 13, London, 1964.
37. Documents on International Affairs. 1939-1946, Vol. 1-2, London, 1952.
38. Emerson R. From Empire to Nation. Cambridge, 1960.
39. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, Vol. 3. Washington, 1959, Vol. 4, Washington, 1963.
40. Islamic Summit Conferences. Sixth Revised Edition. El-Kuwait, 1981.
41. Lenczowski G. The Middle East in World Affairs. N. Y., 1957.
42. Mussa Dib. The Arab Bloc in The United Nations. Amsterdam, 1954.
43. Polk W. The United States and Arab World. Cambridge, 1965.
44. Rossevelt K. Arabs, Oil and History. N. Y. 1949.

Տպագրված է «Ապագա» ՍՊԸ տպարանում:
Հեռ. 57-07-79

ՏՊԱՔԱՆԱԿ՝ 500

[500mm.]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0668379

A π
108182